

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Магістерська робота

**ПРО МЕТАМОВУ УГОРСЬКОМОВНИХ ШКІЛ БЕРЕГІВСЬКОГО
РАЙОНУ (МОВНА ІДЕОЛОГІЯ, МОВНИЙ ЛАНДШАФТ, МОВНА
ПОВЕДІНКА)**

_____ **Почай Река Тіборівна** _____

Студентка II-го курсу

Освітня програма: 035 Філологія «Мова і література угорська»

Ступінь вищої освіти: магістр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № 7 / 27 жовтня 2020 року

Науковий керівник:

Дудич Катерина Іванівна,
доктор філософії, доцент

Завідувач кафедри філології:

Берегсасі Аніко Ференцівна
доктор габілітований, доцент, професор

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра філології

Магістерська робота

**ПРО МЕТАМОВУ УГОРСЬКОМОВНИХ ШКІЛ БЕРЕГІВСЬКОГО
РАЙОНУ (МОВНА ІДЕОЛОГІЯ, МОВНИЙ ЛАНДШАФТ, МОВНА
ПОВЕДІНКА)**

Ступінь вищої освіти: магістр

Виконала: студентка II-го курсу

Освітня програма: 035 Філологія «Мова і література угорська»

Почай Река Тіборівна

Науковий керівник: **Дудич Катерина Іванівна,**
доктор філософії, доцент

Рецензент: **Кормочі Золтан Золтанович,**
доктор філософії, доцент

Берегове
2021

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Filológia Tanszék

**BEREGSZÁSZI JÁRÁSI ISKOLÁK METANYELVÉRŐL (NYELVI
IDEOLÓGIÁK, NYELVI TÁJKÉP, NYELVI ATTITÚD)**

Magiszteri dolgozat

Képzési szint: mesterképzés

Készítette: Pocsai Réka

II. évfolyamos hallgató

Képzési program: 035 Filológia «Magyar nyelv és irodalom»

Témavezető: Dr. Dudics Katalin,

PhD, docens

Recenzens: Dr. Karmacsi Zoltán,

PhD, docens

ЗМІСТ

I. Вступ	6
II. Огляд літератури, пов'язаний з мовним ландшафтом	7
III. Огляд літератури, пов'язаний з мовною позицією	12
IV. Огляд літератури, пов'язаний з лінгвістичними ідеологіями	15
V. Про обставини дослідження, проведення анкетування	20
VI. Результати	23
6.1. Про мовний ландшафт трьох районних шкіл м. Берегово.....	23
6.1.1. Лінгвістичний ландшафт фасадів та коридорів досліджуваних закладів	23
6.1.2. Лінгвістичний ландшафт молодших класів досліджуваних закладів...37	
6.1.3. Лінгвістичний ландшафт старших класів досліджуваних закладів	41
6.1.4. Короткі зауваження	46
6.2. Про мовне ставлення школярів та їх вчителів у Берегівському районі	47
6.2.1. Соціологічні змінні студентів у дослідженні	47
6.2.2. Соціологічні змінні викладачів, які беруть участь у дослідженні	50
6.2.3. Відношення інформаторів до різних мов	52
6.2.4. Зв'язок інформаторів з різними мовними версіями	56
6.2.5. Короткі зауваження	74
6.3. Про лінгвістичні ідеології, що впливають на досліджувану спільноту	75
6.3.1. Ідеології, пов'язані з угорською стандартною мовною версією	76
6.3.2. Лінгвістичні ідеології, пов'язані з вибором мови	82
6.3.3. Лінгвістичні ідеології, пов'язані з орендою слів, іноземними словами та погіршенням мови	85
6.3.4. Лінгвістичні ідеології, пов'язані з двомовністю	93
6.3.5. Лінгвістичні ідеології, пов'язані з мовною стигматизацією	100
6.3.6. Мовний дефективізм та пов'язані з ним ідеології.....	104
6.3.7. Короткі зауваження	106
VII. Висновки	109
VIII. Використана література	112
Резюме	
Додатки	

TARTALOMJEGYZÉK

I. Bevezetés	6
II. A nyelvi tájképhez kapcsolódó szakirodalmi áttekintés	7
III. A nyelvi attitűdhez kapcsolódó szakirodalmi áttekintés	12
IV. A nyelvi ideológiákhoz kapcsolódó szakirodalmi áttekintés	15
V. A vizsgálat körülményeiről, a gyűjtés lebonyolításáról	20
VI. Eredmények	23
6.1. Három beregszászi járási iskola nyelvi tájképéről	23
6.1.1. A vizsgált intézmények homlokzatának és folyosóinak nyelvi tájképe	23
6.1.2. A vizsgált intézmények alsó tagozatos osztályainak nyelvi tájképe	37
6.1.3. A vizsgált intézmények felső tagozatos osztályainak nyelvi tájképe	41
6.1.4. Összefoglaló megjegyzések	46
6.2. Beregszászi járási iskolások és pedagógusaik nyelvi attitűdjéről	47
6.2.1. A vizsgálatban részt vevő tanulók szociológiai változói	47
6.2.2. A vizsgálatban részt vevő tanárok szociológiai változói	50
6.2.3. Az adatközlők különböző nyelvekhez való viszonya	52
6.2.4. Az adatközlők különböző nyelvváltozatokhoz való viszonya	56
6.2.5. Összefoglaló megjegyzések	74
6.3. A vizsgált közösség körében ható nyelvi ideológiákról	75
6.3.1. A magyar standard nyelvváltozathoz kapcsolódó ideológiák	76
6.3.2. A nyelvválasztáshoz fűződő nyelvi ideológiák	82
6.3.3. A szókölcsonzésekhez, az idegen szavakhoz és a nyelvromláshoz kapcsolódó nyelvi ideológiák	85
6.3.4. A kétnyelvűséghez kapcsolódó nyelvi ideológiák	93
6.3.5. A nyelvi stigmatizációhoz kapcsolódó nyelvi ideológiák	100
6.3.6. A nyelvi defektivizmus és a hozzá kapcsolódó ideológiák	104
6.3.7. Összefoglaló megjegyzések	106
VII. Befejezés	109
VIII. Felhasznált irodalom	112
Rezümé	
Mellékletek	

I. BEVEZETÉS

Mivel a nyelvet valamilyen formában minden ember használja, ezért nem meglepő, hogy a többségnek véleménye is van róla és a hozzá kapcsolódó kérdésekről. Többek között ezt a nyelv(ek)ről/nyelvváltozat(ok)ról való vélekedést foglalja magába a metanyelv mint nyelvészeti fogalom. Bár a metanyelv fogalma a szakirodalomban igen szerteágazó (Sebők 2017:60), mégis bejáratott kategóriának számít, aminek meghatározásával nem szokás külön foglalkozni (Sebők 2020: 41). Sebők (2017: 60) viszont a következőképpen foglalja össze: a metanyelvi tevékenységhez hozzá tartozik minden olyan tevékenység, amely a nyelvvel kapcsolatos. Így tehát metanyelvi tevékenység például a nyelvről való gondolkodás, a nyelvről való beszéd, de metanyelvi tevékenység egy felirat nyelvének és nyelvváltozatának a kiválasztása és elhelyezése, a nyelvről való vélekedés és az ahhoz fűződő viszony. Egy közösség metanyelvi ismereteire, tevékenységére befolyással vannak többek között a közösségben élő nyelvi ideológiák (l. Lanstyák 2009, 2010, 2011a, 2011b, 2017), amelyek a nyelvi tájképben (l. Szabó 2013a, 2013b, 2013c, 2013d, 2015, 2017, Tódor 2014, 2018), valamint a közösség tagjainak nyelvi attitűdjeiben (l. Lakatos 2010, Dudics Lakatos 2015, 2016, 2018a, 2018b, 2019, Kiss 1996, 2000) is megnyilvánulnak.

Kisebbségi körülmények között a közösség nyelvi megmaradásának szempontjából kiemelkedően fontos, hogy milyen ideológiák és attitűdök mentén viszonyulnak a különböző nyelvekhez és nyelvváltozatokhoz. Dolgozatomban a Beregszászi járás három, különböző státusszal rendelkező magyar iskolájának metanyelvét vizsgálom három összetevője alapján. A végzős (9. és 11. osztályos) tanulók és tanáraik nyelvi attitűdjeit és az ezeket alakító nyelvi ideológiákat kérdőíves felmérés adatai alapján elemzem. Mivel maga az iskolai környezet is, pontosabban az abban megjelenő nyelvi elemek szintén nagy mértékben közvetítenek kulturális és nyelvi értékeket, ideológiákat, attitűdöket, az intézmények nyelvi tájképe is része kutatásomnak. Így munkámmal egy olyan társadalmi csoport tagjainak metanyelvébe kívánok betekintést nyújtani, amely a közeljövőben a helyi közösség meghatározó, aktív nemzedékéhez tartozik majd (Cserniczkó 2001: 16).

II. A NYELVI TÁJKÉPHEZ KAPCSOLÓDÓ SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A nyelvi tájkép (angolul: Linguistic Landscape) kérdése az utóbbi két évtizedben vált a szociolingvisztikai kutatások egyik fontos területévé. Abból indul ki, hogy a különböző nyelvek és nyelvváltozatok nyilvános színtereken való használata szimbolikus funkcióval bír, ezáltal pedig sokféle információt tükrözhet az adott közösség, illetve az adott közösség vezetésének adott nyelvekhez/nyelvváltozatokhoz való viszonyulásáról. Tehát a nyelvi tájképet vizsgáló kutatások arra keresik a választ, hogy hogyan jelenik meg a nyelv a nyilvános színtereken (Gorter 2017), vagyis az ún. vizuális nyelvhasználat jellemzőit vizsgálják.

A nyelvi tájkép, vagy más néven szimbolikus tér fogalmának meghatározása többféleképpen is megtalálható a szakirodalomban. A leggyakrabban Rodrigue Landry és Richard Bourhis kanadai kutatók meghatározását idézik, akiknek tollából származik a nyelvi tájkép, mint a fogalom elnevezése is: „A közúti jelzőtáblák, a hirdetőtáblák, az utcanevek, a helynevek, a kereskedelmi egységek jelzései és a kormányzati épületek nyilvános feliratai alkotják az adott terület, régió vagy városi agglomeráció nyelvi tájképét”¹ (Landry–Bourhis 1997: 25). Azonban a nyelvi tájkép fogalma egyre jobban kiszélesedik a nemzetközi szakirodalomban. A fenti meghatározásban felsoroltakon kívül ma már a nyelvi tájkép kutatási témaköréhez tartoznak a névjegykártyákon, dokumentumokban, hivatali űrlapokban, termékek címkéjén stb. megjelenő feliratok is (vö. Laihonen 2012).

Szabómihály Gizella (2006) a nyelvi tájkép fogalmának megalkotásánál a következő meghatározást adja: „A nyelvi tájkép az egy adott településen látható nyilvános szövegek, feliratok összességét fejezi ki.” Vagyis a nyelvi tájkép vizsgálatakor a kutató azt elemzi, hogy a különböző nyelvek ill. nyelvváltozatok hogyan, milyen formában és a többi nyelvhez, nyelvváltozathoz viszonyítva milyen mértékben vannak jelen a beszélőközösség nyilvános színterein, ideértve a különböző intézményeket is.

A nyelvi tájképben megjelenő elemeknek két nagy csoportját különbözteti meg a szakirodalom funkciójuk alapján: kommunikatív és szimbolikus (Cserniczkó 2019: 7, Bartha–Laihonen–Szabó 2013: 15). A kommunikatív funkciójú feliratok elsődleges célja az információ átadása az olvasónak. Ebben az esetben a felirat készítőinek ügyelniük kell arra, hogy milyen nyelveken készítsék el a feliratokat annak érdekében, hogy a lehető legtöbb olvasó megértse azt. A szimbolikus funkciójú kiírásoknak az információ átadáson kívül más funkciója is van: valamilyen többletjelentést hordoz magában. Ilyen lehet például, amikor a

¹PetteriLaihonen fordítása (Bartha–Laihonen–Szabó 2013; Laihonen 2012, 2013).

többségi mellett a kisebbség nyelvén helyeznek el utcatáblákat, falutáblákat vagy más hivatalos feliratokat, mert ezek által a kisebbség valamilyen mértékben a sajátjaként jelöli meg az adott területet (Bartha–Laihonen–Szabó 2013: 15).

Különösen érdekes és fontos ez a kérdés a többnyelvű környezetekben, mert a szimbolikus tér kitöltése fontos szerepet játszik az adott közösség közérzete, otthonosság érzete szempontjából (Beregszászi 2005: 158), a nyelvi tájkép hatással van a mindennapi nyelvhasználati döntésekre, a nyelvi viselkedésre és a nyelvről való gondolkodásra (Cserincskó 2018: 5), valamint a nyelvek preferáltságát, hierarchiáját, az adott állami hatalom nyelvpolitikai szemléletét is tükrözi. Tehát a nyelvi tájképhez kapcsolódó kutatások a többnyelvűségről a korábbiakhoz képest árnyaltabb képet kívánnak nyújtani a nyelvválasztás, a nyelvi hierarchia, a szabályozások, az indexikusság és az írástudás középpontba helyezésével (Gorter 2017: 32).

A vizuális nyelvhasználat vizsgálatánál sokféle szempont alapján lehet és kell vizsgálni a megjelenő elemeket ahhoz, hogy releváns következtetéseket lehessen levonni belőlük. Scollon és Scollon (2003) szerint minden, a nyilvános térben megjelenő jelt csakis akkor lehet megfelelően értelmezni, vizsgálni és a valóságnak megfelelő tudományos következtetéseket levonni belőlük, ha a kutató figyelembe veszi azt a kulturális és társadalmi közeget, amelyben e nyelvi tájkép adott eleme megjelenik. De figyelmet kell fordítani a nem megjelenő elemekre is, amelyek egyébként indokoltak lennének, mint például, ha kétnyelvű közösségben csak egynyelvű feliratok vannak elhelyezve a nyilvános színtereken. A feliratok térbeli viszonyait is fontos megvizsgálni. Általában a hatalmi pozíciót betöltők nyelve preferáltabb elhelyezést kap a más nyelvű feliratokhoz viszonyítva (Bartha–Laihonen–Szabó 2013: 16). Ez jellemzően azt jelenti, hogy az előnyben részesített nyelven íródott szöveg nagyobb betűvel szedett, a legszembetűnőbb elhelyezést kapja, díszesebb betűtípussal írott, vagyis jobban kiemelt. Érdeemes bevonni az elemzésbe a feliratok mellett megjelenő képi ábrázolásokat is: sok esetben azok is rejthetnek releváns információkat a felirat/tábla/hirdetés elhelyezőinek gondolkodásáról, attitűdjéről, szándékáról, ideológiáiról stb. (vö. Bartha–Laihonen–Szabó 2013: 16). Ha egy felirat megjelenik két vagy több nyelven is, az azt sugallhatja, hogy a felirat készítői elismerik a megjelenített nyelvek létjogosultságát az adott környezetben, időt és pénzt szántak arra, hogy a feliratot több nyelven is elkészítsék (Szabó 2015). Viszont ebben az esetben a készítőknak kiemelten figyelmet kell szentelniük annak, hogy a nem többségi nyelven készülő feliratok is megfeleljenek az adott nyelv köznyelvi normáinak, ellenkező esetben a felirat azt sugallhatja, hogy a hirdető nem szánt rá elég időt és energiát (vö. Bartha–Laihonen–Szabó 2013: 16–17). Érdeemes megvizsgálni azt

is, hogy megjelennek-e nyelvjárási, vagy kétnyelvű környezetben kölcsönelemek a szimbolikus térben. Ezeket ugyanis a köznyelvi norma szinte teljesen kiszorította nyilvános térből, ha pedig mégis megjelenik egy-egy ilyen elem, az valószínűleg valamilyen többletjelentést hordoz magában.

Az elmúlt másfél évtizedben pedig a Kárpát-medencében is számos, a nyelvi tájképre vonatkozó kutatás történt (Csernicskó 2019, Beregszászi 2005, Szabó Mihály 2006, Bartha–Laihonen–Szabó 2013, Tódor 2014, Szoták 2016 stb.). Kárpátaljai szempontból az első nyelvi tájképpel kapcsolatos összefoglaló munka 2005-ben született Beregszászi Anikó tollából (Beregszászi 2005), amelyben a kárpátaljai magyar lakosságú településeket 5 csoportra osztotta aszerint, hogy milyen mértékben van jelen a kétnyelvűség a szimbolikus térben. Az egyik legújabb munka, mely e témával foglalkozik Csernicskó István 2019-ben megjelent *Fények és árnyak, Kárpátalja nyelvi tájképéből* című kötet, melyben Kárpátalja nyelvi tájképét főleg nyelvpolitikai kontextusban vizsgálja a szerző (Csernicskó 2019).

A beszélőközösségek szempontjából az egyik fontos nyilvános színtér az iskola, hiszen a családi nevelés mellett az iskola játszik a legnagyobb szerepet a gyermek nyelvi viselkedésének, attitűdjének, nyelvi otthonosságérzetének az alakításában, valamint a nyelvi és nem nyelvi szocializációjában. Nem csoda, hogy Bartha–Laihonen–Szabó (2013: 21) szerint az egyik legsürgetőbb feladat az iskolák szimbolikus tereinek feltérképezése a nyelvi, kulturális és társadalmi szocializációs folyamatban betöltött nagymértékű szerepe miatt. Az iskola nyelvi tájképe – a külső és belső tereken egyaránt – fontos szerepet tölt be a különböző kulturális és nyelvi értékek, illetve ideológiák közvetítésében. Ezek az iskolai évek során elsajátított (belenevelt) ideológiák és attitűdök pedig befolyásolják nem csak az iskolai évek alatt, hanem felnőtt korban is a személy nyelvekhez és nyelvváltozatokhoz fűződő attitűdjét, hiszen ahogyan Szabó Tamás Péter (2013a) is megállapítja: egy gyerek több ezer órát tölt el az iskolában, mire befejezi azt. Így tehát korántsem mindegy, hogy milyen vizuális környezet veszi körül a tanulót az iskolai évek alatt, s a verbális közeg mellett milyen ideológiákat, attitűdöket közvetít a szimbolikus közeg.

Az iskolai nyelvi tájkép („schoolscape”) fogalmát Brown (2005) alkotta meg és azt a fizikai és szociális környezetet érti alatta, amelyben a tanítás-tanulás folyamata zajlik, ez a folyamat pedig döntő többségében az iskolai közegben valósul meg. Az iskolába lépve legelőször a homlokzat fogadja az embert. Bár a tanulók az iskolában töltött idejük nagy részét az osztálytermekben töltik és a tanítás-tanulás folyamata is döntő többségében ott zajlik, de az első benyomást az iskola külső homlokzata váltja ki. Az iskolaépület orientálja először az odalátogatót, a homlokzati látványelemek tehát meghatározóak az ott működő

közösség identitásformálása szempontjából (Karmacsi 2018: 175). Itt helyezkedik el általában az intézmény névtáblája, valamint sok esetben az intézmény szempontjából releváns zászló(k) is megtalálható(k) a homlokzaton. Ezek a jelek máris sokat elárulnak az iskola belső nyelvi viszonyairól is. Például, ha az intézmény névtáblája két vagy több nyelvű felírást tartalmaz, ráadásul az állami mellett például egy kisebbség zászlója is ott lobog a homlokzaton, legnagyobb valószínűséggel egy kisebbségi iskoláról beszélünk. Ugyan ezt jelezheti az is, ha nem csak az iskola homlokzatán, hanem a belső tereken is megjelennek a többségi és kisebbségi jelképek, bár ezek sok esetben nincsenek egyenlő arányban (vö. Karmacsi 2018).

Az iskola belső szimbolikus terét betöltő elemek igen változatosak lehetnek, amelyek különböző információkat közvetíthetnek mind a tanulók, mind pedig a látogatók felé. Ha például az iskolát egy neves személyről nevezték el, rendszerint emlékhelyet alakítanak ki a tiszteletére vagy emléktáblát állítanak, utalva ezekkel is azokra az értékekre, melyeket a névadó személy képviselt. De megjelennek az intézmény fenntartóira utaló jelek is a szimbolikus térben, akár állami, akár alapítványi, akár egyházi iskolákról beszélünk. Az osztályok bútorzata és annak elrendezése tükrözheti többek között például, hogy milyen munkamódszereket alkalmaz a tanár az órákon. Általános elrendezési elv, hogy a tanulók padjai több sorban, egymás hátához sorakoztatva helyezkednek el, velük szemben pedig a tanár asztala, valamint a falra rögzített tábla. Ez az elrendezés például akarva-akaratlanul is a frontális munkamódszert erősíti és tükrözi vissza. Bár Szabó (2013h) figyelmeztet, hogy kétségkívül van összefüggés az osztályok berendezése és az ott folyó pedagógiai gyakorlat között, de ez a kapcsolat nem ok-okozati vagy törvényszerű.

Az iskolák belső falait – mind a folyosón, mind az osztályterekben – különböző szemléltetők, falújságok, képek stb. díszítik. Ezek nem pusztán dekorációként jelenítődnek meg – fontos szerepük van az osztály, mint közösség, mint csoport arculatának megformálásában (Szabó 2013d), valamint fontos információkat közölnek az iskolában uralkodó ideológiák egy részéről. Például, ha a falakat többnyire kézzel készített plakátok díszítik, az azt közvetíti a látogató felé, hogy az iskolának fontos, hogy a gyerekek kibontakoztassák kreativitásukat. Érdeemes megfigyelni a plakátokon megjelenő szövegeket is: milyen nyelvi ideológiákat követ az adott intézmény? Milyen nyelvek, milyen arányban és milyen elhelyezéssel jelennek meg az iskola nyelvi tájképében? Megjelennek-e a szövegekben az adott területre jellemző nyelvjárási elemek, az adott korosztályra jellemző réteg- és csoportnyelvi elemek, vagy sokkal inkább a sztenderdet részesítik előnyben? Mindez pedig még hangsúlyosabb egy olyan többnyelvű beszélőkörnyezetben, mint amilyen Kárpátalja is. Hiszen kisebbségben élő magyarokként minket is érint a nyelvcseré

problémája, aminek a külső gazdasági és társadalmi okai mellett, belső, a saját anyanyelvhez fűződő negatív attitűdök is közre játszanak (Beregszászi–Cserniczkó–Hires–Márku 2003: 233). Így tehát egyáltalán nem mindegy, hogy milyen attitűdöt közvetít az iskola a tanulók felé, milyen nyelvi ideológiákat ad át nem csak a verbálisan, hanem vizuálisan is.

III. A NYELVI ATTITÚDHÓZ KAPCSOLÓDÓ SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Magának az attitűdnek többféle meghatározása létezik. A magyar nyelv értelmező szótárának meghatározása szerint az attitűd jelentése: „magatartás, viselkedés”². Kiss Jenő megfogalmazásában az attitűd „beállítottság, beállítódás, viselkedési mód; adott jelenséggel, véleménnyel, eseménnyel szemben tanúsított magatartás” (Kiss 1995: 135).

Mivel az emberi viselkedésnek része a nyelvi viselkedés is, ezért beszélünk nyelvi attitűdről. Trudgill (1997: 58) megfogalmazásában a nyelvi attitűd az embereknek a különböző nyelvekhez, dialektusokhoz, ejtésváltozatokhoz és ezek beszélőjéhez való viszonyulása. Kiss Jenő meghatározásában a nyelvi attitűd az egyes embereknek és emberek csoportjainak, nyelvekkel, nyelvváltozatokkal, nyelvi jelenségekkel és elemekkel, illetőleg a konkrét nyelvhasználattal szembeni beállítottságát, hozzájuk való szubjektív viszonyulását, róluk kialakult értékelő jellegű viselkedését jelöli (Kiss 1995: 135; Kiss szerk. 2001: 218).

Kiss Jenő Társadalom és nyelvhasználat című könyvében a következőket írja a nyelvi attitűd eredetével kapcsolatban: „a nyelvi attitűdök – első pillanatra talán meglepő – nem nyelvi alapúak, hanem társadalmi eredetűek. [...] A nyelvet tehát, mint nem nyelvi információkat is tartalmazó eszközt tekintjük, így a mindenkori beszélők társadalmi hátterére, sőt, személyiségre utaló jegyek is vesszük” (Kiss 1995: 136). Vagyis a nyelvhasználatuk alapján megítéljük az embereket, azoknak műveltségét, társadalmi státuszát, mivel széles társadalmi körben elterjedt az a nézet, hogy a művelt ember a standard előírásoknak megfelelően beszél. Ennek a fordítottjából pedig rögtön következik az, hogy a nem standardul, esetleg nyelvjárásban beszélő ember iskolázatlan és műveletlen. Az ilyen előítéleteket nevezzük sztereotípiáknak.

Többek között ezek a társadalmi sztereotípiák is befolyásolják az egyén nyelvi attitűdjét. Ezen kívül az embernek a nyelvhez való hozzáállását még számos tényező formálja. Ilyen a nyelv hátterében álló gazdaság, a nyelv különböző nyelvhasználati szintereken történő használatának lehetőségei (akár szóban, akár írásban), az egyén műveltsége, iskolázottsága, életkora, családi társadalmi helyzete (ezzel együtt a szülők iskolázottsága), nyelvről szerzett tudása, saját kialakult hiedelmei a nyelvről stb.

Szociolingvisztikai kutatások igazolták azt, miszerint a nyelvi attitűd hatással van az egyén és a közösség nyelvhasználatára. Magától értetődő, hogy amit az ember negatívan

² A magyar nyelv értelmező szótára
<http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=attit%C5%B1d>

értékel, azt igyekszik elkerülni, ami pozitív hatással bír számára, azt pedig követni. Ezt a közösségi vagy egyéni szinten való, pozitív és negatív hozzáállást jelöli a presztízs és a stigma fogalma.

A társadalomban az a nyelvváltozat, az a nyelvi forma terjed, hódít, amelyhez ilyen-olyan okból társadalmi elismertség, tekintély, tehát presztízs kapcsolódik (Kiss szerk. 2001: 218). Általános társadalmi felfogás szerint ez a presztízzsel rendelkező nyelvváltozat a követendő, amely a legtöbb európai országban az államnyelv kodifikált, standard változatát jelenti. Ez a változat az irodalom nyelve, ezt a változatot tanítják az iskolában anyanyelvként, ezt tanítják az idegen nyelvű beszélőknek, ezt használják a közmédiában és a hivatalos helyeken.

A stigma a presztízs teljes ellentéte. Ez olyan nyelvváltozatot jelöl, amelyikhez társadalmi megbélyegzés, leértékelés, lenézés társul (Kiss szerk. 2001: 218). A nyelvi stigmatizáció egyik alapköve a preskriptivizmus, amely azt a nézetet takarja, miszerint az egyik nyelvváltozat lényegénél fogva értékesebb, jobb a többinél, és azt az egész beszélőközösség számára elő kell írni (Jánk 2014a). Az ilyen társadalmi nézetek okán a stigmatizáció leggyakrabban a köznyelvtől eltérő nyelvváltozatok, legtöbbször a nyelvjárások megítélésekor jelentkezik. Ennek az általános elítélésnek a következtében a stigmatizált nyelvváltozatot beszélők helytelennek, elvetendőnek, szégyellnivalónak, „csúnyának” érezhetik, ezért megpróbálják kerülni a használatát. S ha egy nyelvhez vagy nyelvváltozathoz negatív értékítéletek kötődnek, akkor az elősegítheti a nyelvcserét, vagyis egy másik nyelv használatára való fokozatos áttérést (Cserinicskó 2010a: 144).

A nyelvi megbélyegzés, stigmatizáció kapcsán Milroy a következőket fogalmazta meg: „Abban a korban, amikor a faj, a bőrszín, a vallás vagy a nem alapján történő hátrányos megkülönböztetés nyilvánosan nem fogadható el, a nyílt társadalmi diszkrimináció utolsó bástyája az emberek nyelvhasználata alapján történő diszkrimináció” (James Milroyt idézi Sándor, 2001: 241).

De a stigmatizált nyelvváltozatnak, nyelvi formáknak is van, illetőleg lehet presztízse. A nyelvi presztízsnak ezt a fajtáját rejtett presztízsnak nevezzük. A rejtett presztízs azokat a pozitív értékeket jelöli, amelyeket a nem standard nyelvváltozat beszélőközössége a saját nyelvváltozatához köt, sokszor önmagukban való tudatosítás nélkül. Ennek a legfőbb oka, hogy a dialektusoknak identitásjelölő vagy azonosulást kifejező szerepük van. A rejtett presztízs létét bizonyítja, hogy a nyelvjárások vagy a köznyelvtől eltérő nyelvi formák még mai napig is léteznek. Ha ugyanis nem volna rejtett presztízs, akkor

ezeknek a stigmatizált formáknak ki kellett volna halniuk, mert az emberek kerülnek ezek használatát. (v.ö. Kiss 1995)

Számos attitűdre vonatkozó kutatást végeztek már a kárpátaljai magyar társadalmon belül is. A Beregszászi–Csernicskó (2003: 247) által leírt Mozaik 2001 kutatásban arra jutottak, hogy a kárpátaljai magyarok pozitívan viszonyulnak a saját nyelvváltozatukhoz, szerintük itt beszélnek a legszebben a magyar nyelvet. Csernicskó is hasonló eredményre jutott a kárpátaljai magyar hanganyagvár 600 mélyinterjújának elemzése során, ugyanakkor hozzátette: „... a regionális nyelvhasználat sajátosságai stigmává válhatnak a magyarországi beszélők között” (Csernicskó 2009: 412). Lakatos Katalin a kárpátaljai iskolákban végzett felmérése alapján azt a következtetést vonta le, hogy a tanulók körében magas a magyar nyelv presztízse, ugyanakkor a nyelvjárásokkal szemben kissé lenéző magatartás, attitűd nyilvánul meg (Lakatos 2010: 171, Dudics Lakatos 2015, 2018a, 2018b).

A P. Lakatos Ilona (2002) szerkesztésében megjelent Mutatványok a hármas határ menti nyelvhasználat kutatásból című kiadványban olvashatunk egy, a II Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (akkor még Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola) 18-20 éves tanulói körében végzett nyelvi attitűd vizsgálatról. A vizsgálat eredményei egyértelműen kimutatták, hogy azok nyelvi attitűdje, akik már részesültek szociolingvisztikai képzésben, sokkal pozitívabb és elfogadóbb a nyelvjárásiasággal és kölcsönzésekkel szemben, mint azoké, akik nem tanultak szociolingvisztikát. A kutatásban résztvevők többsége elfogadja a tájnyelvi jellemzőket és a kétnyelvűségi sajátosságokat, s „a válaszadók több mint egyharmada tudatában van a nyelvjárásias nyelvhasználatnak, s azt is tudja, hogy bizonyos esetekben a standardot kell(ene) használni, s a standard normába a kirívó nyelvjárásiaságok Kárpátalján sem férnek bele” (T. Károlyi 2002). Hasonló eredményekről számol be Dudics Lakatos Katalin is, aki kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudatát vizsgálta. Az ő eredményei szerint a vizsgált tanulók mindössze 27,5%-a mondta azt, hogy beszél nyelvjárásban (Dudics Lakatos 2018b, 2016: 309).

IV. A NYELVI IDEOLÓGIÁKHOZ KAPCSOLÓDÓ SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Míg a nemzetközi szakirodalomban már több évtizede a nyelvészeti kutatások egyik központi kérdése a nyelvi ideológiák tanulmányozása és feltárása, addig a magyar nyelvterületen többnyire csak a 2010-es évektől kezdtek nagyobb figyelmet fordítani erre a területre (v.ö. Bilász 2017: 16). A nyelvi ideológiát, mint terminust a szakirodalom egy szerteágazó és többértelmű fogalomként jelöli meg (Laihonnán 2009a: 48–49, Jánk 2014b, Lanstyák 2011a: 49). A nyelvi ideológia meghatározásakor Lanstyák háromféle megközelítési módot alkalmaz. „A szűk értelmezés szerint a nyelvi ideológiák olyan gondolatok, gondolatrendszerek, amelyek a nyelvi rendszerrel, a nyelvhasználattal, a nyelvi közösségek helyzetével, a nyelvek egymáshoz való viszonyával stb. kapcsolatos tények és eljárások magyarázatára szolgálnak, miközben végső céljuk az, hogy segítségükkel a politikai, gazdasági, társadalmi stb. hatalommal rendelkező társadalmi rétegek vagy csoportok más rétegek vagy csoportok fölötti uralmukat létrehozzák, fenntartsák, ill. megerősítsék. A tágabb értelmezés szerint a nyelvi ideológiák olyan gondolatok, gondolatrendszerek, amelyek a nyelvi rendszerrel, a nyelvhasználattal, a nyelvi közösségek helyzetével, a nyelvek egymáshoz való viszonyával stb. kapcsolatos bármilyen tények és eljárások magyarázatára, ill. igazolására szolgálnak, attól függetlenül, hogy ezeknek van-e „elnyomó” célzatuk vagy sem. A legtágabb felfogás értelmében nyelvi ideológiának tekinthető bármilyen nyelvi vonatkozású vélekedés, metanyelvi reflexió, akkor is, ha nincs sem „elnyomó”, sem csupán magyarázó, ill. igazoló szerepe” (Lanstyák 2011b: 15–16). Susan Gal (2002: 197, idézi Laihonnán 2009b: 281) a következőképp fogalmazza meg a nyelvi ideológia meghatározását: „A nyelvvideológiák kultúrafüggő fogalmak, amelyeket a résztvevők és megfigyelők hoznak a nyelvbe, gondolatok arról, hogy mire jó a nyelv, hogy mit jeleznek a nyelvi különbségek azokról az emberekről, akik ezeket használják, illetve hogy egyáltalában miért vannak nyelvi különbségek. Mind az egyszerű embereknek, mind a társadalomtudósoknak – nyelvészeknek, szociológusoknak, antropológusoknak – vannak nyelvi ideológiái.” Silverstein (1995, idézi Kiss 2009: 438) szerint a nyelvi ideológiák fogalmkörébe tartoznak a nyelvről szóló megfogalmazások, vélemények vagy hiedelmek, s ezek összekapcsolják a nyelvet a társadalommal, társadalmi célokat tükröznek, és hatalmi pozíciókkal vannak összefüggésben. Mindegyik definíció egyet ért viszont abban, hogy a nyelvi ideológiák egyes nyelvhasználati jelenségek megmagyarázására, esetleges legitimálására szolgálnak, a nyelvi ideológiai vizsgálatok tárgya a metanyelvi tevékenység,

vagyis a nyelvről szóló megnyilatkozások, valamint hogy ezek az ideológiák beágyazódtak a beszélőközösségek kollektív tudatába, kultúrájába. Ezek által pedig befolyásolják a közösség és tagjainak nyelvekhez, nyelvváltozatokhoz fűződő attitűdjét és magát a nyelvhasználatát is.

A nyelvi ideológia fogalmát alkalmazó és azokat kutató szakemberek elhatárolódnak az ideológia azon marxista felfogásától, ami az ideológiát egyfajta „hamis” tudatként határozza meg. Ebből kifolyólag a nyelvi ideológiai kutatások nem foglalkoznak az ideológiák valóságalapjával, mindössze az elemzett nyilatkozatokat nyelvről való vélekedésnek tekintik. Így tehát a nyelvi mítoszok, babonák nem tartoznak a nyelvi ideológiai kutatások tárgykörébe (Laihonna 2009b: 281)

A nyelvi ideológiák megjelenési módjával kapcsolatban a szakirodalom három típust különít el: az explicit, az implicit és a verbalizálatlan módot (l. Lanstyák 2011b: 16–17, Bodó 2016: 130–131). Az explicit módon megjelenő nyelvi ideológiák a nyelvi megnyilatkozások során világosan kifejtett gondolatként jelennek meg. Az implicit nyelvi ideológiák ezzel szemben a szövegben rejtett módon vannak jelen, vagyis az ideológia nincs egyértelműen kimondva, csak következtetni lehet rá. Előfordul olyan is, amikor a nyelvi ideológia sem kifejtve, sem pedig közvetett módon nincs jelen a nyelvi megnyilatkozásban, de mégis lehet rá következtetni „a megfogalmazás, az érvelés módjából vagy az érvelés hiányából” (Lanstyák 2011b: 17). Ezt nevezi a szakirodalom verbalizálatlan nyelvi ideológiának. Ez a verbalizálatlanság azért fordulhat elő, mert az adott nyelvi ideológia oly annyira erős és természetes az aktuális beszélőközösség számára, hogy nincs szükség még csak utalást tenni sem rá, hisz a közösség tagjai számára magától értetődő. Ezért írja azt Lanstyák (2011b: 17), hogy egy-egy nyelvi ideológia erejét ez a „kifejtetlenség, ill. a teljes „láthatatlanság” mutatja”. E két utóbbi megjelenési mód között az alapvető különbség áll fenn, hogy míg az implicit nyelvi ideológiákra magából a szövegben található metanyelvi állítás(ok)ból lehet következtetni, addig a verbalizálatlan ideológiákra csak a szöveg tágabb kontextusba helyezésekor, illetve a szövegen kívüli valóság ismeretére alapozva lehet rávilágítani (Lanstyák 2017: 3).

A nyelvi ideológiák típusai igen sokfélék lehetnek. A magyar nyelvészetben az egyik legátfogóbban Lanstyák István foglalkozik ezekkel az ideológiákkal, aki a számos tanulmány mellett alkotott egy egyre bővülő nyelvideológiai fogalomtárt is, melyben egy rövid útmutató és szakirodalmi áttekintés után a különböző nyelvi ideológiák megnevezései és szócikkszerű meghatározásai találhatóak, a jelenleg elérhető 2017-es változatban összesen 231 darab. Ezeket az ideológiatípusokat maga Lanstyák, de más nyelvészek is többféleképpen csoportosították, többféle rendezést hoztak már létre, ami az ideológiák nagy

számával és a csoportosítások különböző céljaival magyarázhatók (l. Lanstyák 2017: 3–5, 2010a: 121, 2011c: 146–147, Jánk 2014b, 2014c).

Magyar (anya)nyelvű beszélők körében igen elterjedtek a nyelvművelői nyelvszemléletek (vö. Kontra 1997), aminek alapjául a nyelvi konzervativizmus ideológiája szolgál. A nyelvi konzervativizmus fogalmát Lanstyák saját fogalomtárában kétféle, egy különféle típusú ideológiai és egy nyelvhelyességi ideológiai szempontból is meghatározza. Ez azt jelenti, hogy a nyelvi konzervativizmus ideológiájának egyik meghatározása szerint ez az ideológia szerepet játszik konkrétan a nyelvhelyességi döntésekben, a másik meghatározás szerint pedig szerepet játszhat más, különféle nyelvvel kapcsolatos vélekedésekben is. De mindkét esetben Lanstyák szerint beágyazott ideológiáról beszélünk, vagyis az ideológiának a valóságban is fellelhető párhuzamai vannak, amelyek megerősítőleg hatnak a nyelvi ideológia működésére, s amiből valószínűleg származik is az ideológia (Lanstyák 2017). A nyelvi konzervativizmus különféle típusú, beágyazott ideológiájának meghatározását Lanstyák a következőképp fogalmazza meg: „általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelv hagyományos formái különleges értéket képviselnek, megőrzésük társadalmi, sőt kulturális és nemzeti érdek. Hívei nem riadnak vissza az olyan nyelvvalakító tevékenységtől sem, melynek célja a nyelvi változások fékezése vagy akár visszafordítása” (Lanstyák 2017: 27). A nyelvhelyességgel kapcsolatos, beágyazott nyelvi konzervativizmus fogalmának meghatározása két szinten történik: egyrészt makroszinten, másrészt mikroszinten. A makroszint az olyan eseteket jelenti, amikor a nyelvhelyességi ideológiák, beszédhelyzettől függetlenül, a teljes nyelvre vagy nyelvváltozatra vonatkoznak. Ezzel szemben a mikroszinten való fogalom meghatározások csupán egyes nyelvi elemek, lexémák megítélésére vonatkoznak. E szerint a nyelvi konzervativizmus „nyelvhelyességi ideológiaként makroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az archaikusabb, több régies formát tartalmazó nyelvek vagy nyelvváltozatok (pl. nyelvzigetek, nyelvjárászsigetek, nyelvcsaládok peremhelyzetű nyelvei, peremnyelvjárások) eredendően értékesebbek a nagyobb változáson átment nyelveknél, nyelvváltozatoknál. Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a hagyományos, a nyelvben régebb óta meglévő nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint az újabban létrejötték vagy bekerültek” (Lanstyák 2017: 27).

Csak úgy, mint a konzervativizmusnak, a nacionalizmusnak is van a nyelvre vonatkozó formája. Ahogyan a nacionalizmus ideológiája egy nemzetet emel mind fölé, úgy a nyelvi nacionalizmus ideológiája a „nemzeti” nyelvet emeli ilyen magaslatokba, akár más nyelvek vagy nyelvváltozatok rovására is. Lanstyák (2017: 30) ezt az ideológiát a különféle

típusú, beágyazott ideológiaként határozza meg. Az ilyen ideológiát követők az adott nyelvet „tökéletesnek” ítélik meg és elítélnék mindenkit, aki e nyelv vélt szabályai ellen vét. Ezek a szabályok általában a standard nyelvváltozat szabályait jelentik, s így ez az ideológia szorosan kapcsolódik a nyelvi preskriptivizmus ideológiájához. A nyelvi preskriptivizmus ideológiája azon a nézeten alapul, miszerint minden nyelvhasználónak – beszédhelyzettől függetlenül – a standard nyelvváltozat szabályaihoz kell igazítania verbális megnyilvánulásait, ellenkező esetben pedig számon lehet kérni rajta a szabályok „áthágását” (vö. Lanstyák 2017: 34, 2009: 30–31). A másik nyelvi ideológia, melyet itt mindenképp meg kell említenünk a szoros kapcsolódás miatt, az a nyelvi standardizmus. Ez az ideológia, az előzőkhez hasonlóan, szintén a standard, kodifikált nyelvváltozatot favorizálja a többi nyelvváltozatokkal szemben. A standardizmus, mint különféle típusú, beágyazott nyelvi ideológia szerint a standard nyelvváltozatot kiemelkedő szerepűnek, a műveltség megszerzésének és a társadalmi előrehaladás előfeltételének és pótolhatatlan eszközének, a helyesség etalonjának tekinti (Lanstyák 2017: 36). Ezek mellett nyelvhelyességi, beágyazott ideológiaként makroszinten azt a meggyőződést jelenti, miszerint ez a nyelvváltozat eredendően magasabb rendű, jobb, értékesebb, fejlettebb és szebb a többi nyelvváltozatnál. Mikroszinten szemlélve pedig ez ideológia követői szerint a standard nyelvi formák beszédhelyzettől függetlenül, minden körülmények között helyesebbek, mint más nyelvváltozatokhoz tartozó formák, s a standard normát minden más nyelvváltozat normája fölé helyezik (Lanstyák 2017: 36–37).

De – ahogyan fentebb már szó esett róla – a nyelvi ideológiák nagyon sokfélék lehetnek, így tehát nem csak a standard változatot favorizáló ideológiák léteznek. A nyelvi pluralizmus ideológiája például a standard hegemoniájával ellentétben, a nyelvi változatosságot részesíti előnyben a nyelvi egységességgel szemben, a nyelvi változatosságot pozitív jelenséggéként ítéli meg (Lanstyák 2017: 33). Ebből az ideológiából kiindulva próbálnak olyan nyelvalakító tevékenységeket végezni, melyek megerősítik a visszaszoruló nyelveket és segítenek elterjeszteni azokat (nyelvélénkítés), valamint a már majdnem teljesen kihalt nyelveket feltámasztani (nyelvélesztés) (Lanstyák 2009: 34). Vagy megemlíthető például a nyelvi relativizmus ideológiája, mely nem a különböző nyelvváltozatokhoz kapcsolódik. Ez ideológia azon a meggyőződésen alapszik, miszerint a nyelv befolyásolja saját beszélőközösségének a gondolkodásmódját, világlátását, de a radikálisabb elgondolás szerint, nem csak befolyásolja, hanem meg is határozza a közösség gondolkodását, megismerését (Lanstyák 2017: 36).

Bár ezek alapján úgy tűnhet, hogy a nyelvi ideológiák jól körül határolható, objektíven azonosítható jelenségek, melyek a való világban is léteznek, még akkor is, ha kifejezési módjuk esetenként változó. De ez nem így van. Hasonlóan például a „nyelv”, „nyelvváltozat”, „kétnyelvűség” „diglosszia” stb. fogalmakhoz, a nyelvi ideológia sem létezik egyáltalán a valóságban. Egyetlen módon létezik csupán: azáltal, hogy gondolkodunk és beszélünk róla azért, hogy megkönnyítse a valóban létező folyamatoknak, mint a beszédnek, valamint az ennek eredményeként létrejövő termékeknek, mint például a szövegnek a leírását, de rosszabb esetben akár félre is vezethet bennünket hamis képet mutatva az általunk vizsgált folyamatokról (Lanstyák 2017: 6–7). Mégis az ideológiáknak szükségszerű szerepük van a társadalomban. Nehéz elképzelni például nyelvvalakító tevékenységeket, melyekben ne játszanának szerepet ilyen vagy olyan ideológiák. De a nyelvi ideológiák társadalmi beágyazottságuk miatt, meghatározzák a nyelvészeti kutatásokat is, hiszen a kutató sem függetlenítheti magát a társadalmi valóságtól, a társadalmi gondolkodástól, csak más, tudományos alapokon szemlélheti a dolgokat. Vannak viszont olyan helyzetek, amikor az ideológiák ellen harcolni kell: amikor a nyelvi ideológiákat arra használják, hogy manipuláljanak vagy épp nyelvhasználata miatt megbélyegezzenek másokat (v.ö. Lanstyák 2009: 36–37).

V. A VIZSGÁLAT KÖRÜLMÉNYEIRŐL, A GYŰJTÉS LEBONYOLÍTÁSÁRÓL

A kutatás megtervezésénél három kiválasztott kárpátaljai magyar iskola nyelvi tájképének, nyelvi attitűdjének és nyelvi ideológiájának vizsgálatát tűztem ki célul. A három különböző típusba tartozó iskola – általános iskola, középiskola, gimnázium – három különböző településen működik: kettő falun, egy pedig városon.

A Guti Általános Iskola az ukrán oktatási rendszer felépítésének megfelelően 9 osztályos általános iskola (vö. Beregszászi–Koloszvári-Nagy 2019: 151–152), ahol a tanulók kivétel nélkül mind a településen élnek, tehát az iskolának nincs más településről bejáró tanulója. Gút település 14 km-re észak-nyugatra fekszik Beregszász városától, a járás központjától. A településnek a hivatalos 2001-es népszámlálási adatok alapján 1353 lakosa van, amelyből a magyar nemzetiségűek aránya 95,7% és 4% az ukrán nemzetiségűeké (Molnár–Molnár 2005: 82). Természetesen ez az adat azóta már változott, de hivatalos népszámlálás hiányában frissebb adatok egyelőre nem állnak rendelkezésre. Annyi elmondható, hogy az ukrán nemzetiségű lakosság aránya még mindig nagyon alacsony a településen.

Az iskola hivatalos oktatási nyelve a magyar. E mellett oktatják még az ukrán nyelvet, valamint idegen nyelvként az angolt. Az iskolában jelenleg 86 gyermek tanul, a tanári kollektíva pedig 15 főből áll³. Az intézmény állami fenntartású.

A Jánosi Középiskola egy 11 osztályos, teljes középfokú oktatást (ukránul: повна загальна середня освіта) nyújtó tanintézmény Makkosjánosi községében. Makkosjánosi települése Beregszásztól 6 km-re nyugati irányba fekszik. Az utolsó hivatalos népszámláláskor 2030 fős lakosággal rendelkezett, amiből 81,6% a magyar, 15% az ukrán és 2% a roma lakosság aránya (Molnár–Molnár 2005: 82).

Az oktatási intézmény két tannyelvű: az iskolában párhuzamos osztályok működnek, melyek közül egyik magyar, másik pedig ukrán tannyelvű, ami véleményem szerint tükröződni fog majd a kutatási eredményekben is. Az iskolában jelenleg 344 tanuló van összesen, ebből 220 a magyar, 124 pedig az ukrán osztályokban. Sok tanuló folytatja itt tanulmányait a környező kisebb falvakból. Pár évvel ezelőtt még jellemzően csak a középiskolai osztályokba (10-11. osztály) érkeztek olyan településekről tanulók, ahol csak általános iskola működik. Mára viszont ez a tendencia egyre inkább változni látszik: egyre több szülő választja már első osztálytól kezdve a Jánosi Középiskolát gyermeke számára,

³ A Guti Általános Iskola honlapja: <https://guti-iskola2.webnode.com.ua>

ennek pedig legjellemzőbb oka az ukrán tannyelvű oktatás lehetősége. A középiskola tantestülete összesen 65 főből áll. A tanintézmény állami fenntartású⁴.

A Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium (rövidítve: BMG) egy tehetséggondozó iskola Beregszász városában. Mivel az iskolába a tanulók Kárpátalja különböző településeiről érkeznek, így Beregszász lakosságának nemzetiségi összetétele ez esetben nem releváns mutató.

A gimnáziumba a tanulók az általános iskola 4. osztálya után felvételi eljárást követően kerülhetnek be. Amint a nevében is benne van, az iskola magyar tannyelvű, de a tanórák kereteiben oktatnak még ukrán, angol és német nyelvet is. A Jánosi Középiskolához hasonlóan párhuzamos osztályok működnek, viszont ezek között nem a tanítási nyelv, hanem a tantárgyi orientáció jelenti a különbséget. Az oktatási intézmény teljes középfokú végzettséget, tehát érettségit adó iskola. A tantestület 33 főből áll. Az intézmény állami fenntartású.

A nyelvi tájkép vizsgálatához szükséges adatokat általam készített fényképek formájában gyűjtöttem össze, míg a nyelvi attitűdöt és a nyelvi ideológiákat kérdőíves módszerrel vizsgáltam. A kutatási terv szerint az általános iskola 9., a középiskola és a gimnázium 9. és 11. osztályos (vagy annak megfelelő) tanulói töltötték volna ki a kérdőívet, viszont mint később megtudtam, a Jánosi Középiskolában a 11. évfolyamon jelenleg nincs magyar tannyelvű osztály, így csak a 9. osztállyal tudtam kitöltetni azt. De nem csak a tanulók, hanem tanáraik nyelvi attitűdjeit és nyelvi ideológiáit is vizsgálni kívántam, hiszen nagy valószínűséggel a tanárok saját attitűdjeiket és ideológiáikat közvetítik az órákon a tanulók felé. Sajnálatomra viszont a vártnál jóval kevesebb tanár vállalkozott az anonim kérdőív kitöltésére. Mind a tanulók, mind pedig a tanárok számára készített kérdőív két részből tevődik össze: az első rész a nyelvi attitűdökre, a második pedig a nyelvi ideológiákra koncentrált. Mindezeket természetesen megelőzi a releváns szociológiai változókat rögzítő rész. Mindkét kérdőív teljesen anonim. A kérdések összeállításánál főleg Lakatos Katalin (2010) és Bilász Boglárka (2017) által összeállított kérdőívekre támaszkodtam. A kérdőív egyaránt tartalmaz zárt és nyitott kérdéseket, így az adatok számszerűen is összehasonlíthatók, de az adatközlők saját véleményüket is kifejezhetik. A kitöltés mindhárom iskolában a 2020/2021-es tanév novemberében-decemberében zajlott, amikor az iskolákban tantermi oktatás folyt, így mind a tanulói, mind pedig a tanári kérdőívek kitöltésénél jelen tudtam lenni, hogy ha szükséges, válaszoljak az esetlegesen felmerülő

⁴ A Jánosi Középiskola honlapja: <https://janoshischool.klasna.com>

kérdésekre. A kapott statisztikai adatokat Excel táblázat segítségével összesítettem, jelen munkában ezeket az eredményeket saját szerkesztésű diagramokon szemléltetem.

A kérdőív kitöltése mindegyik kiválasztott osztályban belefért egy tanórába, vagyis 45 percbe. A kérdőívvel kapcsolatos általános információk ismertetése után a tanulók igyekeztek lelkiismeretesen és önállóan válaszolni a kérdésekre. A kérdőívben kapott szöveges válaszokat a dolgozatban szó szerinti idézet formájában, idézőjellel ellátva és dőlt betűtípussal kiemelve közlöm.

A kitöltött kérdőívek és az elkészített fényképek számát az alábbi táblázatokban⁵ összesítettem:

Iskola neve	9. osztály	11. osztály	Tanárok	Összesen
Guti Általános Iskola	11	–	8	19
Jánosi Középiskola	7	–	3	9
Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium	38	25	6	69

1. táblázat. A kitöltött kérdőívek száma iskolánként

Iskola neve	Külső terek	Folyosó	Osztályok	Összesen
Guti Általános Iskola	9	49	179	237
Jánosi Középiskola	4	85	112	201
Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium	14	43	40	97

2. táblázat. Az iskolákban elkészített fényképek száma

⁵ A munkában szereplő minden táblázat a szerző saját szerkesztése

VI. EREDMÉNYEK

6.1. Három beregszászi járási iskola nyelvi tájképéről

6.1.1. A vizsgált intézmények homlokzatának és folyosóinak nyelvi tájképe

Az iskolába lépve legelőször a külső homlokzat fogadja az odalátogatót, melyen rendszerint a tanintézmény névtáblája van elhelyezve, valamint általános gyakorlat valamilyen, az iskola szempontjából releváns zászló(k) elhelyezése is. Az Ukrajnában ezelőtt hatályban lévő nyelvtörvények⁶ előírták, hogy minden állami, önkormányzati, illetve hivatalosan bejegyzett intézmény, szervezet, egyesület, vállalat névtábláját kötelezően az államnyelven, vagyis ukránul kell feltüntetni. Viszont a 2012-es nyelvtörvény lehetővé tette, hogy azokon a településeken, ahol egy kisebbségi nyelv beszélői elérik a lakosság arányait tekintve a 10%-ot, az állami, önkormányzati, illetve hivatalosan bejegyzett intézmények, szervezetek, egyesületek, vállalatok névtábláját két nyelvűvé alakítsák át (Beregszászi–Cserniczkó–Ferenc 2014: 30–31). A legújabb, 2019-ben elfogadott Ukrajna törvénye „Az ukrán mint államnyelv működésének biztosításáról” kimondja, hogy a kisebbségi nyelvek használatát e területen egy külön törvény biztosítja, viszont ez a törvény még a nem került hivatalosan elfogadásra, ergo nem létezik (Cserniczkó–Hires-László–Karmacsi–Márku–Máté–Tóth-Orosz 2020: 66). Emiatt a gyakorlatban egyelőre a 2012-es nyelvtörvény maradványait lehet még tapasztalni.

Az általam vizsgált három tanintézményből kettő homlokzatán ugyanaz az ukrániai iskolák tekintetében általánosan használt névtábla forma jelent meg:

1. kép. A Guti Általános Iskola névtáblája⁷

2. kép. A Jánosi Középiskola névtáblája

Mint látható, mindkét táblán csupán egynyelvű ukrán felirat látható. A Jánosi Középiskola homlokzatán egyáltalán nem lehet olyan (magyar nyelvű) feliratot találni, mely arról tájékoztatná az ide érkezőt, hogy a tanintézményben magyar nyelvű oktatás is folyik. Még az ajtóban elhelyezett tájékoztatók is mind kizárólag ukrán nyelvűek. A Guti Általános

⁶ „Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság nyelveiről” 1989.;

„Az állami nyelvpolitika alapjairól” 2012.

⁷ A munkában szereplő minden kép a szerző saját felvétele

Iskola homlokzatán ugyan található kétnyelvű felirat is, viszont ez olyan helyen van kifüggesztve, ami nem csak hogy az oda látogató számára, de még az ott tanuló gyerekek számára is szinte láthatatlan. Ugyanis bár a főbejárat fölé van elhelyezve a kétnyelvű névtábla, ezt a bejáratot már régóta nem használja az iskola. Az ukrán nyelvű névtáblát viszont az iskola homlokzatának oldalsó részén helyezték el, így aki belép az iskola kapuján, rögtön láthatja. Arról nem is beszélve, hogy a kétnyelvű névtábla meglehetősen régi és kopott, így nem csak észrevenni, de elolvasni is eléggé nehézkes.

3. kép. A Gutti Általános Iskola kétnyelvű névtáblája

Ehhez hasonló – bár ennél jobb állapotban lévő – a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium két névtáblája is, melyek tekinthetünk kétnyelvűnek, hiszen bár két különálló tábláról beszélünk, de ugyanaz a felirat szerepel mindkettőn, csupán egyikén magyar, másikon ukrán nyelven. A két névtábla a főbejárat jobb és bal oldalán kapott helyet. Érdekes, hogy e két táblán csak a Beregszászi Magyar Gimnázium megnevezés szerepel a jelenlegi Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium helyett. Ennek feltételezhető oka, hogy a névtáblák még 1995 előtt készülhettek, amikor is a Gimnázium még nem viselte Bethlen Gábor, az egykori beregszászi földek fejedelmének nevét (Vass 2011).

4. kép. A Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium névtáblái

Ahogy a kétnyelvű feliratokat, úgy a nemzetiségi szimbólumok használatát is engedélyezi Ukrajna törvénye (4. cikkely)⁸. Érdekes megfigyelni, hogy a Guti Általános Iskola és a Jánosi Középiskola homlokzatán, ahol főként csak egynyelvű ukrán feliratok láthatók, ott lobog mind az állami kék-sárga zászló, mind a magyar trikolor. Ezzel szemben a Gimnázium homlokzatán, ahol kétnyelvű névtábla került kifüggesztésre, egyik zászló sem jelenik meg. Továbbá meg kell jegyezni azt is, hogy bár az általános iskolában a homlokzati zászlók a kétnyelvű névtábla mellett kaptak helyet, így ezek a névtáblával együtt eléggé nehezen vehetők észre.

5. kép. A Guti Általános Iskola homlokzata

6. kép. A Jánosi Középiskola homlokzata

7. kép. A Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium homlokzata

A hivatalos névtáblákat a Járási Oktatási Osztály készíteti a hozzá tartozó oktatási intézmények számára. A három iskola névtáblája alapján feltételezhető, hogy míg régebben az Oktatási Osztály két nyelven is elkészítette az iskolák névtábláját, addig ma már ez csak egy nyelven – ukránul – valósul meg, annak ellenére, hogy a törvény megengedi a kétnyelvű táblák használatát (1. fentebb). Ebből a szemszögből nézve tehát elmondható, hogy az iskolák névtáblái nem feltétlenül tükrözik az iskola kisebbségi szemléletét és identitását. Ezzel szemben a zászlókat az intézmények maguk szerzik be, valamint maguk döntenek el, hogy

⁸<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12>

mely zászlókat függesszék ki a homlokzatra, vagy mint a Gimnázium esetében, kifüggeszék-e bármelyik zászlót.

A Jánosi Középiskola külső falain más nyelvi tájképi elem nem található. A Guti Általános Iskola falán viszont van egy emléktábla, mely a falu három híres szülöttére emlékezik, akik részt vettek az 1848-49-es szabadságharcban. És bár ezek a személyek nem névadói az iskolának, de a táblával az iskola utal azokra az értékekre, amiket a falu ezen híres szülöttei képviseltek.

Annak ellenére, hogy a gimnázium homlokzatán nem jelenik meg egyik zászló sem, az iskola kapuján belépve sok más jel utal arra, hogy a látogató egy magyar tannyelvű iskolába érkezett. Az iskola előkertjében egy körülbelül 1,5 méter magas talapzaton az iskola névadójának mellszobra áll, mellette pedig egy kopjafa kapott helyet. Ezeken kívül egy faragot székelykapu is helyett kapott az előkertben, melynek nem csak a nemzeti identitást segítő, hanem egy szimbolikus funkciója is van: minden tanévnyitón a gimnázium első osztályát kezdő tanulók áthaladnak alatta, s ezzel „hivatalosan” is a gimnázium diákjai lettek és az életükben egy új korszak kezdődik el. Az iskola falát jelenleg nyolc emléktábla díszíti, melyek a gimnáziumhoz valamilyen módon kötődő személyekről emlékeznek meg. Többek között például az iskola elődjének tekintett Beregszászi Magyar Királyi Állami Főgimnázium (Vass 2011) egykori igazgatóhelyettesének, Dr. Bellyei Lászlónak, a Polónyi testvéreknek, mint a főgimnázium tanulóinak, s egyben vidékünk híres festőművészeinek, vagy Dsida Jenőnek szintén főgimnáziumi tanulóinak és híres magyar költőnek az emlékeit őrzik e táblák.

Az intézmények ajtaján belépve állami és nemzetiségi jelképekből kialakított résszel találja szembe magát nem csak a látogató, de nap, mint nap az iskolába járó tanulók is.

8. kép. A Guti Általános Iskola folyosóján elhelyezett szimbólumok

Ezek a jelképek a kisebbségi és többségi (nemzeti és állami), esetleg a szűkebb területi hovatartozást jelzik (vö. Szabó 2013b). Az általános iskola folyosóján a többségi ukrán és a kisebbségi magyar lobogó mellett megjelenik mind a magyar, mind pedig az ukrán himnusz szövege, valamint mindkét címer is. Úgy tűnik tehát, hogy ezen a részen egyenlő mértékű az eloszlása a többségi és a kisebbségi nemzeti szimbólumoknak, s mivel egymás mellett vannak el is helyezve, egyik sincs preferáltabb helyen a másikhoz viszonyítva. A képbe talán csak annyi zavar merülhet fel, hogy a két zászló mögött ukrán címerrel ellátott, egynyelvű ukrán plakátok találhatóak, melyeken az iskolában való helyes viselkedésről, valamint Ukrajna háborús törvényeiről és felkészültségéről olvashatunk.

9. kép. A Jánosi Középiskola folyosóján elhelyezett szimbólumok

10. kép. A Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium folyosóján elhelyezett szimbólumok

A Jánosi Középiskolában ezzel szemben a folyosón kialakított szimbólumokból álló részen már nem olyan kiegyensúlyozott a helyzet, ami a szimbólumok kisebbségi és többségi megjelenésének arányait illeti. Bár a térben ott áll mindkét zászló, de korántsem egyenlő számban. Míg a magyar nemzeti trikolorból csupán egyet találunk textil formában, addig az ukrán nemzeti zászló négyszer jelenik meg: egyszer textil, háromszor pedig kép formájában. A zászlón kívül más kisebbségi szimbólum egyáltalán nem is látható a térben, ellentétben a többségi szimbólumokkal, amelyekből megjelenik kétszer az ukrán címer és egyszer az ukrán himnusz szövege is, valamint a képeken látható gyerekek is ukrán népviseletbe vannak öltözve. A kisebbségi és többségi szimbólumokon kívül itt megjelenik még az ukrán nemzeti jelképek ölelésében Kárpátalja régió címere is, ami a lokális identitást jelképezi és erősítheti.

Érdekes viszont, hogy a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium ajtaján belépve a folyosó falán csak egy tábla van elhelyezve, melyen az ukrán nemzeti jelképek láthatók. Pedig mint később látni fogjuk, az iskola nyelvi tájképében a magyar nyelv dominál, ami nem olyan meglepő a gimnázium nevéből kiindulva.

A hirdetőtábla elengedhetetlen része az iskolai folyosóknak, hiszen az iskola vezetősége ide függeszti ki a tanulók és a szülők számára releváns információkat, aktuális hirdetményeket, épp ezért rendszerint központi helyen vannak kifüggesztve. Így van ez az általam vizsgált iskolákban is: a hirdetőtáblák a bejárattal szemben vagy az mellett kaptak helyet.

A Guti Általános Iskola hirdetőtáblája nem is annyira hirdetőtáblaként funkcionál, mintsem a hazafias (értsd: állami, ukrán) nevelést segítő szegmensként. A táblán a képek készítésekor egyetlen magyar nyelvű pályázati felhíváson kívül, semmilyen más aktuális iskolai hirdetmény vagy információ nem volt található. Tele volt viszont a hirdetőtábla olyan plakátokkal, képekkel, amelyek az ukrán hazafias nevelést hívatottak elősegíteni. A kék-sárga szín dominanciája mellett itt is megjelennek az ukrán nemzeti szimbólumok, úgy mint a zászló, a címer és a himnusz. Ezek mellett található még a táblán egy ukrán hazafiaságra tanító prezentációt nyomtatott formában, egy Ukrajna Európai Unió csatlakozási szándékát akceptáló plakátot, valamint ukrán és magyar címereket és zászlókat ábrázoló rajzokat.

11. kép. A Guti Általános Iskola hirdetőtáblája

A magyar identitást tulajdonképpen csak e három gyermekrajz, a magyar nyelvű pályázati kiírás és a tábla tetején látható *INFORMÁCIÓ* felirat tükrözik a hirdetőtáblán. Még a koronavírus elkerülését segítő információk is csupán ukrán nyelven olvashatók, annak ellenére, hogy az ide járó gyerekek szinte mindegyike magyar anyanyelvű. Levonható tehát

a következtetés, hogy az iskola hirdetőtábláján az ukrán nyelv és az ukrán nemzeti értékek dominálnak és kerülnek előtérbe.

A Jánosi Középiskola központi hirdetőtábláján a tábla funkcióját mutató felirat kétnyelvű, ahol az ukrán nyelvű felirat szerepel felül, a magyar nyelvű felirat pedig alatta, amiben ráadásul a helyesírási hiba is található. Bár ukránul ebben a formában a hirdetőtábla feliratot külön kell írni, de a magyar helyesírás szabályai szerint a „hirdetőtábla” szót ebben az esetben egybe kell írni.⁹

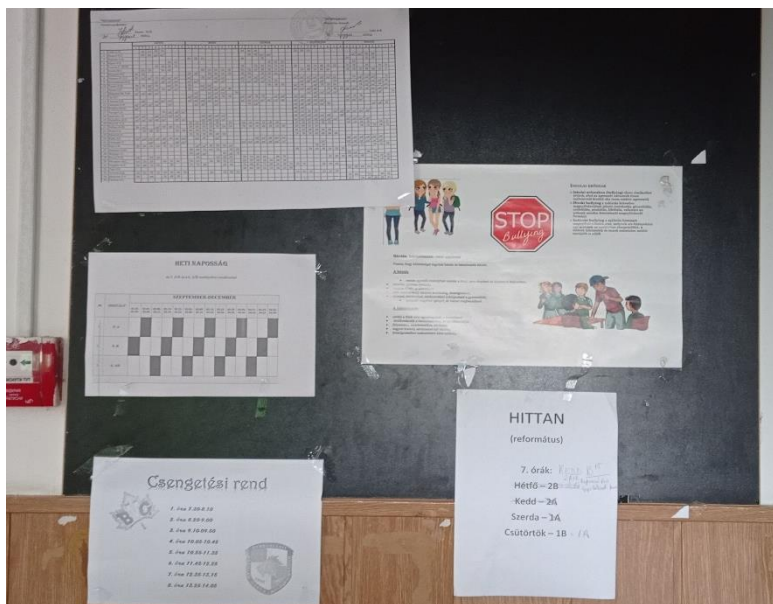
12. kép. A Jánosi Középiskola hirdetőtáblája

A központi hirdetőtábla két oldalán elhelyezett kisebb táblák funkcióját mutató feliratok viszont már csak többségi egynyelvűek. A jobb oldali hirdetőtábla a szülők tájékoztatására szolgál, míg a bal oldali táblán pszichológusi tanácsokat lehet olvasni. Mindezt viszont csakis a többségi nyelven, vagyis ukránul olvashatja mind a szülő, mind pedig a tanuló. Mindhárom hirdetőtáblán kizárólag a többségi nyelvet használják. A táblákon magyar nyelvű tájékoztatókat, hirdetményeket, kiírásokat nem lehet találni.

Ezekkel szemben a gimnázium hirdetőtábláján csak magyar nyelvű hirdetmények, feliratok láthatóak egy olyan hirdetmény kivételével, amelyen a teljes intézményi órarend szerepel tanárok szerinti lebontásban. Ez valószínűleg azért ukrán nyelven jelenik meg a

⁹ https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12#F4_3_1_1

tablán, mivel egy hivatalos dokumentum másolatáról van szó, mely az iskola vezetőségének aláírásával és pecsétjével van ellátva.

13. kép. A Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium hirdetőablaja

Az intézmények folyosóinak falait díszítő tablók igen változatos képet mutatnak, viszont összehasonlítva az iskolák folyosóit, rögtön szembetűnik az odalátogató számára, hogy a gimnázium folyosóinak falain sokkal kevesebb szemléltető, plakát van elhelyezve a másik két iskolához képest. Az iskola első emeleti folyosóján főleg a végzős osztályok tablói kapnak nagy hangsúlyt, míg a második emeleti folyosón egy kárpátaljai magyar templomokat megjelenítő hímezett képsorozat.

Az iskolák folyosóin szereplő plakátok, tablók nem csupán pusztán dekorációként szolgálnak, hanem fontos szerepük van az osztály mint közösség, mint csoport arculatának megformálásában (Szabó 2013d). Mind az általános iskola, mind pedig a középiskola folyosóin megtalálhatóak bizonyos „kötelező szemléltetők”. Ezek olyan tömeggyártott faliújságok, melyeknek kifüggesztésére az Oktatási Osztály kötelezi az iskolákat. Ezek a típusú szemléltetők rendszerint a tanulók egészségének és testi épségének a megővésére irányulnak. Ezeken a szemléltetőkön kivétel nélkül csupán egynyelvű ukrán feliratok olvashatóak, így a kisebbségi nyelvet beszélő tanulók csupán a képi illusztrációkra hagyatkozva tudják értelmezni azokat. Érdekes viszont, hogy a gimnázium folyosóján nem találkozunk ilyen plakátokkal.

14. kép. „Kötelező szemléltetők” a Guti Általános Iskola folyosóján

15. kép. „Kötelező szemléltetők” a Jánosi Középiskola folyosóján

Jellegzetes elemei az iskolák folyosóinak a tanulókról és a különböző iskolai eseményekről készült tablók, fotókollázsok is. Ezek között vannak, amelyeket profi fotós készített (végzős osztályok tablói) és vannak, amelyeket a diákok vagy a tanárok készítettek a különböző iskolai eseményeken. Az ilyen képek segítségével újramesélhető, újraélhető néhány olyan történet, amely az iskola életéhez kapcsolódik (Szabó 2013d). Érdekes megfigyelni ezeken a tablókön, kollázsokon található feliratokat. A Guti Általános Iskola és Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium végzős osztályainak tablóin található feliratok szinte kivétel nélkül egynyelvű magyar feliratok. Ezzel szemben a Jánosi Középiskola falait díszítő végzős tablók mindegyikén kétnyelvű ukrán-magyar feliratok láthatók, ahol szinte minden esetben az ukrán felirat található felül, a magyar pedig alatta. Ennek oka véleményem szerint az lehet, hogy míg az általános iskolában és a gimnáziumban csak magyar tannyelvű osztályok működnek, addig a középiskolában magyar és ukrán tannyelvű osztályok is vannak. Ezt a feltételezésemet erősíti az a bevétel látszó szokás, hogy az magyar

osztályban tanuló diákok neveit magyarul, míg az ukrán osztályban tanulókéét ukránul tüntetik fel a tablókön.

16. kép. Végzős tabló a Jánosi Középiskolában

17. kép. Végzős tabló a Guti Általános Iskolában

18. kép. Végzős tabló a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium folyosóján

Az iskola által összeállított fotókollázsokon szereplő feliratokat vizsgálva is érdekes dologra bukkanhatunk. Megfigyeltem, hogy az iskolák falain lógó kollázsok feliratait minden esetben egynyelvűek: vagy magyar, vagy ukrán. Kétnyelvű feliratot egy esetben sem találtam az efféle tablókön. Ennek abban látom okát, hogy vannak olyan fotókollázsok, amelyeket az iskola tanárai önként készítettek azzal a céllal, hogy a fotókon megörökített örömteli események pozitív emlékeként idéződjenek fel a tanulóiban a képeket nézgetve. Vannak viszont olyan fotókollázsok, amelyeket az Oktatási Osztály utasítására készítenek és helyezik el a falakon az iskolák. Ezekből kifolyólag pedig az előbbin magyar, míg az utóbbin ukrán feliratokat helyeznek el. Ezt támasztja alá a Jánosi Iskola falán lévő egyik ilyen tabló is, amelynek képein bár az ukrán tannyelvű osztályba járó tanulók betűbúcsúztatója is szerepel, a feliratok mégis magyar egynyelvűek. Érdekes viszont, hogy

a gimnázium folyosóinak falain egyáltalán nem szerepelnek ilyen fotókollázsok, ami véleményem részben szerint az iskola pár évvel ezelőtti, az Oktatási Osztálytól függetlenebb voltának köszönhető, de az is meglehet, hogy az iskolában nem alakult ki hagyománya az ilyen fotókollázsok készítésének.

19. kép. Fotókollázsok a Jánosi Középiskola folyosóján

20. kép. Fotókollázsok a Guti Általános Iskola folyosóján

Vizsgálatomban a folyosók nyelvi tájképéhez sorolom az osztálytáblákat és az ajtókon található más feliratokat is, mert azok bár a termek ajtaján vannak elhelyezve, mégis a folyosón járva lehet őket megszemlélni. Ezeknek a tábláknak mindenki által ismert szerepük van: azt mutatják, hogy melyik osztályteremben melyik osztály tanul, valamint melyik terem milyen funkciót lát el az iskolában.

Nyelvi szempontból a Guti Általános Iskolában igen érdekesek ezek táblák. Az osztályok ajtaján nem egyforma, az iskola vagy más által készített osztálytáblák láthatóak: minden ajtón egyedi táblák mutatják, hogy melyik osztály melyik osztályteremben tanul. Ennek az oka, hogy az osztályfőnökök maguk készítik ezeket a táblákat saját termükre. Nyelvi szempontból ez azért érdekes, mert nem csak a táblák stílusa, hanem a táblákon szereplő feliratok is véletlenszerűen váltakoznak az ukrán és a magyar nyelvhasználat között, s ugyanez figyelhető meg más helyiségek ajtaján lévő feliratok esetében is, mint például az étkeзде, a könyvtár vagy a tanári. Ennek, a látszólag véletlenszerű váltakozásnak a lehetséges okaira adhat választ az általam összeállított kérdőívben arra kérdésre adott válaszok, amelyekben arról kérdezem az iskolák tanárait, hogy milyen tényezőket vesznek figyelembe, amikor egy általuk kihelyezésre kerülő tábla/plakát/kiírás nyelvét kell megválasztani. Ennek eredményeit a dolgozat egy későbbi pontján közlöm.

21. kép. A Guti Általános Iskola helyiségeinek ajtóin látható feliratok

A Jánosi Középiskolában már más a helyzet e tekintetben. Az osztályok ajtaján többnyire egységes, egynyelvű ukrán osztálytáblák láthatók, külön az alsó és külön a felső osztályok számára, amit valószínűleg az iskola vezetése készített. Más helyiségek ajtaján is többnyire csak egynyelvű ukrán feliratokat találhatunk, bár akad egy-két kivétel is. Ehhez hasonlóan a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium tantermeinek ajtajain is – valószínűleg a vezetőség által készített – egységes egynyelvű osztálytáblák láthatók azzal a különbséggel, hogy itt nem ukrán, hanem magyar egynyelvű feliratok szerepelnek rajtuk magyar motívumú mintázatokkal díszítve, ami a magyar identitást is erősíti és jelképezi. Ezekon kívül egyes

osztályteremek ajtaján az érvényben lévő járványügyi szabályokra, azok pontos betartására figyelmeztető plakátokat is láthatunk ukrán vagy angol nyelven.

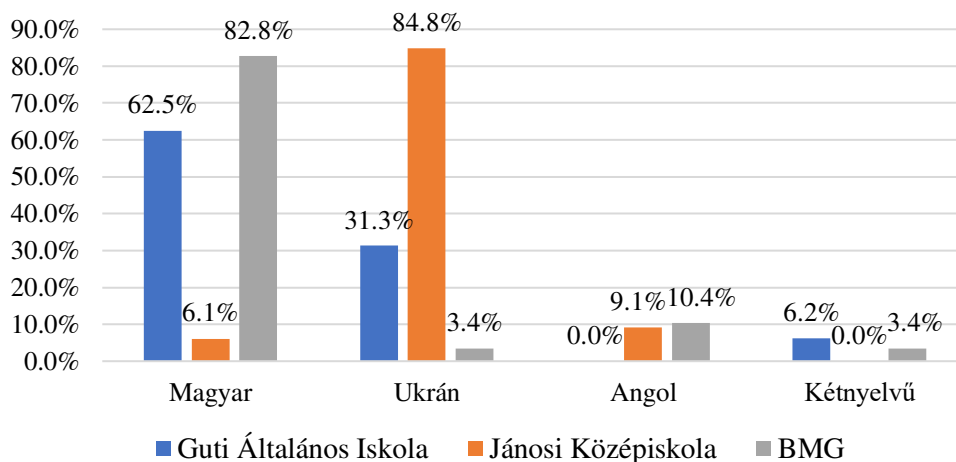

22. kép. A Jánosi Középiskola helyiségeinek ajtajain látható feliratok

23. kép. A Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium helyiségeinek ajtajain látható feliratok

Az első ábrán¹⁰ a két iskola különböző helyiségeinek ajtaján elhelyezett feliratok nyelvek szerinti megoszlási aránya látható. Ez alapján elmondható, hogy az iskolák helyiségeinek ajtóin található feliratok tekintetében a gimnázium (BMG) szinte csak a kisebbségi magyar, az általános iskola inkább a kisebbségi magyar, a míg a középiskola inkább a többségi ukrán nyelvet részesíti előnyben.

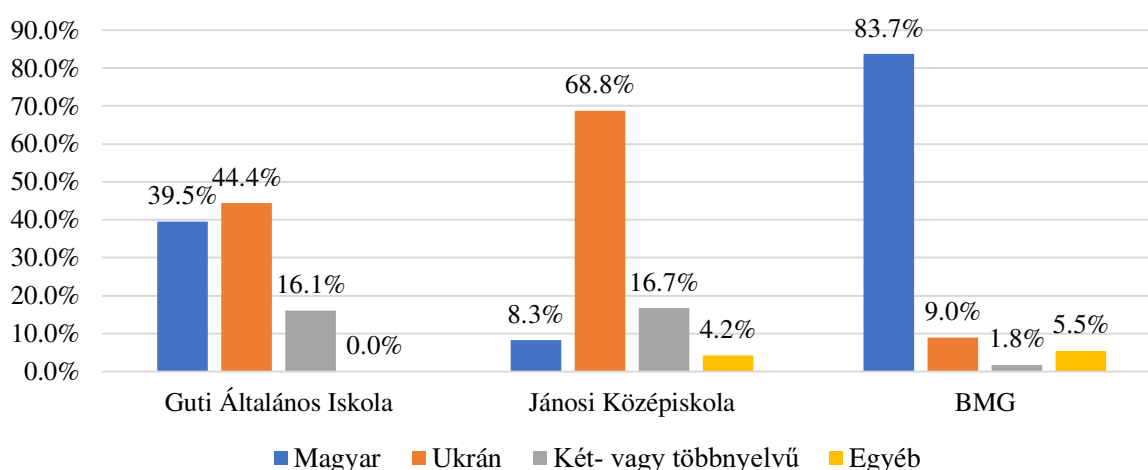

1. ábra. Az iskolák helyiségeinek ajtaján található feliratok megoszlása nyelvek szerint

¹⁰ A munkában szereplő minden diagram, ábra a szerző saját szerkesztése

Kétnyelvű feliratok ezeken a területeken a középiskola esetében egyáltalán nem találhatóak, a gimnázium ajtajain is csak egy esetben találkozunk ilyennel – a bejárati ajtón egy magyar-angol kétnyelvű, a maszk használatára figyelmeztető felirat fogadja az odalátogatót. A kétnyelvű feliratok aránya a Guti Általános Iskolában a legmagasabb, de számuk még ott is elenyésző. Ha összehasonlítjuk a különböző nyelvek arányát a vizsgált területeken, akkor elmondható, hogy a Jánosi Középiskolában és a BMG-ben magasabb az angol nyelvű feliratok aránya a kétnyelvű feliratok arányánál, sőt a középiskola esetében még a magyar nyelvű feliratok arányánál is. Ezekkel szemben viszont az általános iskolában egyáltalán nem található angolnyelvű felirat a folyosó nyelvi tájképének ezen részein.

Végül, ami az intézmények folyosóin lévő plakátok, képek, tablók stb. feliratait illeti, összesítettem azokat nyelvhasználati arányaik szerint. Az eredményeket a 2. ábra szemlélteti:

2. ábra. Az iskolák folyosóján lévő feliratok megoszlása nyelvek szerint

Ez alapján elmondható, hogy az általam vizsgált három oktatási intézmény folyosóin elhelyezett feliratoknál két intézmény – a Guti Általános Iskola és a Jánosi Középiskola – az állam hivatalos nyelvét, az ukránt részesíti előnyben – a középiskola nagyobb, míg az általános iskola kisebb mértékben. Míg az általános iskola folyosóján mindössze 4,9%-kal van több ukrán nyelvű felirat elhelyezve a magyar nyelvűhöz képest, addig a középiskola folyosóján ez az arány 60,5%-ot tesz ki. A gimnázium folyosóinak falain viszont egyértelműen a magyar nyelvű feliratok vannak többségben, más nyelvek, csak elenyésző számban jelennek meg a folyosó nyelvi tájképében. Az Egyéb kategóriába mindegyik iskola esetében az idegen nyelvű feliratok kerültek, amelyek a gyakorlatban angol és német nyelvet jelentik.

A két- vagy többnyelvű feliratok – ami a szociolingvisztikai nézetek szerint az ideális lenne kétnyelvű környezetben – csak csekély számban jelennek meg mindhárom intézményben. Arányaiban a középiskolában található a legtöbb két- vagy többnyelvű felirat,

de a statisztikai adatokhoz hozzá kell tennünk azt is, hogy a Guti Általános Iskolában a 16,1%-ból 13,6%-ot egy magyar történelmi szimbólumokat és rituális helyeket bemutató képsorozat tesz ki, amelyeken három nyelvű – magyar, német és angol – feliratok láthatóak. Összehasonlítva tehát a különböző nyelvek megjelenési arányát az intézmények folyosóin, arra az eredményre jutunk, hogy mindhárom intézményben teljesen más a nyelvi tájkép nyelvek szerinti összetétele. Ezek az adatok pedig alátámasztják azt a feltevés, miszerint az iskolák nyelvi tájképében is tükröződnek majd az iskolák különböző státuszai és tannyelvei.

6.1.2. A vizsgált intézmények alsó tagozatos osztályainak nyelvi tájképe

Ukrajnában a 2018/2019-es tanévben minden iskola első osztályában bevezették az Új Ukrán Iskola (Nova Ukrajinська Skola) elnevezésű oktatási reformot, melynek célja egyrészt, hogy az iskolákban olyan környezet kerüljön kialakításra (elsősorban az osztályterekben), ahová a tanulók szívesen járnak, másrészt pedig, hogy az életben is hasznosítható tudást szerezzenek. Ennek az oktatási reformnak a keretein belül az ukrajnai iskolákban minden tanévben induló első osztályok új bútorzatot, informatikai felszerelést és szemléltetőket kapnak, valamint az osztályokat is egy meghatározott rendszer szerint kell kialakítani.¹¹ Ez nagyban befolyásolja az elemi osztályok nyelvi tájképét, valamint nagy különbség alakult ki az oktatási reform bevezetése előtt és után induló osztályok képe között, hiszen a 2018/2019-es tanév előtt induló osztályokra a bevezetett reform nem vonatkozik. Jelenleg tehát az iskolák első három osztálya van az Új Ukrán Iskola reformcsomag szabályai szerint kialakítva, a negyedik osztályokban megmaradt a régebbi kialakítás (l. 21–22. kép). Mivel a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium egy felvételiztető tanintézmény, ahová a tanulók a negyedik osztály elvégzése után, felvételi vizsgát követően nyerhetnek felvételt, így ebben az iskolában nincsenek elemi osztályok, vagyis az állami oktatási rendszer szerinti 1-4. osztályok. E miatt értelemszerűen az iskolára nem vonatkoznak az új oktatási reform változtatásai, valamint az elemi osztályok hiányában azok nyelvi tájképe sem vizsgálható. Ezért ebben a fejezetben csak a másik két iskola alsó osztályainak nyelvi tájképét elemzem.

¹¹ Új Ukrán Iskola (Нова українська школа) - <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

24. kép. A Jánosi Középiskola 4. osztálya

25. kép. A Jánosi Középiskola 2. osztálya

Mind a Guti Általános Iskolában, mind pedig a Jánosi Középiskolában az alsó osztályokban az elrendezés a gyakran porzosnak nevezett rendszert követi: a padok több sorban egymás háta mögött vannak elrendezve úgy, hogy a tanulók a szemközti falra rögzített tábla felé nézzenek. A padokkal szemben áll tanár asztala. Ez az elrendezés a frontális munkamódszer alkalmazására utalhat, bár a padok elrendezése és az ott folyó pedagógiai gyakorlat nem feltétlenül minden esetben állnak ok-okozati viszonyban egymással (Szabó 2013h). Az Új Ukrán Iskola reformcsomag keretében kialakított osztályokban külön játszósarok van kialakítva, valamint új informatikai eszközökkel vannak ellátva, melyek a tanár munkáját segítik.

A nemzeti és állami szimbólumok általánosan a falra rögzített tábla felett kapnak helyet az osztályokban, bár akadtak kivételek is. A Guti Általános Iskolában egy kivétellel, mindegyik elemi osztályában fellelhetők mind a magyar, mind az ukrán állami jelképek, általánosan egymás mellett elhelyezve, többségében szabványosított plakátok formájában.

26. kép. Magyar és ukrán nemzeti szimbólumok a Guti Általános Iskola alsó osztályában

A Jánosi Középiskola alsó osztályaiban viszont nem mindegyik osztályban jelennek meg egységesen ezek a jelképek. Az ukrán tannyelvű osztályokban kizárólag az ukrán állami

jelképek vannak jelen, de más plakátokon, szemléltetőkön sem jelennek meg a magyar szimbólumok. A magyar tannyelvű osztályokban is akad, ahol nincs egyensúlyban az ukrán és a magyar nemzeti jelképek megjelenítése: az osztályterem falán megjelenik az ukrán himnusz és zászló, ukrainai nevezetességek kíséretében, a magyar nemzeti jelképek közül viszont csak a címer van jelen. A lokális identitást erősítő feliratokat, plakátokat pedig csak elvétve találhatunk mindkét iskola alsó osztályaiban.

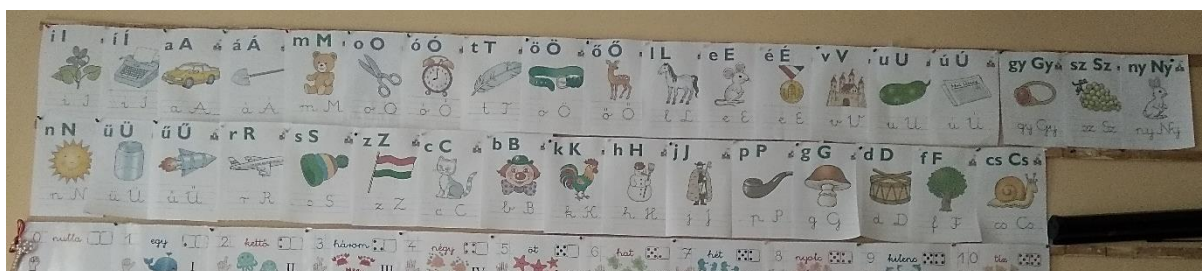

27. kép. Magyar és ukrán nemzeti szimbólumok a Jánosi Középiskola alsó osztályában

Mindkét iskola alsó osztályaiban szinte kötelező jelleggel jelennek meg a tábla felett kifüggesztett betűfalak, melyeknek célja, hogy segítsék a tanulókat a betűk és hangok összevetésében. A két szóban forgó iskolában a betűfalak főleg a rajzok által előhívott kifejezések első betűjére koncentrálnak. Csakhogy ezek a képek sokszor nem egyértelműek és nem veszik figyelembe a gyermek otthonról hozott nyelvhasználatát sem (v.ö. Szabó 2013h). Például nem szerencsés, ha az „A” betűhöz egy autó képe párosul, hiszen az épp hangokat betűkkel való megfeleltetést tanuló gyermeket könnyedén összezavarhatja, hogy amit ő és a környezete „ótó”-ként ejt, azt mégis „autó”-ként kell leírni. Ugyanígy nem szerencsés választás, ha az egyes betűkhöz olyan képek párosulnak, melyeket többféle kifejezéssel is leírhatunk. Ilyen például az „Ű” betűhöz társuló űrhajó képe, amelyet rakétának is nevezhetünk, vagy a „C” betűnél a cica képe, melyet sokszor macskának hívunk. Ezek mind zavart kelthetnek az épp betűk és hangok megfeleltetésével küzdő tanulóknak. Bár a betűk hangokkal való megfeleltetése első osztályos tananyag, a betűfalak nem kerülnek le a falról, hanem végig kísérik a tanulót az elemi iskola utolsó évéig.

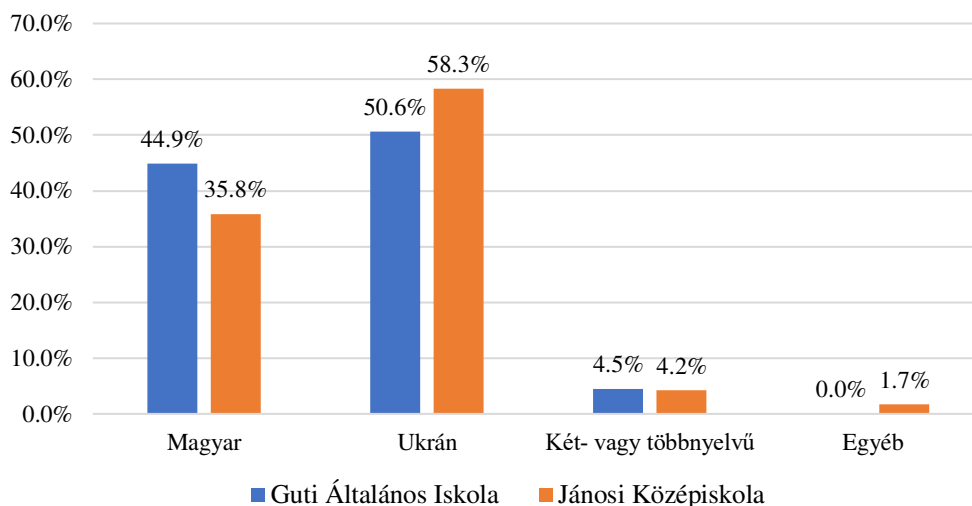

28. kép. Betűfal a Guti Általános Iskola 4. osztályában

29. kép. Betűfal a Jánosi Középiskola 2. osztályában

Ahogy a betűfalakat, úgy a többi szemléltetőt is a sztenderd nyelvváltozat uralja mindkét iskola alsó osztályaiban, bár meg kell jegyezni, hogy ezekben az osztályokban még inkább a képek, rajzok vannak túlsúlyban a feliratokkal szemben. A különböző szemléltetőkön, plakátokon, falakon elhelyezett feliratok, szövegek nyelvek szerinti megoszlását a 3. ábra szemlélteti. A feliratok számlálásánál a több elemből álló, de szorosan egymáshoz tartozó plakátokat, feliratokat (pl.: betűfalak, számfalak, napok, évszakok felsorolása stb.) egy egységként számoltam.

3. ábra. A Guti Általános Iskola és a Jánosi Középiskola alsó osztályaiban lévő feliratok megoszlása nyelvek szerint

A diagramon jól látható, hogy a Jánosi Középiskola elemi osztályaiban az ukrán nyelvű feliratok vannak többségben. Ez az eredmény várható volt annak tudatában, hogy a Jánosi

Középiskolában ukrán tannyelvű osztályok is működnek. Ezekben az ukrán tannyelvű osztályokban a magyar nyelv a nyelvi tájképben egyáltalán nem jelenik meg – az osztályokban nem találhatóak semmilyen magyar nyelvű feliratok, az ukrán nyelv dominanciája szinte 100%-os. A magyar tannyelvű osztályokban viszont már jóval nagyobb számban jelennek meg az ukrán nyelvű plakátok, feliratok. Mind az ukrán, mind pedig a magyar tannyelvű osztályokban más, idegen nyelvű feliratokat pedig csak elvétve lehet találni, ahogy kétnyelvű feliratok is csak elenyésző számban vannak jelen.

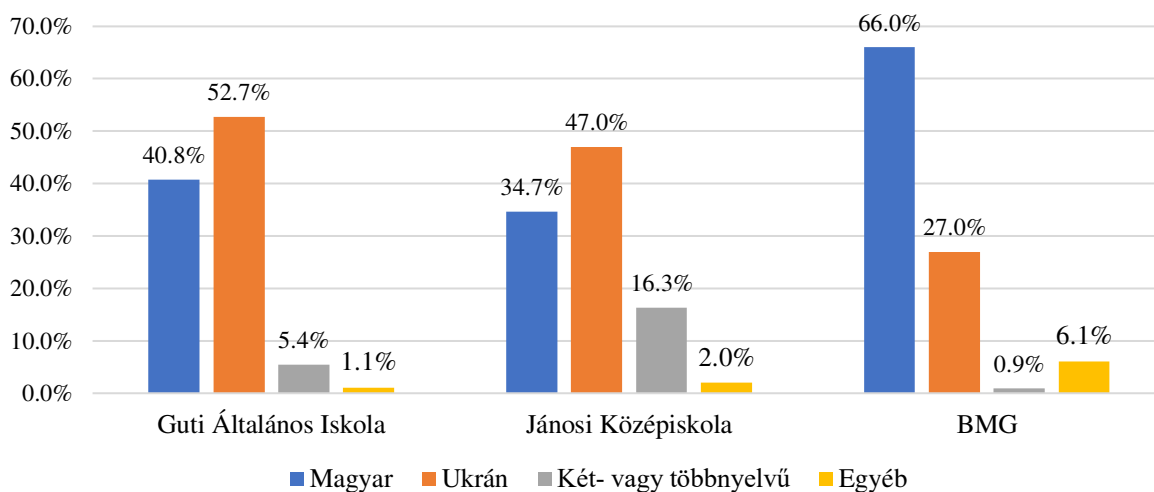
Érdekesítő eredmény, hogy a Guti Általános Iskola alsó osztályaiban is magasabb az ukrán nyelvű feliratok száma, mint a magyar feliratoké annak ellenére, hogy itt csak magyar tannyelvű osztályok működnek. Ennek oka abban kereshető, hogy a tantermekben sok tömeggyártott szemléltetőt találhatunk, amelyeket itt, Kárpátalján nehezen vagy egyáltalán nem lehet magyar nyelven beszerezni. Így tehát, ha a tanár magyar nyelvű szemléltetőket, plakátokat szeretne használni az óráin, azokat legtöbb esetben maga kell, hogy elkészítse, ami persze plusz időt, energiát és anyagi ráfordítást igényel.

6.1.3. A vizsgált intézmények felső tagozatos osztályainak nyelvi tájképe

Ahogy már szó esett róla, az iskolák osztálytermeiben a nemzeti és/vagy állami szimbólumok jelenléte szinte általánosnak tekinthető. Ahogyan a Jánosi Középiskola alsó, úgy a felső tagozat osztályaiban is az figyelhető meg, hogy míg a magyar tannyelvű osztályokban megjelennek a kisebbségi és a többségi szimbólumok egyaránt – bár esetenként nem egyenlő arányban –, addig az ukrán tannyelvű osztályokban kizárólag az ukrán nemzeti szimbólum került kifüggesztésre. Ugyanez a tendencia figyelhető meg a tantermekben elhelyezett feliratok, szövegek nyelvi eloszlását illetően: míg a magyar tannyelvű osztályokban szép számban található ukrán nyelvű feliratok, addig az ukrán tannyelvű osztályokban magyar nyelvű feliratok elvétve sem találhatóak. Ez, a látszólag bevett gyakorlat, azt az üzenetet közvetítheti a tanulóknak, hogy a magyar anyanyelvűeknek alkalmazkodniuk kell az ukrán anyanyelvűekhez, ennek a fordítottja viszont nem elvárás annak ellenére sem, hogy nem csak az iskolában, a településen, de a teljes járás területén is a magyar nemzetiségűek vannak többségben (v.ö. Molnár–Molnár 2005: 26). Ezzel az iskola az ukrán nyelvet a magyarhoz viszonyítva látszólag magasabb presztízsű nyelvként mutatja be, ami a nyelvcsere folyamatának megalapozásában is közrejátszhat.

A Guti Általános Iskola és a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium osztályaiban szinte minden esetben megjelennek az állami és nemzeti jelképek egyaránt, többnyire a tábla fölött, egymás mellett elhelyezve, de találkozhatunk olyan osztályokkal is, ahol a különböző nemzeti és állami szimbólumok az osztály különböző pontjain kaptak helyet. De míg az általános iskolában több egynyelvű ukrán szemléltetővel, plakáttal, felirattal találkozhatunk, addig a gimnázium osztályainak nyelvi tájképében egyértelműen a magyar nyelv dominál, esetenként még olyan Ukrajnai eseményekhez kötődő plakátokon is, mint a csernobili atomkatasztrófa. De ahogy a folyosó esetében, úgy az osztályokról is elmondható, hogy a másik két iskolához képest kevesebb plakát, szemléltető lelhető fel bennük.

Az iskolák felső tagozatos osztályaiban látható feliratok nyelvek szerinti összesítéséből kiderül, hogy a középiskolában és az általános iskolában az ukrán nyelvű feliratok, szövegek, szemléltetők vannak többségben. Ennek oka meglátásom szerint arra vezethető vissza, hogy a felső tagozatos osztályokban néhány kivételtől eltekintve, csak uniformizált, tömeggyártott szemléltetőket találunk, amelyeket, mint már fentebb említettem, főleg csak ukrán nyelven lehet beszerezni Kárpátalján. A gimnázium osztályaiban viszont már kiemelkedően több a magyar nyelvű felirat minden más nyelvű felirathoz képest. Ennek valószínűleg az az oka, hogy a másik két iskolához viszonyítva kevesebb, az állam által előírt kötelező szemléltetők vannak az osztályok falain kifüggesztve, valamint a nyelvi tájképben megjelenő tömeggyártott szemléltetők is magyar nyelvűek, de ugyanígy többnyire magyar nyelvűek a tanulók által készített plakátok is.

4. ábra. A vizsgált tanintézmények felső osztályaiban lévő feliratok megoszlása nyelvek szerint

A két vagy több nyelvű feliratok aránya igen alacsony mindhárom iskolában. A Guti Általános Iskolában és a Jánosi Középiskolában ilyen feliratokat főként az angol-ukrán

kétnyelvű szemléltetőkön, valamint az osztálysarkokban találni. Az osztálysarkok ugyanis sok esetben készen vásárolható ukrán nyelvű plakátok formájában jelennek meg, amelyeken az osztályra vonatkozó információk viszont magyar nyelvű felirattal láthatók. A gimnáziumban viszont az osztálysarkok kifüggesztett – általában fa – táblák formájában jelennek meg az osztályokban, amelyekre a tanulók és/vagy tanárok a külön papíralapon elkészített oda vonatkozó információkat szögezhetik ki.

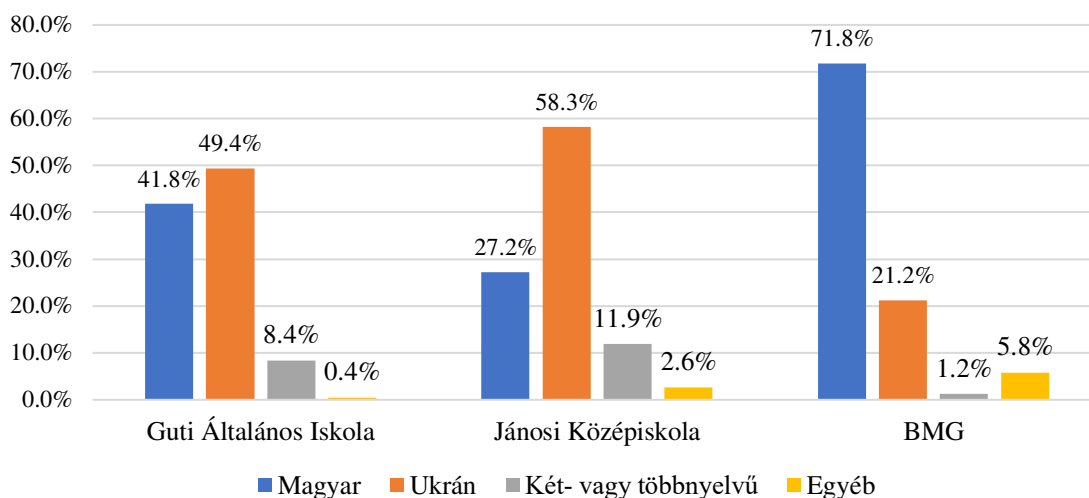
30. kép. Kétnyelvű osztálysarkok a Jánosi Középiskolában

Mindhárom iskola osztályaiban – úgy az alsó, mint a felső osztályokban – a magyar nyelvű feliratok, szövegek kizárólag sztenderd nyelvi elemeket tartalmaznak. Nem a köznyelvi normának megfelelő nyelvi elemeket csak néhány padokon, székeken, plakátok széléin előforduló firkák alakalmával lehet találni, amiből arra is lehet következtetni, hogy bár az iskola megpróbálja szabályozni a tanulók nyelvhasználatát a sztenderd változat javára, a tanulók mégis használják a nem sztenderd alakokat is. Ezt a feltételezésemet a későbbiekben részletezett kérdőíves vizsgálat is alátámasztja.

31. kép. Tanulói firka a Jánosi Középiskola egyik iskolai padján

Összesítettem az iskolák folyosóján és tantermeiben található feliratokat is nyelvi megoszlásuk szerint, amit az 5. ábra szemléltet:

5. ábra. Az iskolák folyosóján és osztálytermeiben lévő feliratok megoszlása nyelvek szerint

Ez alapján elmondható, hogy mind az általános, mind pedig a középiskolában az ukrán nyelvű feliratok, szövegek vannak többségben a magyar nyelvűekkel szemben. Míg a Guti Általános Iskolában aránylag a magyarnál nem sokkal több az ukrán nyelvű felirat, addig a Jánosi Középiskolában kétszer több ukrán nyelvű felirat található, mint magyar, ami negatívan befolyásolhatja a kisebbségi nyelv szóbeli használatát is (v.ö. Laihonnan 2012: 27). Velük ellentétben a gimnáziumban majdnem négyszer több a magyar egynyelvű felirat, mint az ukrán, ami viszont az ukrán nyelvhez való attitűdöt befolyásolhatja negatívabb irányba. A kétnyelvű feliratok – ami kétnyelvű környezetben optimális lenne – csak alacsony arányban jelennek meg mindhárom tanintézményben – a legkisebb arányban a gimnáziumban vannak –, ami utalhat arra is, hogy a tanintézményeknek nem kimondottan célja, hogy kétnyelvű egyéneket neveljenek.

Végül a kérdőíves adatgyűjtés során megkérdeztem a válaszadó tanárokat arról, hogy milyen szempontokat vesznek figyelembe, ha egy általuk kihelyezett plakát, felirat, tábla nyelvét kell megválasztani. A tanárok válaszaik alapján a következő fő szempontokat adták meg:

- a tanulók anyanyelve, amihez hozzákapcsolódik az érthetőség, hiszen ha a tanulók számára ismeretlen a felirat nyelve, az érthetetlen lesz számukra: „Hogy érthető legyen”, „Esztétikus, megfelelő betűméret, egyszerű, a használók nyelvének megfelelő”, „A gyerekek érdekeit tartom szem előtt”, „Mindenképpen az anyanyelv az első”, „Érthető legyen mindenki számára”.

- a tanított tantárgyak nyelve: *„Én csak magyarul, mivel ezt tanítom”, „Ukrán nyelven, mert ukrán nyelvet tanítok”, „Attól függ milyen órát vezetek, de többnyire próbálok magyar nyelvű oktató anyagot használni”.*
- az iskola vagy az osztály tannyelve: *„Magyar tannyelvű iskolában minden legyen magyarul”, „Magyarul, mivel magyar az oktatási intézmény”, „Attól függ milyen nyelven tanulnak”.*
- a standard nyelvváltozat: *„A köznyelvet veszem alapul mindig”, „Hogy milyen nyelvű az iskola/osztály”.*
- egyéb szempontok: *„Milyen felszereltsége van az iskolának”, „Az adott helyzetnek, feltételnek megfelelő nyelvet használom (ukránt vagy magyart)”.*

6.1.4. Összefoglaló megjegyzések

„Az oktatási terek nyelvi tájképének léte szinte magától adódónak, természetesnek tűnik, bár e tér jellege, üzenetei a személyiségfejlesztés lényeges tükörképei és meghatározói” (Tódor 2014: 49). Kutatásom e részének célja volt, hogy feltárjam három kárpátaljai oktatási intézmény nyelvi tájképét. A nyelvi tájképet főleg az ukrán és magyar nyelvi megoszlás, az állami, nemzeti és lokális identitást jelző szimbólumok, valamint a nem sztenderd nyelvi rétegből származó elemek megjelenése felől vizsgáltam. A kutatás alapján levonható a következtetés, hogy a vizsgált három tanintézményből kettőben nagyobb az aránya az ukrán nyelvű feliratoknak a magyar nyelvűekhez képest; szinte minden általam vizsgált szimbolikus térben megjelennek az állami és nemzeti jelképek, de lokális identitást jelző elemek csak alacsony számban találhatók; a szimbolikus tereket kitöltő feliratok kizárólagos előnyben részesítik a sztenderd nyelvváltozatot, nem sztenderd nyelvi normának megfelelő elemek csak egy-két tanulói firkában jelennek meg; a nyelvi tájkép tükrözi az iskolák státuszát és tannyelvét; a gimnázium nyelvi tájképe nagyban eltér a másik két iskola nyelvi tájképétől – sokkal kevésbé határozzák meg az iskola szimbolikus tereit az ú.n. kötelező szemléltető vagy kötelező elemek, mint a másik két iskola esetében, úgy tűnik tehát, hogy státuszánál fogva valamelyest nagyobb szabadságot élvez az iskola a nyelvi kérdéseket illetően; a tanárok különböző szempontokat tartanak szem előtt, amikor egy felirat nyelvéről kell dönteniük, ezek közül a szempontok közül legtöbben a tanulók anyanyelvét és az érthetőséget, valamint a tanított tantárgyak nyelvét veszik figyelembe.

6.2. Beregszászi járási iskolások és pedagógusaik nyelvi attitűdjéről

A nyelvi tájkép elemzése után, a kapott eredmények tükrében állítottam össze a nyelvi attitűdöt és nyelvi ideológiákat vizsgáló kérdőíveket mind a tanulók, mind pedig a tanárok számára. A kérdőívek három nagy részből tevődtek össze: az első részben az adatközlők a szociológiai változóikat rögzíthették, a második részben a nyelvekkel és nyelvváltozatokkal kapcsolatos attitűdökre vonatkozó kérdéseket tettem fel, a harmadik részben pedig széles körben elterjedt nyelvi ideológiákról kérdeztem az adatközlőket. A tanulói és tanári kérdőívek az összehasonlíthatóság miatt, nagy részben megegyeztek. A két kérdőív közötti különbséget az egyes szociológiai változókra való rákérdezés, a tanárok nyelvi tájképalakításának szempontjaira való rákérdezés, valamint a pedagógizmus nyelvi ideológiájára való rákérdezés jelentette. A munkához mellékletében két kitöltött kérdőív is megtalálható.

6.2.1. A vizsgálatban részt vevő tanulók szociológiai változói

A kérdőívet összesen 81 tanuló töltötte ki. Iskolánként ez a következőképp oszlik meg:

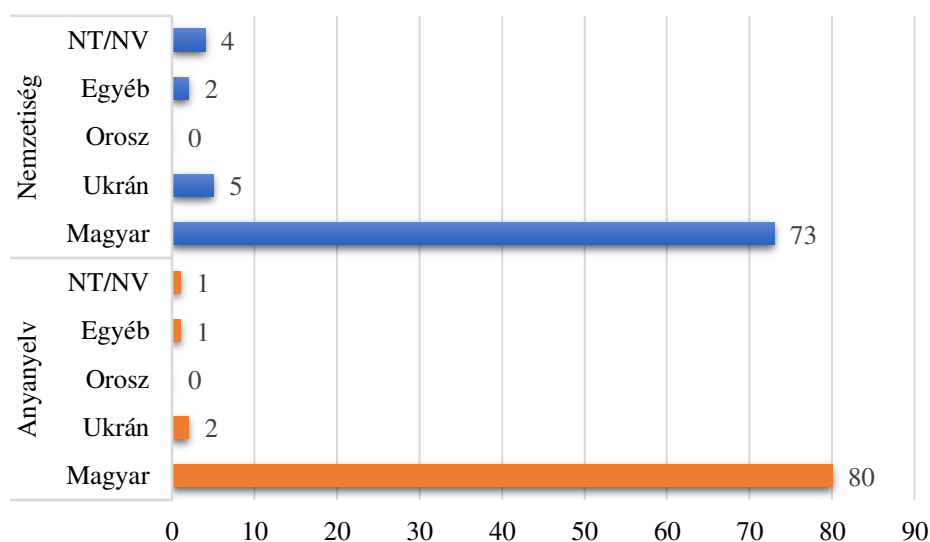
- a Guti Általános Iskolában 11 tanuló. Mivel általános iskola lévén középiskolai osztályok nincsenek, így értelemszerűen mindegyik tanuló 9. osztályos.
- a Jánosi Középiskolában 7 tanuló. Bár ebben az esetben már középiskoláról van szó, s a kutatási terv alapján itt mind a 9., mind pedig a 11. osztályos tanulók nyelvi attitűdjét és nyelvi ideológiáit is vizsgáltam volna, de a helyszínen szembesültem azzal a ténnyel, hogy az iskolában a jelenlegi középiskolai végzős évfolyamon csak ukrán tannyelvű osztály működik. Így csak a 9. osztályos tanulókat tudtam megkérdezni, akik közül viszont feltehetőleg a koronavírusjárvány miatt többen is hiányoztak.
- a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnáziumban 63 tanuló. Mivel itt párhuzamos reál és humán osztályok működnek, valamint mind a 9., mind pedig a 11. évfolyam megtalálható, így itt összesen 4 osztály tanulói töltötték ki a kérdőívet, ezért értelemszerűen innen származik a legtöbb kérdőív.

Az életkort tekintve minden 9. osztályos tanuló a 14-15 éves, minden 11. osztályos tanuló pedig a 16-17 éves korcsoportba tartozik. A vizsgálandó osztályok, s egyben korcsoportok kiválasztásánál is figyelembe vettem már meglévő kutatások eredményeit. Lakatos (2010: 18) például próbagyűjtései tapasztalataira támaszkodva mondja, hogy eredményesebb, ha ilyen kérdésekkel a 14-17 éves korosztályhoz fordulunk, ugyanis a fiatalabb korosztályoknál ez a módszer nem bizonyult célravezetőnek. A tanulók válaszait

összesítve elemzem majd, s azon belül térek majd ki az iskolatípus esetleges attitűdre vagy ideológiákra gyakorolt hatására, ha az relevánsnak bizonyul.

A szociológiai változók összefüggést mutathatnak az egyén nyelvhasználatával, nyelvi attitűdjével (Göncz 2001: 152–171). Kutatások bizonyítják, hogy a nem, az életkor, a lakóhely, az iskolai végzettség, a nyelvi környezet mind kihatással vannak a nyelvhasználatra (Beregszászi–Cserniczkó 2006, 2007, Dénes 2012, Kiss 1995, Wardhaugh 2005).

A vizsgált tanulók nemi összetétele szinte fele-fele arányban oszlik meg: a 81 tanulóból 40 nő és 41 férfi. A lakóhely szerinti összehasonlításban a következőképp alakulnak az adatok: 15 tanuló él életvitelszerűen Beregszászban (vagyis városban), mindegyikük a gimnázium tanulója, 51 tanuló él falun, valamint 15 tanuló nem adott meg semmilyen információt állandó lakhelyével kapcsolatban.

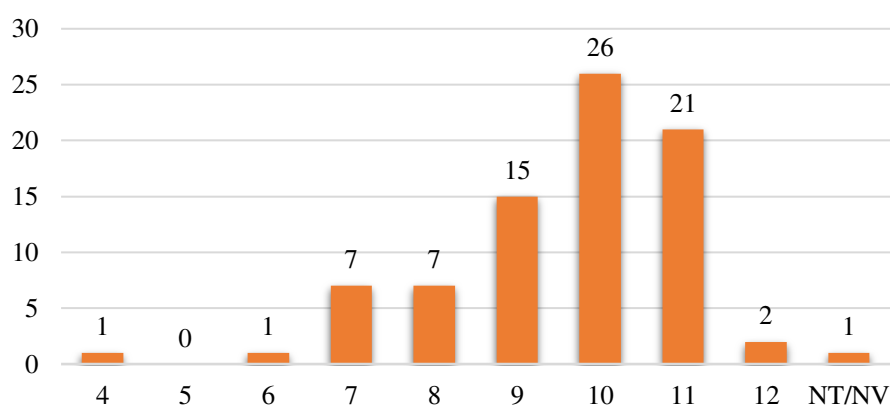
6. ábra. A tanulók anyanyelv és nemzetiség szerinti összetétele.

N=81

Cserniczkó (2017: 43) a 2001-es népszámlálási adatok alapján rávilágít arra, hogy az országos adatokhoz képest Kárpátalján jóval nagyobb az összefüggés az anyanyelv és a nemzetiség között Ukrajna többi területeihez képest. Ez azt jelenti, hogy a Kárpátalján élők túlnyomó része a nemzetiségével megegyező nyelvet tekinti anyanyelvének. A tanulók esetében is ez a tendencia látszik érvényesülni. A 81-ből 80 tanuló a magyart jelölte anyanyelvének, a maradék egy tanuló nem adott választ erre a kérdésre. 2 tanuló a magyar mellett az ukránt is jelölte anyanyelveként, valamint 1 tanuló szintén a magyar mellett a „pozákárpátszki”-ként emlegetett kárpátaljai kevert nyelvváltozatot jelölte meg az egyéb válaszlehetőségnél. Az anyanyelvvvel szemben viszont a nemzetiség kérdésénél már valamennyivel kevesebben jelölték a magyart, és többen nem is válaszoltak erre a kérdésre.

Lakatos (2010: 30) szerint ez két dologra utalhat: nem minden tanuló van tisztában a nemzetiség és az állampolgárság közötti különbséggel, vagy ezek a tanulók inkább vallják magukat a többségi nemzethez tartozónak a kisebbséggel szemben. Ez utóbbit Lakatos aggasztónak nevezi, mivel előjele lehet egy bekövetkező nemzeti identitásváltásnak. E vizsgálat esetében talán ez utóbbiról nem nagyon beszélhetünk, hiszen mindössze két tanuló volt, aki csak az ukránt adta meg nemzetiségként, a másik három az ukrán mellett a magyart is jelölte. Az egyéb kategóriába két olyan tanuló került, akik „kárpátaljai” nemzetiségűnek vallják magukat, ami viszont erős lokális identitásra vall.

A tanulók magyar nyelvből és irodalomból szerzett érdemjegyeik alapján a következőképp oszlanak meg:

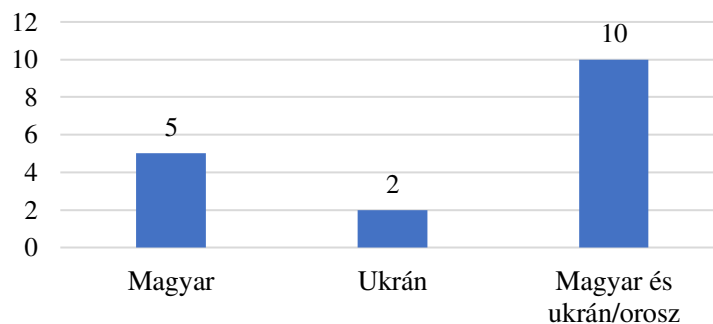
7. ábra. A tanulók megoszlása magyar nyelvből és irodalomból szerzett érdemjegyük alapján
N=81

Lakatos (2010) kutatása alapján egyértelműen kiderül, hogy a magyarból szerzett érdemjegyek összefüggésben vannak más nyelvek és nyelvváltozatok megítélésével és használatával. Mivel a kérdőívben a kérdés úgy szólt, hogy „Hányasod van magyar nyelvből és irodalomból?”, ezért sok tanuló két jegyet írt válaszként. Az összesítésnél, ha a két jegy átlaga kerek szám, akkor az átlagot vettem figyelembe, ha nem kerek szám, akkor a nagyobb érdemjegyet, így kapva meg a diagramon látható eredményeket. Ez alapján elmondható, hogy a vizsgált tanulói csoport nagy részének saját bevallásuk szerint 10-11-es osztályzata van. Itt meg kell jegyezni azt is, hogy a 9 és annál kisebb érdemjegyek csoportjában aránylag több a Guti Általános Iskolába és Jánosi Középiskolába tanuló diák, mint a 10 és attól nagyobb osztályzati kategóriákban. Ez az eredmény nem meglepő tekintve, hogy a gimnázium esetében egy tehetséggondozó iskoláról beszélünk.

6.2.2. A vizsgálatban részt vevő tanárok szociológiai változói

A gyerekek másodlagos nyelvi szocializációja már iskoláskorban, s így legfőképp az iskola befolyása alatt történik (Kiss 1996: 404). A tantervek, tankönyvek mellett ezt a korszakot legfőképp a tanárok határozzák meg. A tanórákon legtöbbször a saját ideológiáikat, attitűdjeiket, gondolkodásmódjukat közvetítik diákjaik felé. Az „...emberek, mivel mind tudnak beszélni, sokan több nyelven is, azt hiszik, minden lényeges tudnivalót tudnak, amit a nyelvvel (nyelvekkel) kapcsolatban tudni érdemes. Szakértőkre nincs szükségük, ők maguk is azok.” – írja Kontra Miklós (2010: 180) Hasznos nyelvészet című munkájában. Ez alól persze a tanárok sem kivételek, s így sokszor megesik, hogy a nem magyar nyelv (és irodalom) végzettségű tanár is közvetít különböző nyelvi ismereteket, attitűdöket, ideológiákat (l. Lakatos 2010, Dudics 2014, Dudics Lakatos 2019) legtöbbször csak a „józan paraszti észére” hagyatkozva (vö. Kontra 2010: 138). Ezért fontosnak tartottam, hogy felmérjem a vizsgált tanulókat tanító pedagógusok nyelvi attitűdjeit és ideológiáit. Mint fentebb már említettem, sajnos a várakozásaimnál jóval kevesebb tanár vállalta az anonim kérdőív kitöltését, így válaszaikat csak a tanulók válaszinak kiegészítéseként fogom szemléltetni.

Iskolák szerint a következőképpen alakul a kitöltött kérdőívek száma: Guti Általános Iskola – 8, Jánosi Középiskola – 3, Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium – 6. A nemek arányát tekintve a válaszadók közül 14 nő és 3 férfi. Itt is helyt álló az a megállapítás, miszerint a tanár szakma elnőiesedett (Nagy 2015: 5). A tanárok életkora 24 és 56 év között mozog. Településtípus szerint 5 tanár él városban, mindegyikőjük Beregszászban és mindegyikőjük a gimnázium tanára, falun pedig 14 tanár él. A válaszadók közül 11-en éltek vagy dolgoztak az állandó lakhelyüktől eltérő településen vagy településeken egy évnél tovább. Ez azért lényeges, mert egy másik környezetben töltött hosszabb időtartam is befolyásolhatja a nyelvhasználatot és a nyelvi attitűdöket. Ugyanígy befolyással van a nyelvhasználatra az elvégzett iskolák tannyelve is:

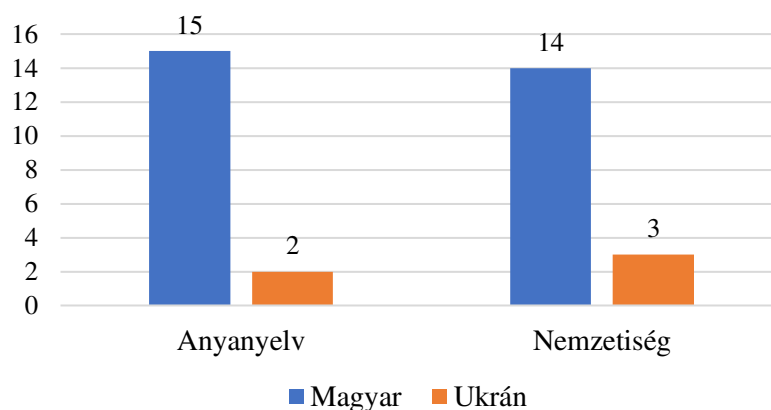
8. ábra. A tanárok által elvégzett iskolák tannyelv szerinti megoszlása, N=17

Látható, hogy a tanárok többsége még két nyelven – magyarul és ukránul/oruszul – végezte tanulmányait. Ezen tanárok többsége az általános és középiskolát magyarul, míg a szakiskolát, egyetemet, főiskolát ukránul/oruszul végezték, vagy mint a magyar tanárok többsége egyszerre magyarul és ukránul/oruszul. A csak magyar iskolákat végzők között mindenki vagy már a rendszerváltás után született, vagy magyarországi felsőoktatási intézményben szerezte meg végzettségét. Ennek oka, hogy a rendszerváltás előtt a kárpátaljai diákoknak nem volt lehetőségük Kárpátalján felsőoktatási intézményben magyarul tanulni, kivéve az akkor még Ungvári Állami Egyetem magyar nyelv és irodalom szakjának szaktantárgyait. Ketten vannak mindössze, akik csak ukrán nyelven folytatták tanulmányaikat, mindketten ukrán nyelv és irodalom tanárok.

A tanított tantárgyak szerint Lakatos (2010: 147) példáját követve két csoportra osztottam a válaszadó tanárokat: magyar nyelvet tanítókra és magyar nyelvet nem tanítókra. A magyar nyelvet tanítók közé soroltam az alsós tanárokat is, hiszen az iskolába kerülve a tanulók először velük kezdik meg a magyar nyelv tanulmányozását és tanulását. Ezek alapján a válaszadók közül 6-an magyar nyelvet tanító, 11-en magyar nyelvet nem tanító pedagógusok.

Mivel mindhárom iskola magyar tannyelvű, így az ukrán nyelv és irodalom tanárokon kívül minden más tanár magyar nyelven tanít. Érdekes, hogy az adatközlők között van egy angol szakos tanár is, viszont tanítási nyelvként ő is a magyart jelölte meg.

A tanárok nemzetiségi és anyanyelvi összetétele a következő diagramon látható:

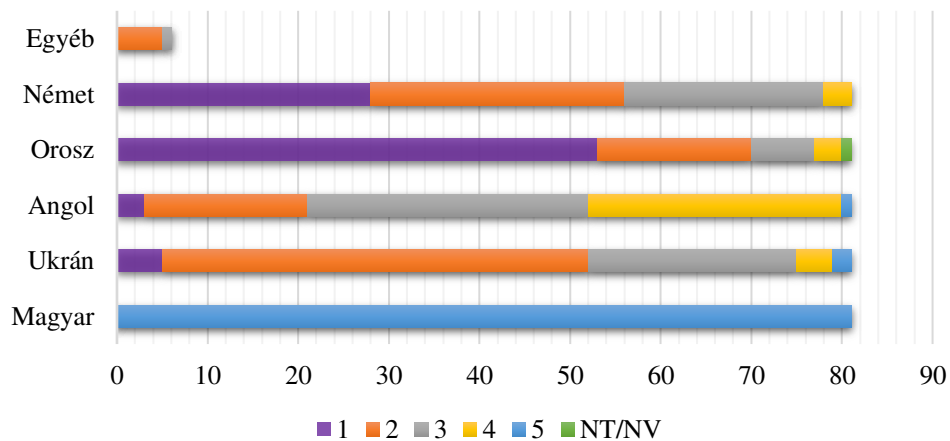
9. ábra. A tanárok nemzetiségi és anyanyelvi összetétele

N=17

Tulajdonképpen a két ukrán nyelv és irodalom tanáron kívül mindenki másnak magyar az anyanyelve a megkérdezettek között, de hasonló a nemzetiségi arány is, bár ebben az esetben egy olyan tanár is ukrán nemzetiségűnek vallotta magát, aki anyanyelveként a magyart jelölte meg.

6.2.3. Az adatközlők különböző nyelvekhez való viszonya

A határon túli magyarok nyelvtudásáról Kiss Jenő (1995: 217) nyelvészprofesszor a következőket fogalmazza meg: „A határainkon kívül élő magyarok [...] – nem sok, de nem pontosítható kivételt nem tekintve – immár mindenhol a kétnyelvűségnek alacsonyabb vagy magasabb fokú állapotában élnek. Vannak tehát, akik értik az államnyelvet, de nem beszélik, vannak, akik az államnyelvet kezdő, haladó vagy közepes fokon beszélik, s vannak, akik az anyanyelvüket és az államnyelvet is egyformán jól beszélik”. Ezt az állítást tükrözi az általam vizsgált tanulói csoport saját bevalláson alapuló nyelvtudása is.

10. ábra. A tanulók nyelvtudási szintje a különböző nyelveken

N=81

A kérdőívben 5 különböző nyelv került felsorolásra, s arra kértem a tanulókat, hogy egy 1-től 5-ig terjedő skálán – ahol 1 – egyáltalán nem beszélek, 5 – anyanyelvi szinten beszélek – értékeljék nyelvtudásukat az adott nyelveken. Hatodikként pedig feltüntettem az „Egyéb” válaszlehetőséget, ahová a tanuló saját választát is beírhatta, ha valamilyen szinten beszél más olyan idegen nyelvet, amelyik a listában nincs feltüntetve. A válaszokból kiderül, hogy mindegyik tanuló – iskolától függetlenül – anyanyelvi szinten beszéli a magyar nyelvet. Érdekes adatot kapunk, ha összevetjük a tanulók saját bevallásán alapuló ukrán és angol nyelvtudásának szintjeit. Az eredmények azt mutatják, hogy a tanulók magasabb szintű angol nyelvtudással rendelkeznek, mint ukrán nyelvtudással. Hiszen jóval többen értékelték 4-re az angol nyelvtudásukat, mint az ukránt és jóval többen értékelték 2-re az ukrán nyelvtudásukat, mint az angolt. Volt olyan gimnazista válaszadó is, aki saját bevallása szerint az angolt is anyanyelvi szinten beszéli, ami akár helytálló is lehet, hiszen az előző

évben érettségiző gimnazisták között volt, aki az ukrainai külső független érettségien megszerezte a maximális pontszámot angol nyelvből¹².

Ennek az eredménynek véleményem szerint két oka lehet, melyek sok esetben együtt is járhatnak a tanulóknál. Az első ok a nyelvhez való attitűdben keresendő, ami összefügg a kisebbségek társadalmi nyelvi helyzetével is szinte Ukrajna függetlenné válása óta (l. Cserniczkó 2001), bár ez a helyzet talán az elmúlt 30 év során ma a legkétségbeejtőbb. Az állam egyre nagyobb mértékben próbálja rákényszeríteni a kisebbségekre az államnyelv használatát a legtöbb nyelvhasználati szintéren¹³, amit még tovább fokoznak a kárpátaljai magyar kisebbség ellen szóló, súlyos fenyegetések¹⁴. E történések egyike sem segíti elő az ukrán nyelvhez való pozitív attitűdöt, sőt ellenkezőleg. S ahogy Kiss Jenő (2000: 165) is megfogalmazza: „Az idegen nyelvek tanulásában is szerepet játszik a tanulandó nyelvhez való viszonyulásunk. Ha ez negatív – ahogy volt nálunk az oroszsal szemben, amikor kötelezően tanulandó nyelv volt 1949 és 1989 között –, akkor a várt eredmény is elmarad. Ha pozitív – ahogy az angollal szemben az –, akkor az eredmény nem marad el”. Ezt az ukrán nyelvvel szembeni feltételezett negatív viszonyulást erősíti az is, hogy a kérdőívben mindössze 5 tanuló jelölte „szép”-nek az ukrán nyelvet, ezzel szemben az angolt 31-en jelölték. A másik oka a tanulók alacsony szintű ukrán nyelvtudásnak az ukrán nyelv kisebbségi iskolákban való tanításának módszertanában és a megfelelő módszertani feltételek (pl.: tankönyvek, tantervek, szótárak stb.) hiányában kereshető (l. Cserniczkó 2012: 97-114). Hiszen amíg az angol nyelvet jól meghatározott szintek szerint idegen nyelvként oktatják az iskolákban, addig ukrán nyelvből a kijevei oktatási tárca anyanyelvi tudást vár el az érettségiző kisebbségiektől is, ami nyelvészeti, pszichológiai és pedagógiai lehetetlenség (Cserniczkó 2012: 105), s ezek alapján, mint ukránul anyanyelvi szinten beszélőknek állapítják meg a tantárgyi követelményeket. Ezen körülmények összessége pedig a tanulók ukrán nyelvből való sikertelenségéhez vezet, ezáltal szintén negatív attitűdöt kiváltva belőlük. Ez tehát tulajdonképpen egy körforgás a kisebbségi tanulók körében,

¹² <https://karpataljalap.net/2020/07/25/hat-karpataljai-vegzos-ert-el-maximalis-pontszamot-zno-n-egyikuk-beregszaszi-bethlen>

¹³ <https://karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/tovabbra-is-kerhetjuk-magyarul-a-kavenkat-es-a-szolgaltatoknak-sem-kell-velunk-ukranul-tarsalogniuk/> Utolsó megtekintés: 2021. 01. 19.

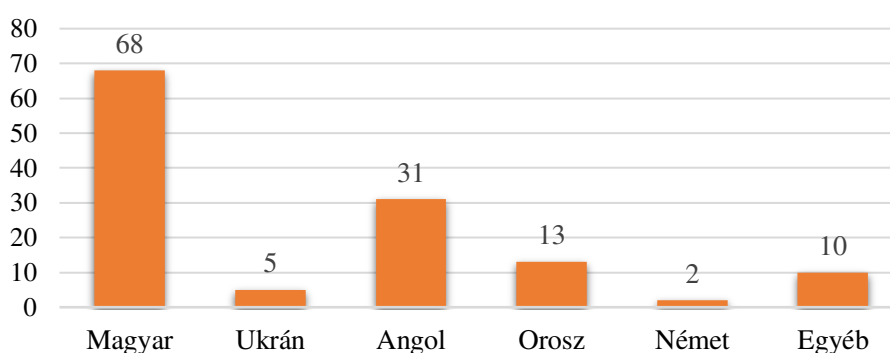
¹⁴ <https://karpataljalap.net/2020/08/21/komoly-fenyegetest-kapott-karpataljai-magyarsag-veszelyben-vagyunk>
<https://karpatalja.ma/karpatalja/kozelet/megmergezunk-titeket-akar-a-patkanyokat-ujabb-fenyegeto-level-a-karpataljai-magyarsagnak/>

<https://kiszo.net/2020/11/29/fenyegeto-videot-kapott-a-karpataljai-magyarsag/>
Utolsó megtekintések: 2021. 01. 19.

hiszen a negatív attitűdök miatt a tanulók nem szívesen tanulják az ukrán nyelvet, a nyelvtanulási sikertelenségek pedig negatív attitűdöket szülnek.

Megvizsgáltam azt is, hogy az érdemjegyek alapján mutatnak-e nagyobb eltérést a tanulók nyelvtudásszintje ukrán és angol nyelvből. Ez alapján azt az érdekes eredményt kaptam, hogy míg ukrán nyelvből az arányokat tekintve magasabb szintű a 10-12 érdemjegyű tanulók nyelvtudása az alacsonyabb érdemjegyekkel rendelkezőkénél, addig angol nyelv esetében ez fordítva igaz. Ebben az esetben az alacsonyabb osztályzatú tanulók jobbnak ítélték meg nyelvtudásukat a magasabb osztályzatú tanulóknál.

Mint látható a 8. ábrán, az orosz nyelv már egyre inkább kezd kiszorulni a fiatalok körében. A mai felnőtt generáció többsége még sokkal inkább otthon van az orosz nyelvben, mint az ukránban, köszönhetően annak, hogy iskolás éveik alatt ők még az orosz nyelvet tanulták és az orosz volt a hivatalos színterek kommunikációs nyelve (Cserniczkó 2001: 15). Ez Ukrajna 1991-es függetlensége óta változott meg, s vette át az orosz nyelv helyét az ukrán, így a mai általános és középiskolai végzősök már nem tanulják az orosz nyelvet. A német nyelvet pedig a három iskola közül csak a gimnáziumban tanítják, s közülük is sokan elég alacsonyra értékelték a német nyelvtudásukat. Ennek oka, feltételezésem szerint abban kereshető, hogy a legtöbb tanuló olyan iskolából érkezett a gimnáziumba, ahol idegen nyelvként az angolt oktatták, nem pedig a németet, így csak 5. osztálytól kezdték a német nyelv tanulását. Az „Egyéb” kategóriába pedig olyan nyelveket tüntettek fel a tanulók, mint a török, spanyol, japán, koreai, amelyek feltehetően a jelenleg divatos szappanoperák és a popkultúra világából jönnek.

11. ábra. „Melyik a szebb nyelv?” kérdésre adott tanulói válaszok

N=81

A tanulóknak a kérdőívben feltettem a kérdést, hogy véleményük szerint, melyik a szebb nyelv? Ez azért lényeges, mert ha valamit szépnek érzékel az ember, ahhoz pozitív attitűdök fűződnek. Az eredmények egy szegmensét fentebb már közöltem, de vizsgáljuk meg a többi adatot is. A tanulóknak lehetőségük volt több választ is megadni, s mint az eddigi

kérdéseknél is, az „Egyéb” kategóriába a saját válaszukat írni, ha az a felsorolásban nem található meg.

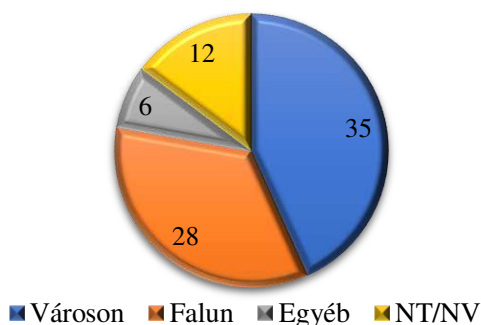
Az eredmények iskolatípustól függetlenül azt mutatják, hogy a tanulók többsége a magyar nyelvet tartja szebbnek, amiből feltételezhető, hogy pozitív attitűdök fűzik őket a nyelvhez. Ez kisebbségi helyzetben nagy szerepet játszik a megmaradás szempontjából (Lakatos 2010: 7). Ugyanígy van ez a tanárok körében is, ahol 15 tanár jelölte szépnek a magyar nyelvet. A „második legszebb nyelv” az angol, a harmadik az orosz, ami azért is érdekes, mert a tanulók többsége egyáltalán nem beszéli ezt a nyelvet, ami persze nem zárja ki azt, hogy a nyelvet szépnek gondolják akár hangzás, akár valamilyen más benyomás alapján. A tanárok esetében ez a sorrend pont fordítva van: az orosz jelölték a magyar után a legtöbben, s ezután jön az angol és az ukrán, melyeket két-két ember jelölt meg. A tanári kérdőívekből kiderül az is, hogy közöttük nagyobb fokú az orosz nyelv ismerete, mint az angolé, így lehetséges, hogy a nagyobb mértékű ismeret miatt is jelölték többen szépnek az orosz nyelvet. S akár az is elképzelhető, hogy egy-egy tanórán a tanár egy, az orosz nyelv iránti pozitív attitűdöt közvetít a tanulók felé, így akár ez is közre játszhat abban, hogy a tanulók, bár kevésbé ismerik az orosz nyelvet, mégis többen szépnek tartják. Szinte elenyésző azok száma, akik az ukrán nyelvet jelölték szebbnek annak ellenére, hogy Kárpátalján mint környezeti és persze mint államnyelv nyelv is jelen van. Ahogy ezt fentebb már kifejtettem, ez az adat nagy valószínűséggel az ukrán nyelvvel szembeni negatív attitűdökre is utal. A német nyelvet még kevesebben ítélték szépnek annak ellenére, hogy a tanulók saját bevallásuk szerint magasabb szinten ismerik a német nyelvet, mint az orosz. S bár a diagramon az Egyéb kategória szerepel a negyedik legtöbbször jelöltként, ez több különböző nyelvet ölel fel: olyan nyelveket jelöltek itt a tanulók, mint a japán, a koreai, a latin, a spanyol, tehát szinte azokat, amelyeket az általuk beszélt nyelvek Egyéb kategóriájában is megjelöltek.

6.2.4. Az adatközlők különböző nyelvváltozatokhoz való viszonya

A magyar mentalitást a nyelvjárási beszédmóddal és beszélőkkel kapcsolatos intolerancia jellemzi (Parapatics 2020: 14). Mivel Kárpátalján a magyar nyelv nyelvhasználati színterei az informális színterekre korlátozódnak— ez alól talán az egyetlen kivételt a magyar tannyelvű iskolák jelentik –, így sokkal inkább jellemző a standard nyelvváltozattól való eltérés szóban és írásban egyaránt. Általánosságban véve a kárpátaljai magyar iskolákban is

jellemző az a jelenség, amelyet a szakirodalom lingvicizmusnak vagy nyelvi alapú diszkriminációnak nevez (vö. Beregszászi 2015: 28, Jánk 2018). Ez azt jelenti, hogy az egyént vagy a közösséget nyelvhasználata miatt éri hátrányos megkülönböztetés. Kutatásomban arra is szerettem volna választ kapni, hogy jelen van-e ez a diszkrimináló attitűd a vizsgált iskolák végzős tanulói között.

Először is kíváncsi voltam, hogy a tanulók érzékelnek-e különbséget a városon és a falun lakó emberek beszéde között, hiszen a társadalom körében elterjedt az az vélemény, amely szerint városi lakosság szebben és/vagy helyesebben beszélnek, mint a falusi. Ezt nevezi a szakirodalom az urbanizmus ideológiájának (Lanstyák 2017: 38). Így azt kérdeztem tőlük, hogy szerintük, hol beszélnek szebben magyarul Kárpátalján belül: falun vagy városon? A választ meg is kellett indokolni.

12. ábra. Kárpátalján belül hol beszélnek szebben magyarul?

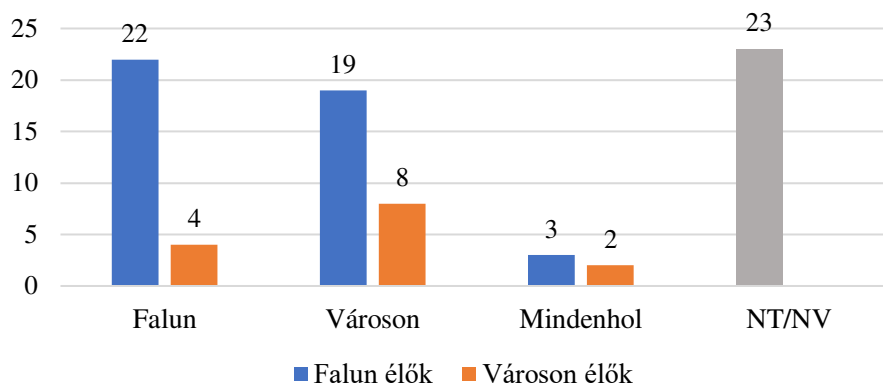
N=81

Úgy tűnik, hogy a kérdés megosztotta a válaszadókat: 35 válaszadó szerint városon, 28 szerint falun beszélnek szebben Kárpátalján. Az Egyéb kategóriába azok a válaszok kerültek, amelyek szerint vagy nem a lakhelytől függ az egyén nyelvhasználatának „szépsége”, vagy falun és városon egyaránt szépen beszélnek, valamint egy tanuló azt válaszolta, hogy Magyarországon beszélnek szebben magyarul. A tanárok körében viszont 11-en jelölték meg a falut, míg a várost mindössze csak 4-en, valamint ketten adtak egyéb választ.

A várost jelölők indokai között legtöbbször a kisebb mértékű tájszólás és a műveltebb, igényesebb emberek jelennek meg: „A városban kevésbé vannak bizonyos tájszólások elterjedve”, „Kevesebb a tájszólás, jobb a kiejtés, fogalmazási képesség”, „Itt több a diplomás, művelt ember”, „Mert ott az emberek igényesebbek, műveltebbek”. Ezekon kívül előjönnek még az indoklásban a szebb hangzás, ami valószínűleg szintén a tájnyelvi kiejtés kisebb dominanciáját jelöli, a kifinomultság, a több iskola, melyből következtetésként az adatközlők egy magasabb színvonalú oktatást vontak le, valamint a jobb kifejezőképesség. Egy esetben a tanári indoklásokban is előjön a városon való tájnyelvi

elemek kisebb mértékű használata, de többen inkább azzal indokolták választásukat, hogy a városban az irodalmi nyelvet beszélik. A falut jelölő tanulók tájnyelvi beszédmóddal kapcsolatban pont az ellenkezőjére hivatkoznak indoklásukban: míg a tanulók egy része a kisebb mértékű tájszólás miatt voksolt a városra, addig egy másik része a tájszólás nagyobb mértékű használata miatt jelölte a falut. Többek között ilyen indoklások jelentek meg: *„Ott sokféle tájszólás van, ami miatt szebb lesz a nyelv”*, *„Többet beszélnek tájszólással”*. Sok indoklásban szerepelt a régiesebb beszédmód és a régi magyar hagyományok falunk való nagyobb mértékű megtartása és megmaradása, melyet a tanulók jobbnak minősítenek a városi nyelvhasználatnál: *„Az jobb és régiesebb”*, *„Itt megmaradtak azok a nyelvszokások, amiket régebben használtak”*, *„Sokkal jobban megmaradtak a magyar szokások és ezáltal erősebb a nyelv”*. Ezekon kívül megjelenik még a válaszokban a kevesebb kölcsönszó és idegenszó használata, a személyesebb, természetesebb nyelvhasználat, a faluhoz való személyesebb kötődés, a közmondások, szólások nagyobb mértékű használata, tanulók szerinti falusi emberek nagyobb szókinccse és hogy a magyarok többsége falun él. Ebben az esetben a vizsgált tanároknál is a tanulókéhoz hasonló indoklások születtek: *„A tájegységek nyelvjárásai is érződnek”*, *„Megmaradt a régies, ízes, magyaros szókészlet”*, *„Még nem keveredtek az ukrán és magyar szavak”*, *„Ott több a magyar anyanyelvű”*. Azok, akik szerint a lakóhely típusa nem meghatározó tényező ebben a kérdésben, többek között a következő válaszokat adták: *„Ez nem attól függ, hol lakik a személy, városban és falun is van, aki szépen beszél és van, aki nem”*, *„Szerintem falun és városban is szépen beszélnek, mert mindenkinek az anyanyelve a legszebb”*, *„Nem ettől függ”*. Az egyik tanári indoklás szerint, mely az Egyéb kategóriába tartozik, mind a falunak, mind a városnak megvan a szépsége, mivel városban *„jobban igazodnak az irodalmi nyelvhez”*, falun viszont *„őrzik a tájnyelvi jellegzetességeket”*. A másik ilyen indoklás szerint viszont *„egyik településtípus nyelve sem szebb, mint a másiké, hanem más”*.

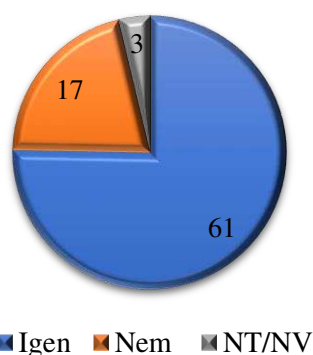
Az iskolatípust tekintve itt nem találtam releváns különbséget a válaszok között, de megvizsgáltam azt is, hogy a tanulók lakhelyének településtípusa szerint hogyan oszlanak meg a válaszok:

13. ábra. A „Kárpátalján belül hol beszélnek szebben magyarul?” kérdésre adott válaszok az adatközlők lakóhelyének típusa szerint, N=81

Látható, hogy a falun élő adatközlők többsége szerint falun beszélnek szebben magyarul Kárpátalján, de számbelileg nem sokkal vannak kevesebben a várost jelölők sem: mindössze hárommal többen jelölték a falut, mint a várost. Ezen kívül hárman válaszolták azt, hogy ez a kérdés nem a településtípustól függ. A városon élők válaszaik között arányaiban már nagyobb a különbség: kétszer többen jelölték a várost, mint a falut, ketten pedig azt mondták, hogy mindenhol szépen beszélnek. Ebből le lehetne vonni a következtetést, miszerint a városban élő adatközlők lojálisabbak a saját nyelvváltozatukhoz, viszont véleményem szerint ez hiba lenne, hiszen sok válaszadó vagy nem adta meg az állandó lakhelyét, vagy nem válaszolt a „Kárpátalján belül hol beszélnek szebben magyarul?” kérdésre. Ezek az adatközlők kerültek a Nem tudta/Nem válaszolt csoportba.

A következő kérdésben arra szerettem volna választ kapni, hogy a tanulók ismernek-e olyan lexikális elemeket, amelyeket Kárpátalján nem úgy mondanak, mint Magyarországon. A válaszok aránya a következőképp alakult:

14. ábra. A tanulók válaszainak megoszlása aszerint, hogy ismernek-e kölcsönszavakat/tájszavakat

N=81

A tanulók körülbelül 3/4-e, vagyis 61-en ismernek olyan kölcsönszavakat/tájszavakat, amelyek Kárpátalján használatosak. Mindössze 17 tanuló mondta, hogy nem ismer ilyen kifejezéseket, valamint 3-an nem válaszoltak a kérdésre. Körülbelül ugyanilyen a válaszok aránya a tanárok esetében is. Érdekes viszont, hogy a Guti Általános Iskola tanulói között nagy arányban vannak, akik saját bevallásuk szerint nem ismernek ilyen kifejezéseket: az osztály 11 tanulójából 7 tanuló, tehát a többség a „Nem” válaszlehetőséget jelölte. Az iskola tanárainak válaszaiban viszont nem ez az arány tükröződik: a többség ismer Kárpátalján használatos kölcsönszavakat/tájszavakat.

A kapott példák között találhatók mind kölcsönszavak, mind tájszavak. A kölcsönszavak közül három kivételével, mind közvetlen kölcsönszavak: *bulocska (bulocski), szolárka, májka, csájnik, dácsa, szok, paszport, stráf, roszkoduska, gripp, kanalizáció, milicia, pápka, grecska, beszetka, diktánt, szosziszki, poncsik, klonka, pricep, kuzó, pelmenyi, bánki, plasztelin, zápász, povorot, poddon, várenyiki, csebureki, nákáz, dovidka, turnyik, misálka, kuszácski, sztrojki, tupoj, sifer, neveszka, zhort, tyeleska, pálocski, slopi, libjotka*. Ezek túlnyomó része megtalálható a Gazdag Vilmos által kárpátaljai kölcsönszavakból összeállított szótári adatbázisban (Gazdag 2021: 78–142). Szerepelt még a példák között két jelentéskölcsönzés (*csekk, lávás*) és egy hangalakkölcsönzés (*röggöny*), hibrid kölcsönszavak és tükörszavak viszont egyáltalán nem jelentek meg. A kapott tájszavak típusai szerint viszont már változatosabb képet mutatnak:

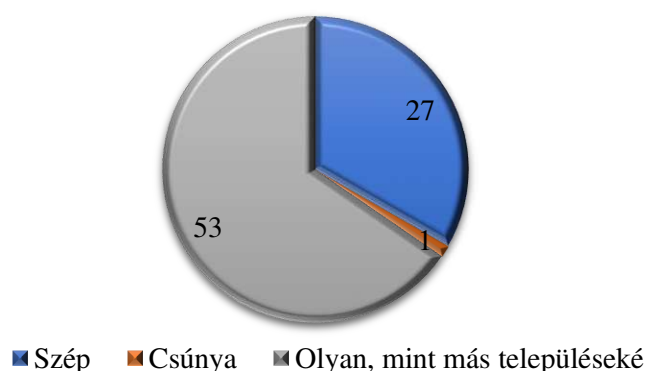
Valódi tájszavak	Alaki tájszavak	Jelentésbeli tájszavak
murkó	orvas	oltsd fel a villanyt
lóca	csonár	húzd fel a tévét
druzsba	kéne	jönnek nálunk
furik	máma	ujjas
(krumpli)	ugorka	kása
kolompér (kolompir)	osca	oszt
szörnyiki	(kolompér)	haluska
lábtó	veder	topán
lajtorja (létorja)	vider	
tengeri	tőtöttképocsta	
gözü	tacska (tacsi)	
firhang	fazik	
vihong	iskolába (iskolában helyett)	

3. táblázat. A kapott tájszavak típusok szerinti csoportosítása

A tájszavak közül legtöbb valódi és alaki tájszó, viszont jelentésbeli tájszavak is feltűnnek a példák között. A zárójelben egy-egy tájszó olyan alakváltozata van feltüntetve, amelyet a tanulók is megjelöltek a felsorolt példák között. Érdekes adat, hogy a példák között több a kölcsönszó a tájszavakkal szemben. Ennek véleményem szerint az lehet az oka, hogy a

beszélők sokkal jobban észreveszik a kölcsönelemeket a saját és környezetük nyelvhasználatában, mint a nyelvjárási elemeket, mert a kölcsönelemeket többé-kevésbé felismerik a másik nyelvben való jártasságuk, valamint idegenebb hangzásuk alapján, míg a nyelvjárási elemek magyarosabb hangzása, s megszokott használata miatt sokkal kevésbé feltűnőbbek (Pocsai 2019: 52). Többször is előfordult viszont, hogy a tanulók olyan példákat is megadtak, amelyek a köznyelv részei, tehát nem tájszavak, nem kölcsönszavak. Ilyen volt például a *targonca*, *szotyí*, *gödör*, *partfis*, *terasz*, *izé*. Összességében elmondható, hogy a tanulók érzékelik a különbséget a magyarországi és a kárpátaljai nyelvváltozat között, valamint esetünkben is levonható az a következtetés, amit Parapatics Andrea (2020: 45) fogalmazott meg saját, tanulók körében végzett kutatása kapcsán: a vizsgálatok megerősítették, hogy a mai 14-17 éves generáció tagjainak nyelvhasználatában is nagyobb számban található regionalizmusok, amiket az iskolai tanórák keretében sem hagyhatunk figyelmen kívül.

A következő kérdéssel azt szerettem volna megtudni, hogy hogyan viszonyulnak a tanulók saját településük nyelvhasználatához.

15. ábra. A tanulók saját településük nyelvváltozatához való viszonya

N=81

Ahogy a diagram is szemlélteti, a legtöbb tanuló semleges viszonyul saját települése nyelvhasználatához, tehát nem tartja különösebben sem szépnek, sem csúnyának. Megvizsgáltam a kérdésre adott válaszok és a településtípus, valamint a magyar nyelvből szerzett érdemjegyek összefüggéseit. Előbbinél nem találtam releváns kapcsolatot, utóbbinál viszont kiderült, hogy a magasabb (9-12) érdemjegyeket szerző tanulók nagyobb arányban (44 tanuló) vallották saját településük nyelvváltozatát a többi településéhez hasonlóknak. Az alacsonyabb érdemjegyű tanulók (8-4) viszont fele-fele arányban oszlanak meg a „szép” és az „olyan, mint más településeké” válaszlehetőségek között. Mindösszesen csak egy tanuló gondolja csúnyának saját települése nyelvhasználatát. Érdekes, hogy a tanári válaszok az alacsonyabb érdemjegyű tanulók válaszaihoz hasonlóan alakultak: 9 tanár vallotta szépnek

települése nyelvváltozatát, valamint 8 tanár tartotta olyannak, mint más településeké. A kapott adatok összességéből arra lehet következtetni, hogy:

- a magyar nyelvből és irodalomból magasabb osztályzatokat szerző tanulók inkább választották a semleges válaszlehetőséget, minthogy más válasz jelölésével netalán „rosszat” jelöljenek, mondjanak annak ellenére, hogy a kérdőív ismertetésénél nyomatékosan többször is elmondtam, hogy nincs jó vagy rossz válasz, csak a véleményüket szeretném megtudni;
- bár a tanárok saját településük nyelvhasználatához való viszonya pozitívabbnak tűnik a tanulóknál, elképzelhető hogy ilyen és ehhez hasonló kérdések a tanórákon nem igazán jönnek elő, így ezt az attitűdöt sem közvetítik a tanulók felé, hiszen a jelenleg érvényben lévő magyar nyelv tanterv sem ad sok lehetőséget erre¹⁵.

Következésképp azt a kérdést tettem fel a tanulóknak, hogy szerintük mit nevezünk nyelvjárásnak, zárójelben a tájnyelvnek/tájszólásnak kifejezéseket is megadtam az esetleges tudásanyag, vélemény nagyobb esélyű előhívásához. Ebből kiderülhet, hogy a tanuló mennyire van tisztában egyáltalán a nyelvjárás fogalmával. Összesen 67 választ kaptam, válaszként sok különböző meghatározást, melyek másként és másként értelmezik a nyelvjárás fogalmát, vagy épp más-más nyelvjárási jellemzőre helyezik a hangsúlyt.

Vannak, akik a nyelvjárásokat az archaizmusok használatával jellemzik: *„A nyelvjárás szerintem a régi szavak/már nem úgy használt szavak vagy kifejezések használata”, „A régi hagyományos mégse annyira távoli nyelvet”.*

Vannak, akik a kölcsönszavakat használatát vagy a kétnyelvűséget emelik ki: *„Mikor más nyelv szavait átvesszük”, „Ha az adott ember nem országon belül él, gyakran a másik ország nyelvéből vesz át szavakat és nem úgy beszél mint országon belül élők”, „Két vagy több nyelvvel kiegészített anyanyelv”. „Azt amikor a magyar nyelv mellett elkezdek még ukrán szavak használatát mondani”.*

Mások a falu vagy a település nyelvhasználatával azonosítják a nyelvjárásokat: *„Azt a nyelvi formát amit az adott helyen használnak/bővítenek és ott ez a természetes” „A legtöbb településnek van egy sajátos tájszólása. A tájszólás az, amikor ugyan azon a nyelven beszélnek, de mégis kicsit másképp mint máshol, máshogy ejtik ki a szavakat”, „Falusiak*

¹⁵<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/natsmenshyny/ugorska-mova-dlya-zagalnoosvitnix-navchalnix-zakladiv-z-navchannyam-ugorskoyu-movoyu-profilnij-riven.pdf>
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/ugorska-mova.doc>

beszédét.”, „Nyelvjárásnak nevezzük csak egy adott területen jellemző szavak, szófordulatok vagy beszédbeli motívumok használatát”.

A köznyelvtől eltérő beszédmódként való azonosítás: „Elvannak sajátítva a nyelv. Nem a szótárakban, könyvekben előírt nyelven beszélnek”, „A megszokottól eltérő hagyományos beszédet”, „Olyan szavak amelyeket nem nagyon használunk köznyelvben”.

A köznyelvtől eltérő kiejtéssel való jellemzés: „...másképp ejtjük a szavakat, „ö” betűsként beszélünk”, „Ha egy ember máshogyan beszél a nyelvet, más magánhangzókkal”, „Bizonyos szavak eltérő kiejtése, vagy betűk megváltoztatása egy adott szóban”, „Szerintem azt nevezzük nyelvjárásnak, amikor a szavakat nem úgy ejtik ki, mint az átlag”, „A köznyelv kissé elváltoztatott változata. Szerintem hozzátartozik a magyar nyelvünkhöz, őrizni, vigyázni kell”.

De előjön az alacsonyabb szintű nyelvváltozatként való definiálás is: „A nyelvjárás leegyszerűsített, „parasztosabb” változata egy adott nyelvnek”, „Alacsonyabb szintű beszéd”. Ezekben a válaszokban határozottan érezhető egyfajta negatív attitűd.

Érdekes módon voltak, akik az akcentussal azonosították a nyelvjárást: „Nyelvjárásnak nevezzük azt, hogy az illető másképp ejti ki a szavakat, vagy akcentussal beszél”, „Az akcentust, amikor más nyelvből is használunk beszédkor szavakat”, „Amikor egy idegen nyelvű ember megtanul egy másik nyelvet és az nehezen ejti ki ezt nevezzük szerintem tájszólásnak”.

Vannak, akik a felsoroltakból több jellemzőt is kiemelnek: „Különböző területeken kialakult más nyelvből kivett, vagy régen használt szavak, kifejezések használata”, „Véleményem szerint a nyelvjárás a köznyelvtől eltérően alakított régi vagy máshonnan vett szavak használatával történő nyelv megléte egy ország általában vidéki/falusi részén lévő emberek között”, „Amikor egyes szavakat vagy teljesen más szóval mondják, vagy a kiejtése más”, „Mikor picikét másképp fogalmazzuk meg a szavakat mert így szoktuk meg”.

Voltak olyan válaszok is, amelyekből csak következtetni lehet, hogy mire gondolt a tanuló. Ilyen például, amikor a tanuló azt írja, hogy „Szerintem azt nevezzük nyelvjárásnak amikor valamit máshogyan mondanak mint ahogy tanultuk”. Itt valószínűleg a tanuló arra gondolhatott, hogy a nyelvjárás különbözik attól a nyelvváltozattól, amit az iskolában tanulnak, vagyis a köznyelvtől. Egy másik példa: „Egy ország által átvett szavakat”. Következtetve a tanuló a kölcsönszavak használatára gondolhatott. Mivel az ilyen válaszokból egyértelműen nem derül ki, hogy mire is gondolhatott a tanuló, így ezeket nem soroltam be a fenti kategóriákba. De voltak olyanok is, akik a nyelvjárásokat közvetlenséggel jellemezték, ahogyan ezt Kiss Jenő (2017: 217) is leírta külföldi

felmérésekre hivatkozva: a nyelvjárás a kapcsolatteremtés fontos eszköze, mert az adatközlők szerint közvetlenebb, őszintébb, egyenesebb, barátságosabb, lágyabb, mint a köznyelven való szólás.

A tanároknak is feltettem ugyanezt a kérdést és a válaszokban a tanulókéhoz hasonló kategóriák jelentek meg. Magyar nyelv és irodalom tanárok által adott néhány válasz: „*Régies nyelvváltozat, amit egy régióban használnak regionális köznyelvként*”, „*A tájnyelv egy nép olyan szóhasználat, amely nem található az írott és beszélt köznyelvben. Fő jellemzője a területi kötöttsége*”, „*Egy adott szűk környezet által használt nyelvezet*”, „*A tájnyelv a nemzeti nyelvnek egy-egy földrajzilag körül határolható jellegzetes nyelvváltozata*”. Nem magyar nyelv és irodalom tanárok által adott néhány válasz: „*A dialektus minden falura jellemző, egyedi szinten*”, „*Mikor valamelyik szót nem úgy használjuk, ahogy rendeltetés szerint kell, valamint használunk sok jövevényszót*”, „*Egy adott területre jellemző sajátos beszédstílust, szóhasználatot*”. Elmondható tehát, hogy mind a tanulók, mind a tanárok valamilyen szinten ismerik a nyelvjárás fogalmát vagy valamelyik jellemzőjét, néha viszont érezhető egy-egy negatívabb attitűd a tanulók definícióiban.

Mások nyelvhasználatában alapvetően az ember jobban észreveszi a tájnyelvi elemeket, mint a sajátjában (v.ö. Lakatos 2010: 89–90, Dudics Lakatos 2018a). Ebből kiindulva kérdeztem meg a tanulókat, hogy saját településükön beszélnek-e valamilyen nyelvjárást, s ha igen, milyen jellegzetességeit tudnák felsorolni. 47 tanuló, tehát a többség mondta azt, hogy beszélnek nyelvjárásban saját településükön, míg 31 tanuló szerint nem beszélnek, hárman pedig nem válaszoltak a kérdésre. Az intézménytípust vagy a magyar nyelvből szerzett érdemjegyeket tekintve nincs relevánsabb különbség azok között, akik igennel és azok között, akik nemmel válaszoltak. Érdekes eredményt kapunk viszont, ha a válaszadók lakhelyének településtípusait megvizsgáljuk. Kiderül ugyanis, hogy a 15, városon élő adatközlőből 11 mondta azt, hogy beszélnek nyelvjárásban saját településükön. A fentebbi csoportosításból kiindulva gondolhatnánk azt, hogy ezek a tanulók főleg a kölcsönelemek használatára gondolnak, mikor a nyelvjárásról beszélnek, viszont a kérdésre írt példánál csak három esetben fordul elő az ezekre való utalás. További három esetben kaptam más nyelvjárási jellegzetességekre utaló példákat, a maradék 5 adatközlő viszont nem jelölt semmilyen, a településére jellemző nyelvhasználati elemet, így megnéztem a nyelvjárási definícióikat, amikben szintén alig jelennek meg kölcsönelemekre való utalások.

A helyi nyelvhasználati jellegzetességekre a következő példákat kaptam: „*bót, ződ*”, „*leginkább öreg nénik szoktak nyelvjárásban, murkó kolompér*”, „*pl: A szavakhoz hozzákerül a la szócska*”, „*máshogy ejtik ki a betűket, vagy más szavakat valamely tárgyra*”,

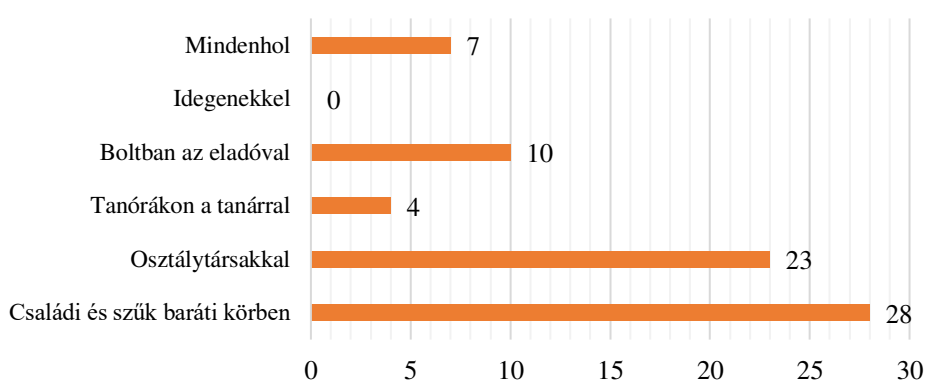
„találkozhatunk ukrán szavakkal, esetleg más a kiejtés is”, „i-betűzés, -suk, -sük-ölés”, „Másképp használják a szavakat. Mint pl: talicska, furik”, „Helytelen ragozás”, „A „ss” Pl. lássák, mutassák stb”, „Az ukrán nyelv magyarítása”, „Az „e” betűt ö-re cserélik sokszor”, „Más kiejtés, nem használnak szakszavakat, egyediekkel pótolják azokat”. Ezek nagy része megegyezik a szakirodalmakban is felsorolt, a kárpátaljai magyar nyelvre vonatkozó jellemzőkkel (vö. Beregszászi–Csernicskó 2007, Pocsai 2019: 14–16). Mint látható, ezek között is akadnak olyanok, melyekből csak következtetni tudunk, hogy valójában milyen nyelvhasználati jellemzőre gondolt az adatközlő. Ilyen például a „Helytelen ragozás”, ami alatt az válaszadó valószínűleg olyan jellemzőkre gondolt, mint a -nál, -nél rag használata -tól, -től szerepben, vagy például a suksükölés és csukcsükölés. Vagy ilyen még a „Más kiejtés, nem használnak szakszavakat, egyediekkel pótolják azokat”. Ez esetben a tanuló valószínűleg arra gondolt, hogy az egyes szakmák szakkifejezéseinek nem a magyar, hanem az ukránból/oroszból átvett megfelelőjét használják (vö. Kontra 2010: 107–116).

Nem meglepő módon azok, akik szerint saját településükön nem beszélnek nyelvjárásban – két eset kivételével – mindenki úgy nyilatkozott, hogy ő maga sem beszél semmilyen nyelvjárást, valamint az előző kérdésre nem válaszolók közül is két ember vélekedik szintén így. Nagyobb viszont a differenciálódás azok között, akik az előző kérdésre igennel válaszoltak. Közülük 17-en mondták azt, hogy ők maguk nem beszélnek nyelvjárásban, 33-an viszont beszélnek saját bevallásuk szerint, valamint az előző kérdésre nem válaszoló közül is egy ember nyilatkozott úgy, hogy beszél valamilyen nyelvjárást. Valószínű, hogy ezeknél a tanulóknál már megtörtént egyfajta tudatosítás a nyelvjárásokkal kapcsolatban, s így már saját nyelvhasználatukban is jobban észreveszik a tájnyelvi jellegzetességeket. Még inkább erősíti ezt a feltételezést, hogy ezek a tanulók – öt tanulót kivéve – mind a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium tanulói. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy összességében a gimnázium megkérdezett tanulóinak többsége szerint (46 tanuló) ő maga nem beszél nyelvjárásban.

A megkérdezett tanárok e két kérdésre adott válaszaiban nagyobb differenciálódás tapasztalható. A válaszadók közül 6-an nyilatkoztak úgy, hogy mind településükön, mind pedig saját maguk beszélnek valamilyen nyelvjárást, közülük egy ember kivételével mindenki a Guti Általános Iskola tanára. Két tanár mondta azt, hogy a településükön nem, ők maguk viszont beszélnek nyelvjárásban – mindketten a Jánosi Középiskola tanárai. A legtöbben viszont – 9 tanár – azt nyilatkozták, hogy sem a településükön, sem pedig ők maguk nem használnak tájnyelvi jellegzetességeket beszédükben. Megvizsgáltam külön a

magyar nyelv tanárok válaszait is és arra jutottam, hogy egy kivétellel mindenki azt nyilatkozta, hogy mind saját településén, mind pedig ő maga beszél nyelvjárásban.

A nyelvjárások használati köre a szakirodalom szerint egyre szűkül, s ma már főleg csak az informális beszédszínterekre korlátozódnak (Kiss 2017). Ezt támasztják alá a tanulók válaszai is arra a kérdésre, hogy amennyiben használnak nyelvjárást beszédükben, azt milyen szintereken alkalmazzák. Természetesen erre a kérdésre csak azok a tanulók válaszolhattak, akik az előző kérdésben úgy nyilatkoztak, hogy beszélnek valamilyen nyelvjárást. A kérdésben több válaszlehetőséget is meg lehetett adni, hiszen a nyelvjárást többféle beszédshíteren, többféle beszédpartnerrel is használhatjuk.

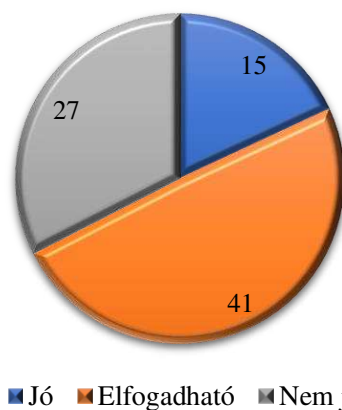
16. ábra. A nyelvjárások használati szintere a tanulók körében

N=37

Ahogy fentebb már említettem, az általam megkérdezett tanulók válaszai is alátámasztják a szakirodalomban leírtakat: informális szintereken nagyobb arányban használják a nyelvjárást. Volt tanuló, aki az „Osztálytársakkal” válaszlehetőség mellett megjegyezte, hogy sokszor poénból beszélnek nyelvjárásban egymás között. Mindösszesen hét válaszadó mondta azt, hogy szintértől és beszédpartnertől függetlenül, mindenhol nyelvjárást használ. Az idegenekkel látszólag senki nem beszél nyelvjárásban, s azért csak látszólag, mert hét tanuló saját bevallása szerint mindenütt nyelvjárást használ, amibe az idegenekkel való kommunikáció is beletartozik. A tanórán is csak kevesen alkalmazzák a tájnyelvi változatot valószínűleg azért, mert az órán a köznyelv a tanár által előírt nyelvváltozat. Ezt a feltételezést erősítheti az is, hogy a megkérdezett tanárok közül csak ketten nyilatkoztak úgy, hogy mindkét nyelvváltozatot – nyelvjárást és köznyelvet – használják a munkahelyükön, a többség viszont (15 tanár) saját bevallása szerint kizárólag a magyar köznyelvet alkalmazza. A válaszok indoklásaként a többek között a következőket kaptam a magyartanároktól: „Magyartanárként ez a kötelességem”, „Ez a példaértékű, ez a helyes változat”, „Mert figyelek a beszédemre”. A nem magyartanító tanárok többsége vagy nem indokolta meg válaszát, vagy azzal indokolta,

hogy mivel iskolában tanít, ezért csak a köznyelvi változatot használja. A két tanár közül pedig, akik mindkét nyelvváltozatot használják munkahelyükön, csak egyikőjük indokolta meg választát: „Mert a nyelvjárás szavai önkéntelenül is kijönnek az ember száján”.

A nyelvjárásokhoz való attitűdöt mutatja az is, hogy mit gondol az ember azokról, akik minden helyzetben nyelvjárásban beszélnek. Ezért megkérdeztem erről a tanulókat és a tanárokat is. A tanulói válaszokat az alábbi diagram szemlélteti:

17. ábra. Tanulói attitűdök olyan személyekre nézve, akik minden körülmények között nyelvjárásban beszélnek

N=81

Voltak olyan tanulók, akik valószínűleg nem tudták egyértelműen dönteni, így két lehetőséget is megjelöltek, s mindkettőt meg is indokolták. Ezekben a következő indoklásokat kaptam: jó, mert „jól érthető”, nem jó, mert „nem teljesen az anyanyelve”, elfogadható, mert „van aki már ehhez van hozzászokva”, nem jó, mert „zavarja a fülem”. Az első tanulói indoklás alapján a tanuló egy pozitívabb attitűddel rendelkezik a nyelvjárásokra vonatkozólag, hiszen számára ez a „jól érthető”, vagyis a természetesebb nyelvváltozat, viszont ezt a nyelvváltozatot valószínűleg nem tartja teljes jogú nyelvváltozatnak, ami lehet egy ember anyanyelve, inkább csak a köznyelvre gondol, mikor az anyanyelvről beszél. A második tanuló indoklásai már egy negatívabb képet vetítenek, hiszen látszólag teljesen elhatárolódik bármilyen nyelvjárási változattól, hiszen nem csak nem beszél nyelvjárásban, de zavarja is, ha mások így beszélnek.

Ezután vizsgáljuk meg a másik három csoport indoklásait is. Azok, akik szerint jó dolog, ha az ember mindig nyelvjárásban beszél, többek között a már említett természetességgel, ezen kívül önazonossággal, különlegességgel, változatossággal, a hagyományok ápolásával indokolják : „Az a saját éne, nem pedig teszi magát”, „Ezáltal megismerteti az emberekkel a különböző nyelvjárásokat”, „Szerintem az mutatja az adott

ember különlegességét”, „Felismeri azt a szót amelyet a saját anyanyelvében máshogy mondanak”, „Fontos a változatosság”, „Ápolja a hagyományokat”, „Jobban ki tud bontakozni és azonosulni bárhol vagy éppen ahogy használják”.

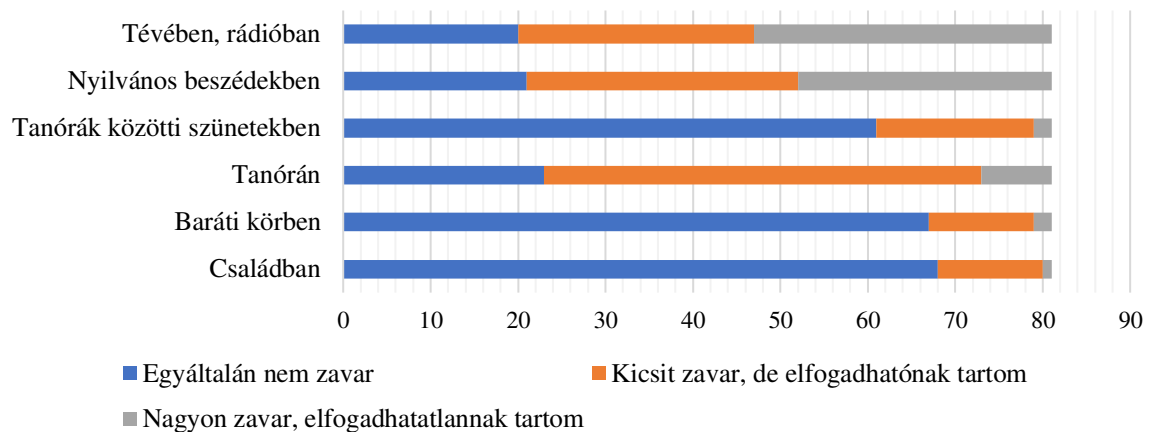
Azok a tanulók, akik szerint elfogadható, ha valaki mindig tájnyelven beszél legtöbbször azzal indokolták válaszukat, hogy az illető így tanulta vagy így szokta meg, ők pedig ezt elfogadják. De voltak indoklások, amelyek szerint ezzel a lokális identitását nyilvánítja ki a személy, valamint hogy ezt nem rejti el, de itt is előjön a természetesség, az önazonosság. Volt, aki szerint addig nem számít, amíg megérti, hogy mit mond az illető, vagy aki szerint nem ez határozza meg az ember értékét és csak fokozza nyelvünk szépségét. Volt viszont olyan is, aki nincs hozzászokva a nyelvjárási beszédhez saját bevallása szerint, s volt, aki azon is elgondolkodott, hogy miért vannak egyáltalán nyelvjárások, mégis elfogadhatónak tartják ezek használatát. Például: *„Nem mindenki egyforma”, „Ezzel csak azt mutatja meg, hogy ő honnan érkezett”, „Ő ezt így tanulta és így tudja”, „Ez másoknak természetes”, „Valószínűleg nem tud máshogy és legalább beszél”, „Van, akinél már szokássá vált a nyelvjárásban beszélés”, „Én nem vagyok hozzászokva”, „Mindenkinek minden tájon van egy nyelvjárása”, „Nem annyira zavaró”, „Ez is hozzátesz egy nyelv szépségéhez és nem határozza meg egy ember értékét”, „Ugy tanult a szüleitől”, „Ez az ő saját döntése”, „Nem tagadja és rejti el”, „Nem számít, ameddig értem hogy mit akar mondani”, „Nekem egyáltalán nem zavaró, és jó ha úgy beszél ahogy tud”, „El kell fogadni az embert úgy, ahogy van”, „Nem annyira zavaró de néha elgondolkozok, hogy miért van tájszólás”. Összességében tehát azért itt is egy pozitívabb, elfogadóbb attitűd érvényessége látszik.*

Voltak viszont, akik szerint nem jó, ha valaki minden körülmények között nyelvjárásban beszél. Közülük négy ember kivételével mindenki a gimnázium tanulója. Bár nem minden adatközlő indokolta meg válaszát, de az indoklások között három csoport látszik kialakulni. Az első azoknak a csoportja, akik szerint vannak helyzetek és beszédpartnerek, amikor előnyösebb inkább a köznyelvet használni a nyelvjárás helyett: *„Szerintem, ha valaki nyelvjárásban beszél, az teljesen normális, viszont vannak helyek (bíróság például), ahol jobb ha kissé hanyagoljuk a nyelvjárást”, „Egyes helyzetekben komolytalannak gondolhatják, nem illik a tájszólás egy formális beszélgetésbe”, „Különböző helyeken, embereknél más a norma”, „Figyelembe kell venni az adekvát stílust”, „Nem mindig illik”. A második csoportot azok alkotják, akik szerint azért nem jó mindig a nyelvjárási változatot alkalmazni, mert nem biztos, hogy az adott beszédpartner így maradéktalanul megérti a mondanivalót: *„Azért tudni kell, hogy hol hogyan illik beszélni”, „Nem mindenki érti”, „Ez lesz számára a megszokott és ezt akár többen is nem**

érthetik meg”, „*Nem biztos, hogy mindenki megérti*”. E két csoport tagjai az indoklásokból következőképpen szintén pozitív attitűddel vannak a nyelvjárások felé, hiszen nem a nyelvjárások iránt van kifogásuk, mindössze annak minden szituációban való használata iránt. S ahogy a szakirodalom is írja: „Nyelvészetiileg az egyetlen elfogadható álláspont az, ha elismerjük és a tanulókkal megismertetjük valamennyi nyelvváltozat értékeit, szépségeit, valamint használati körét. Azt tehát, hogy mely nyelvváltozat, mely nyelvi elem használata hol, milyen körülmények között helyénvaló, odaillo, adekvát” (Beregszászi 2012: 44). A harmadik csoportban vannak azok a tanulók, akik érezhetően negatív attitűddel irányulnak a nyelvjárásokhoz beszédhelyzettől függetlenül, ők viszont kevesen vannak: „*Nem jó, nem szép*”, „*Nem szép a beszéde*”, „*Nincs meg az alap illeme*”.

A tanárok válaszai hasonló arányban alakultak: 4 válaszadó szerint jó, 10 válaszadó szerint elfogadható, 3 válaszadó szerint pedig nem jó, ha a személy minden beszédhelyzetben nyelvjárást használ. Azok, akik jónak vélték, ha valaki mindig nyelvjárásban beszél, azzal indokolták válaszukat, hogy a nyelvjárás egy „szép hagyomány”, hogy a személy így megismertetheti másokkal is a saját nyelvjárását, valamint, hogy annak az ilyen személynek ez a természetes. Az „elfogadható” válaszlehetőséget jelölők a következő indokokat írták: „*Így könnyebben kifejezi magát*”, „*Minden településnek megvan a maga nyelvi sajátossága*”, „*A nyelvjárás egy kincs*”, „*Ezt használja a közvetlen környezetem*”, „*Ez hozzátartozik a magyar nyelv gazdag világához*”, „*Ettől ő még teljes értékű ember*”. Azok pedig, akik nem tartják elfogadhatónak a tájnyelv használatát minden beszédhelyzeten, azzal indokolták, hogy „*nem mindenütt adekvát*”, valamint, hogy „*nem mindenki érti*”. Látható tehát, hogy a tanárok indoklásaiban is többségében azok a kategóriák jönnek elő, amelyek a tanulók indoklásában, ezért valószínűsíthető, hogy nem kizárólag, de a tanárok attitűdjei formálják a tanulók attitűdjeit is ebben a kérdésben.

A következő kérdés arra irányult, hogy az egyes kommunikációs színtereken milyen mértékben zavarja a válaszadókat a nyelvjárásias beszéd.

18. ábra. A tanulók attitűdjei az egyes nyelvhasználati színtereken történő nyelvjárási beszéd iránt

N=81

A diagram alapján elmondható, hogy minél informálisabb egy beszédhelyzet, annál kevésbé zavarja őket az ott használt nyelvjárási beszéd. Legkevésbé a családi és baráti körökben, valamint a tanórák közötti szünetekben való kommunikációkor zavarja a tanulókat a nyelvjárási beszéd. Úgy tűnik, hogy a tanóra egy átmeneti sávot jelent a formális és informális színterek között, mert itt a többséget bár valamelyest zavarja, de még elfogadhatónak tartja a nyelvjárás használatát. A két legformálisabb nyelvhasználati szinten – a nyilvános beszédben és a médiában – tartják a legtöbben elfogadhatatlannak a tájszólást, viszont még itt is összességében többen vannak azok, akik számára egyáltalán nem, vagy csak egy kicsit zavaró a nyelvjárási beszéd, vagyis elfogadják, ha valaki ezeken a szinteken sem a köznyelvi változatot használja. E tekintetben is a tanulók válaszainak aránya hasonlóképpen alakul, mint a tanároké, tehát joggal feltételezhető, hogy a tanárok attitűdjei befolyással vannak a diákok attitűdjeire.

Arra kérdésre, hogy sajnálnák-e, ha kivesznének a nyelvjárások a tanulók nagy többsége – 63-an – igennel felelték. Ez a szám jóval több, mint amennyien úgy nyilatkoztak, hogy beszélnek valamilyen nyelvjárást. Azok indokait, akik sajnálnák a nyelvjárások kihalását, 6 csoportra lehet sorolni.

A nyelvjárás nemzeti kincs, hagyomány, a kultúra része: „Egy hagyomány és ez a miénk”, „Ez a magyar nyelvnek és nemzetnek nagyon nagy kincset jelent”, „Akkor a kultúránk egy részét vesztenénk el”, „Az egy sajátosság”, „A nyelvjárás érték, fontos a megőrzése”, „A nyelvjárás érték számunkra”, „A nyelvjárással elvesznének a kultúrák is”, „Eszmei kincs, őseink beszéde és ez fontos”,

A nyelv szegényebb lenne, ha kihalnának a nyelvjárások: „Ezáltal sokkal szegényebb lenne a nyelv”, „Így nem lenne olyan szép és érdekes”, „Ez is egy része az anyanyelvnek”, „Ez magyar nyelvünk egyik kincse”, „Szerintem ezek is a magyar nyelv részei”, „Változatossá teszik”, „Különlegessé teszi a nyelvet”

A nyelvjárás közvetlenebb, érthetőbb, könnyebb, ez a megszokott: „Ez jellemzi, hogy mindenhol másképp szokták meg, mert így közvetlenek”, „Kevésbé tudnák kifejezni magukat nem annyira értenék egymást”, „Valamikor megkönnyebbíti a beszédünket”,

Ez a megszokott nyelvhasználat: „Ezt így szoktuk meg és ezekről/erről épült a magyar nyelv”, „Ezt már így az emberek megszokták”, „Ez az emberek mindennapi életéhez tartozik”, „Különböző helyen élő magyar ember élete felborulhat”, „Én így szeretem használni az anyanyelvem és furcsa lenne”,

A nyelvjárások érdekesek, viccesek: „Vannak elég vicces nyelvjárások”, „Érdekesek szoktak lenni”, „... Azok az emberek akik nyelvjárást beszélnek érdekesek”, „Az nagyon egyhangúvá tenné a nyelvet”,

Egyéb indoklások: „A nyelvjárások is egy más világot képviselnek, aminek megvan a maga szépsége”, „Szerintem így jobb egy párbeszéd ha egy kis nyelvjárás is van”, „Én szeretem használni”, „Ezek jellemeznék különböző embereket, népcsoportokat”, „Így ha megismerünk valakit új szavakat tudunk tanulni”.

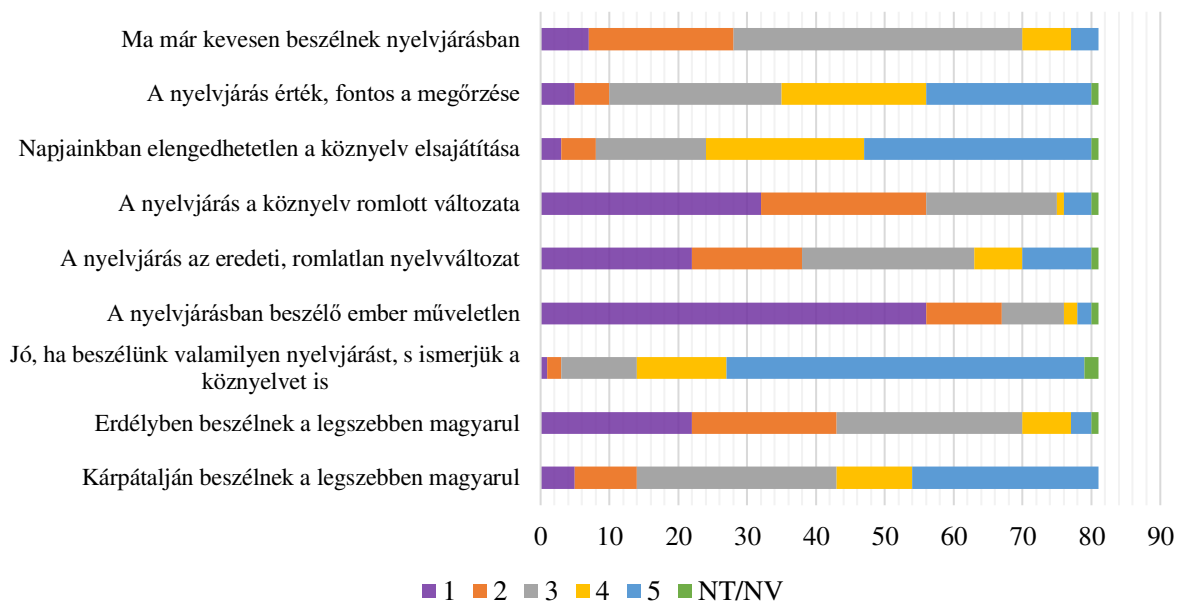
Azok indokait, akik nem bánnák, ha a nyelvjárások kivesznének három csoportra lehet felosztani, közülük a legtöbb indoklás az utolsó csoporthoz tartozik:

- akik saját bevallásuk szerint nem beszélnek nyelvjárásban, így számukra mindegy, hogy vannak-e vagy nincsenek: „Én nem használom őket annyira”, „Jelenleg sem használom”;
- akik a közérthetőség miatt nem bánnák, ha kivesznének a nyelvjárások: „Azok is megértenék a szavakat akik nem ismerik a nyelvjárásban lévő szavakat”, „Én a hétköznapi szavakat jobban értem”;
- akik nem szeretik a nyelvjárásokat valamilyen oknál fogva, vagy nem is érdeklik a nyelvjárások sorsa: „Szerintem nem szép”, „Nem izgat fel ugyanúgy megy minden tovább”, „Nem tartom fontosnak”, „Nem igazán érdekel”, „Nem kedvelem a nyelvjárásokat”, „Annyira nem kedvelem”, „Szerintem e nélkül szebb lenne a nyelv”, „Nem igazán érdekel és ez egy jó ideig nem történik meg”, „Nem igazán szeretem”;

A válaszadó tanárok között viszont mindenki sajnálná, ha kiveszne a nyelvjárás, s indokaik is szinte megegyeznek a tanulók indokaival: „Azok is az anyanyelvünk részei”, „Eltűnne egy dísz a nyelvnek”, „Ezek nyelvünk kincsei”, „Szegényebb volna a magyar nyelv”, „Ez egy nemzet jellegzetessége”, „Elvesznének a régi hagyományos nyelvjárások”, „Értéket

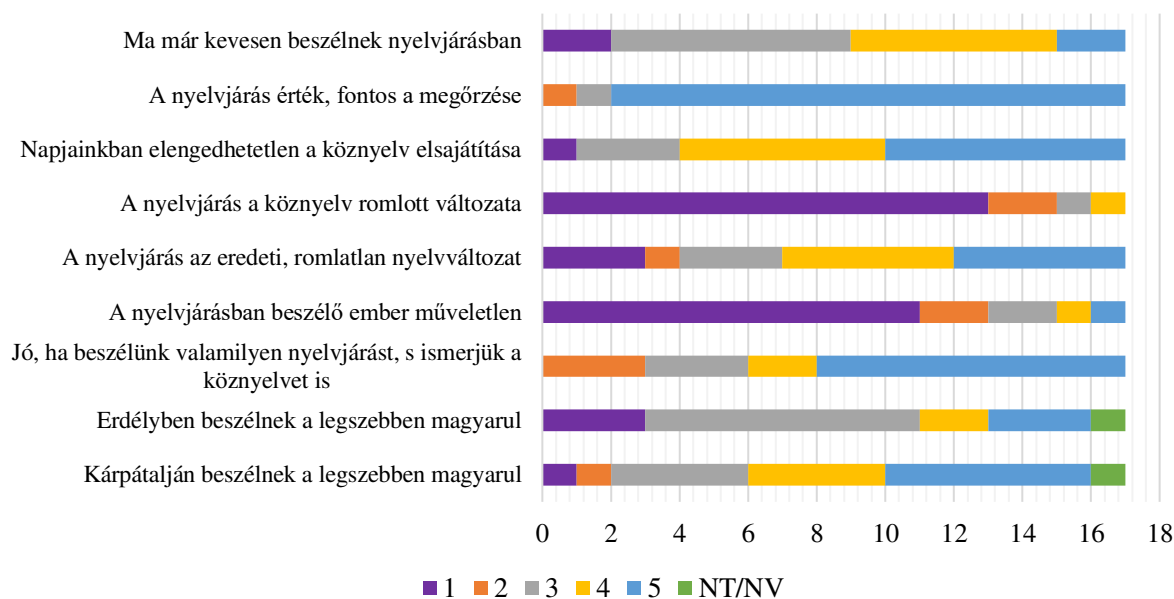
képviselnek („A nyelvjárás – élő nyelvi múzeum”)”, „Ez is része a nyelvi örökségnek”. A tanári attitűdök tehát e kérdésben pozitívnak bizonyulnak, ahogy a tanulók többségének attitűdje is.

A kérdőív nyelvi attitűdökre vonatkozó utolsó kérdésében a nyelvről, nyelvhasználatról és a nyelvváltozatokról szóló, szélesebb körben elterjedt állítások igaz vagy nem igaz voltát kellett válaszadóknak eldönteniük egy 1-től 5-ig terjedő skálán, ahol az 1 – egyáltalán nem igaz, az 5 – teljesen igaz. Ennek eredményeit az alábbi diagram mutatja:

19. ábra. A tanulói attitűdök megoszlása az egyes állításokhoz

N=81

20. ábra. A tanári attitűdök megoszlása az egyes állításokhoz

N=17

Az első ilyen állításról, mely szerint ma már kevesen beszélnek nyelvjárásban, a többségnek feltehetőleg nincsenek biztos ismeretei, így nem is tudták egyértelműen eldönteni, hogy az állítás igaz-e vagy hamis, hiszen a többség az 1-től 5-ig terjedő skálán a 3-as lehetőséget választotta. A többi adatközlő szerint viszont inkább nem igaz ez az állítás, csak néhányan gondolják úgy, hogy ma már csak kevesen beszélnek nyelvjárást. Erről Kiss Jenő (2017: 200) a következőt írja: „A magyar nyelvközösség tagjainak többsége ma is nyelvjárás háttérű, ezért nyelvhasználata több-kevesebb regionális jegyet hordoz.” Úgy tűnik viszont, hogy a tanárok sem vannak ezzel igazán tisztában – még a magyartanárok többsége sem –, hiszen ők arányaiban nagyobb mértékben értettek egyet az állítással.

Az, hogy érték a nyelvjárás és fontos a megőrzése a többség szerint inkább igaz vagy teljesen igaz. Erre az állításra adott válaszok összhangban vannak több előző kérdésre adott válasszal, hiszen már több kérdésnél jelentek meg az ehhez igazodó vélemények. A tanárok pedig még nagyobb arányban értettek teljesen egyet ezzel az állítással. Körülbelül megegyező arányban mondták viszont a tanulók és a tanárok, hogy ma már elengedhetetlen az, hogy az egyén elsajátítsa a köznyelvi változatát is a nyelvnek. A nyelvjárás romlott nyelvváltozatként említő állítással sem a tanulók, sem a tanárok nem értettek egyet. Ugyanakkor a tanulók között többen nem tudták egyértelműen eldönteni azt, hogy a nyelvjárás a köznyelv romlott változata-e, s csak néhányan voltak, akik inkább vagy teljesen egyetértenek az állítással. Ennél többen már csak azzal az állítással nem értettek egyet, amelyik a nyelvjárásban beszélő egyént tünteti negatívan fel, konkrétan műveletlennek feltételezi. Úgy tűnik, hogy sem a tanulók, sem a tanárok körében ez a sztereotípa nem uralkodó, legalábbis saját bevallásuk szerint. A szakirodalmak a nyelvjárásokat, mint legkézből, a magyarban történeti adatokkal igazolhatóan elsősorban paraszti közösségekhez és kultúrához kötődő nyelvváltozatként tartják számon (Kiss 2017: 200), de természetesen ez nem jelenti azt, hogy bármelyik nyelvváltozat is „romlott” lenne. Viszont a tanulók többsége nem ért egyet azzal, hogy a nyelvjárás az eredeti romlatlan változata a nyelvnek: mindössze 17 tanuló ért inkább vagy teljesen egyet ezzel az állítással, 25-en vannak, akik egyet is értenek meg nem is az állítással és 56-an inkább nem vagy teljesen nem értenek egyet vele. Bár a tanárok esetében is voltak, akik valamilyen szinten nem értettek egyet az állítással, körükben mégis többen gondolják úgy, hogy a nyelvjárás az eredeti, romlatlan nyelvváltozat.

Úgy tűnik, hogy a megkérdezett tanulók többsége tudatosan áll a köznyelv és nyelvjárások viszonyához és helyéhez, hiszen a legtöbben valamilyen mértékben egyet értenek azzal, hogy jó, ha az egyén nyelvjárásban beszél, de mellette ismeri a köznyelvet is. Ennek fontosságáról és az iskolában való tudatosításáról ír Beregszászi Anikó (2012) A lehetlent

lehetni című könyvében. A tanárok többsége is egyet ért az állítással, de azért még mindig vannak olyanok, akik szerint valamilyen okból ez az állítás nem állja meg a helyét.

Bár a köztudatban él egy sztereotípa, miszerint Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul, de úgy látszik ez a megkérdezett tanulók körében vagy nem elterjedt, vagy a tanulók lojálisabbak a saját, kárpátaljai nyelvváltozatukhoz, mint ahogy az erdélyi egyetemisták is a saját, erdélyi nyelvváltozatukat tartják szebbnek (Fazekas 2016: 62). Bár az adatközlő tanárok körében is ez a tendencia figyelhető meg, de azért közülük arányaiban valamivel többen gondolják, hogy Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul.

6.2.5. Összefoglaló megjegyzések

Az adatok alapján összesítve elmondható, hogy a tanulók attitűdjei negatívabb színezetűek, ha az államnyelvről, vagyis az ukránról van szó. Valószínűleg többek között ebből is eredhet az, hogy saját bevallásuk szerint többségében alacsony nyelvtudási szinttel rendelkeznek főleg. Ezzel szemben pozitívabb attitűdöt mutatnak az angol nyelv iránt, amit idegen nyelvként tanulnak az iskolában, s a nyelvtudásuk szintje is magasabb az ukránhoz képest. Bár orosz nyelvet már nem tanulnak a vizsgált iskolákban, mégis többen szépnek találják. Levonható tehát a következtetés, hogy a tanulók nem összességében az idegen nyelvekhez viszonyulnak negatív attitűddel, hanem csak az ukrán nyelvhez. Ennek lehetséges okait az ide vonatkozó részben tárgyaltam. Saját anyanyelvükhöz viszont teljes mértékben lojálisak, s ezt tartják a legszebb nyelvnek.

A különböző nyelvváltozatok iránt viszont többségében pozitív attitűddel vannak a tanulók. A tanulók nagy része (62 tanuló) saját bevallása szerint beszél valamilyen nyelvjárásban: leggyakrabban családi, baráti és osztálytársi körökben. Többségében toleránsak azokkal az emberekkel szemben is, akik nyelvjárásban beszélnek, vagyis a kérdésre adott válaszok alapján, többségükben nincsenek előítéletek a nyelvjárási beszélőkkel szemben. Ezt támasztja alá az is, körükben – saját válaszaik alapján – nem él az a sztereotípa, mely szerint a nem köznyelven beszélő ember műveletlen. Többségében a tanárok attitűdjei is hasonlóak a tanulókéhoz – a válaszok alapján ők is pozitívan szemlélik a nyelvjárásokat és azok használatát. Mind a tanulók, mind a tanárok értékékként látják a nyelvjárásokat, kihalásukat pedig sajnálnák.

Összességében feltehetően pozitív nyelvi attitűdök jellemzik a vizsgált tanulókat, viszont Sándor Klára (2015) figyelmeztet, „hogy a magyar iskolákban szóban nagyra

értékelik a nyelvjárásokat, a valóságban viszont ellenkezőleg: az iskolában, a médiában is kifejezetten kerülendőnek tartják”. Ezért a továbbiakban a tanulók és tanárok nyelvi ideológiáit is megvizsgálom, hogy minél szélesebb körű és minél pontosabb képet kapjunk a vizsgált iskolák tanulóinak metanyelvéről.

6.3. A vizsgált közösség körében ható nyelvi ideológiákról

„A magyar nyelvközösségben működő nyelvi ideológiák feltárása a magyar nyelvtudomány egyik fontos és sürgős feladata” – fogalmazza meg Lanstyák István (2011b: 13). A szocializmus mind a kárpátaljai, mind más kisebbségi magyar közösségekben kitermelte a homogenizáló ideológiájának megfelelő nyelvszemléletet, melynek lényege a különbözőségek elmosása, a nyelvi változatosság figyelmen kívül hagyása, a felcserélő szemlélet. Az iskolákban ennek megfelelően történt az anyanyelvoktatás is: mindent a magyar(országi) standard nyelvváltozat normájához mérték, ami pedig nem igazodott hozzá, azt stigmatizálták, más szóval megbélyegezték. Ez a nyelvi standardizmus¹ ideológiája, amely a mai napig befolyással van a kárpátaljai iskolák anyanyelvoktatására, de kutatások bizonyítják, hogy az ideológia felcserélő szemléletű nyelvoktatási módszere eredménytelen (Beregszászi 2011a: 60). Azóta történtek már kísérletek a standardizmus uralkodó ideológiájának visszaszorítására (l. pl. Beregszászi 2010, 2011b, Csernicskó–Beregszászi–Braun–Hnatik–Riskó 2010), de a pozitív változások után történtek visszalépések is (l. Beregszászi–Dudics Lakatos 2019, Magyar nyelv tanterv 10–11 osztály¹⁶).

A nyelvi ideológiák a standardizmuson kívül még nagyon sokfélék lehetnek, sőt magához a standardizmushoz is sok más, főként nyelvhelyességi ideológia kapcsolódik (l. Lanstyák 2017). Az iskolákban is meghatározó ideológiákat kérdőív segítségével próbáltam felmérni a három kiválasztott iskolában. A kérdőívben különböző ideológiákhoz köthető, de általános megfogalmazású állításokat tettem, amikről az adatközlőknek el kellett dönteniük, hogy teljesen vagy részben egyetértenek, vagy egyáltalán nem értenek egyet az állítással, s ezt meg is kellett/lehetett indokolniuk. Mivel a különböző nyelvi ideológiák között sokszor számottevő átfedések vannak, valamint egyes ideológiák tartalmilag kapcsolódnak egymáshoz (Lanstyák 2017: 5), így egy-egy általam megfogalmazott állítás és az adatközlők különböző válaszai is többféle ideológiát tükrözhetnek. A nyelvi ideológiák

¹⁶<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/natsmenshyny/ugorska-mova-dlya-zagalnoosvitnix-navchalnix-zakladiv-z-navchannyam-ugorskoyu-movoyu-profilnij-riven.pdf>

meghatározásainál Lanstyák (2017) Nyelvideológiai fogalomtárát használom, a munkában szereplő nyelvi ideológiák meghatározásai mind ebből származnak, melyeket a dolgozatban való előfordulásuk sorrendjében, a munka végén, végjegyzet formájában közlöm.

6.3.1. A magyar standard nyelvváltozathoz kapcsolódó ideológiák

Mint előbb már szó esett róla, (többek között) a kárpátaljai magyar iskolában az egyik legdominánsabb nyelvi ideológia a standardizmus és a hozzá szorosan kapcsolódó ideológiák, mint például a nyelvi lingvicizmus², korrekcionizmus³, kodifikacionizmus⁴ stb. A kérdőívben több állítás is szerepel, melyek valamilyen módon kapcsolódnak ezekhez az ideológiákhoz.

Az első ilyen állítás, melyet megfogalmaztam, így hangzik: „A nem a szótárakban/nyelvkönyvekben/tankönyvekben leírt módon beszélő tanulók magyar nyelv és/vagy irodalom tantárgyból alacsonyabb jegyet érdemelnek a nem nyelvjárásban beszélőkhöz képest, mivel nem megfelelően beszélnek a nyelvet”. Ez az állítás legfőképp a lingvicizmus, a standardizmus, a hierarchizmus⁵, az excellentizmus⁶ és a kodifikacionizmus ideológiáit sugallja. Négy tanuló nem válaszolt a kérdésre. A tanulók többsége (51 fő) viszont nem ért egyet ezzel az állítással. Indokaik között a következő vélekedéseket, magyarázatokat találhatjuk: *„Ez kb egyenlő a rasszizmussal, úgy jön ki mintha tájszóval beszél = a négerrel, ez teljes mértékben elfogadhatatlan”, „A nyelvjárás miatt nem szabad ítélni, mert ha az adott ember olyan helyen nőtt fel ahol nyelvjárásban beszélnek akkor neki az lesz a természetes nyelv”, „Azért mert ugyanolyan ember csak épp máshogy beszél (tájszóval)”*, *„Azért mert ez is a magyar nyelv része”, „Mert nem igazságos”, „Attól, hogy valaki nem úgy beszél ahogy, tudása kielégítő lehet”, „Attól valaki nem kevesebb, mert nem beszél „tökéletesen””, „A jegy általában a lexikális tudásból van kitéve, de ha a nyelvjáráshoz a jegynek köze is lenne, akkor sem lenne igazságos az alacsonyabb jegy”, „Nem gondolom, hogy ez bármilyen befolyással lenne a tudásra”, „Ugyanis szerintem ez nem jelenti azt, hogy a tanuló ne tudna rendesen magyarul”. A tanulói indoklásokból tehát az derül ki, hogy saját bevallásuk alapján ők maguk nem különböztetnék meg hátrányosan a nyelvjárásban beszélő tanulót a magyar órákon, valamint tudatában vannak annak is, hogy a nyelvjárásias beszédmód nincs befolyással a tanuló lexikális tudására, tehát a nyelvjárásban beszélő tanuló is teljesíthet úgy a magyar nyelv/irodalom órákon, ahogyan egy köznyelven beszélő tanuló.*

A megkérdezett tanulók közül 25 fő mondta azt, hogy részben ért csak egyet az állítással: *„Mert a szójárás csak családi körben valósul meg a tanórán pedig viszonyulnak*

a környezethez”, „Mivel egyes szavakat talán nem ismernek jól”, „Mivel, ha valaki nem úgy ír, ahogy kéne még nem érdemelhet sokkal alacsonyabb jegyet”, „Részben egyetérttek mert szerintem e nyelvjárás nagyban megkönnyebbiti a beszédünket”, „Helyzettől függő”, „Mert tudnunk kell nyelvjárás nélkül beszélni, de a nyelvjárás a magyar nyelv része”, „Részben egyetérttek mert vannak mondatok amelyekben kellene ezek a szavak”, „Ez egy olyan alapon fejlődik ki az emberben, amilyen környezetben felnőtt. Ezen nem lehet változtatni.”, „Részben egyet érték de azok a tanulók is kaphatnak jó jegyet”, „Mert az a helyes, ha az adott szó helyes változatát használjuk”. Az indoklások arra mutatnak rá, hogy a megkérdezett tanulók ezen csoportjában inkább a szituacionizmus⁷ és kontextualizmus⁸ ideológiai vannak jelen, de azért egy-egy indoklásban megjelenik a standardizmus és a kodifikacionizmus ideológiai hatása is. Az indoklások között felmerült az is, hogy azon, ha valakinek nyelvjárásias az anyanyelvváltozata, nem lehet változtatni. Ez egyértelműen egy nyelvi tévhit, hiszen számos szakirodalom és módszertani kiadvány leírja, hogy a nyelvjárás háttérű tanulók az iskolában találkoznak először anyanyelvük köznyelvi változatával, s az iskola feladata, hogy ezt a köznyelvi változatot megismertesse és megtanítsa a tanulókkal természetesen a megfelelő, tudományosan megalapozott módszerek segítségével (l. Beregszászi 2012, 2015, Kontra 2010)

Mindössze egy személy jelölte, hogy egyet ért az állítással, miszerint magyar nyelvből és irodalomból alacsonyabb jegyet érdemel az, aki nyelvjárásban beszél. Ő azzal indokolta válaszát, hogy *„tudnunk kell a köznyelvet és azt használni is”*. Számára tehát úgy tűnik, hogy a magyarórákon csak a köznyelvi változat használata az elfogadott, egyéb esetben a tanuló a tanuló alacsonyabb osztályzatot érdemel.

A tanárok többsége (13 fő) szintén nem ért egyet azzal, hogy a tanuló alacsonyabb jegyet érdemel magyar nyelvből/irodalomból, ha nyelvjárásban beszél. Rajtuk kívül hárman mondták, hogy részben egyet értenek és egy fő pedig teljesen egyet ért az állítással. Indoklást mindössze csak három esetben kaptam, ezek közül egyik adatközlő sem ért egyet az állítással. Kettő azzal indokolták válaszukat, hogy a tananyag megfelelő mértékű elsajátítása nem függ össze a tanuló nyelvjárás beszédével. Egy esetben pedig ismét előjött a fentebb említett nyelvi tévhit, miszerint a nem a tanulóktól függ, hogy hogyan használják az anyanyelvüket. A statisztikai adatok arányait tekintve tehát a tanárok válaszainak aránya valamelyes megegyezik a tanulók válaszainak arányával – bár a tanulóknál aránylag többen voltak, akik részben értettek egyet az állítással – de az indoklások hiányában nem érdemes messzebb menő következtetéseket levonni.

Egy másik esetben egy ehhez hasonló ideológiákat sugalmazó állítást is feltettem az adatközlőknek, viszont itt már nem a magyar nyelv órák oktatási színterére korlátozódva, hanem kiterjesztve az állítást minden kommunikációs színterre és helyzetre. Az előző állításnál említett ideológiák mellett itt már megjelenik a korrekcionizmus ideológiája is, amely szerint a nyelvhelyességi szabályokat mind formális, mind informális beszédhelyzetekben be kell tartani ahhoz, hogy a beszédünk igényes legyen (Lanstyák 2017: 27), valamint a preskriptivizmus⁹, mely azt mondja, hogy szükséges a standardot kötelező érvényű nyelvváltozatként előírni az emberek nyelvhasználatának befolyásolása érdekében (Lanstyák 2017: 34). De ezeken kívül az állítás utal a regulizmus¹⁰, valamint a vokabularizmus¹¹ nyelvi ideológiáira is. Az állítás így hangzott: „A szótárakban, nyelvkönyvekben, tankönyvekben leírt nyelvváltozat szebb, jobb, igényesebb, értékeesebb és magasabb rendű más nyelvváltozatoknál, ezért mindenkinek minden körülmény között ezt a változatot kellene beszélnie.” Ezzel az állítással 6 tanuló értett teljesen egyet, 48-an részben, 25-en egyáltalán nem értettek egyet, két tanuló pedig nem válaszolt erre a kérdésre. Már ezekből a statisztikai adatokból is látszik, hogy ha a tanóra helyett kiterjesztjük az állítást minden színterre vonatkozólag, a tanulók nagyobb számban értenek egyet a minden körülmények között való standard nyelvhasználattal.

Vizsgáljuk meg az egyes válaszokhoz megfogalmazott indoklásokat is! Azoktól a tanulóktól, akik teljesen egyet értettek ezzel az állítással a három esetben kaptam indoklást is, melyek a következők: „Azért, hiszen ha mindenki igényesen beszélne sokkal szebb lenne a nyelvünk”, „Igen, mert megértenénk egymást”, „Szerintem igen, mivel ott a nyelveknek a helyes beszédét írja le”. A részben egyet értő tanulók indoklásait két nagy csoportra lehet osztani. Vannak olyan indoklások, melyek nem fejtik ki, hogy a feltett állítás melyik részével nem értenek egyet, inkább csak a standard nyelvváltozatot, mint szépet és követendőt emelik ki, vagyis egyértelműen jelen van a standardizmus ideológiájának hatása: „Mert a szótárakban vannak az eredeti szavak”, „Mivel pl könyvekben nem használnak tájszólást”, „Mindenkinek tudnia kell”, „Mert a tankönyvekben nagyon szép a magyar nyelv”, „Mert úgy sokkal szebb lenne a beszédünk”, „Például magyar irodalom könyvekben a költők magasabb színvonalban beszélnek”. Valamint vannak, akik szerint szükséges ismerni a standard nyelvváltozatot, esetenként azt szebbnek is gondolják a más nyelvváltozatoknál, viszont úgy gondolják, hogy nem feltétlenül muszáj minden körülmény között használni is: „Jobb és igényesebb, de nem szabad elfelejteni a régi magyar beszédet sem”, „Aki így szeretné az tegye így”, „Ami le van írva a szótárakba könyvekbe stb azok szép és jó szavak de néha jobb egy kis tájszólás is”, „Van amikor jobb és szebb ha nyelvjárással beszélünk

mint pl. szótári nyelven”, „*Ezt tudnunk kell, de nem muszály mindig használnunk*”, „*Mivel az tényleg helyes és szép is de szerintem fontos ha megőrizzük nyelvjárásunkat is*”, „*Fontos, hogy szépen beszéljük a nyelvünket, de nem feltétlenül muszály minden esetben*”. Ezekben az esetekben is észrevehető a standardizmus nyelvideológiai hatása, de mellette megjelenik a kontextualizmus és szituacionizmus ideológiája, valamint egyes válaszokban a nyelvi liberalizmus¹² ideológiájának hatása is.

Az állítással egyáltalán nem egyet értők megjegyzéseiből kiderül, hogy egy részük nem ért egyet azzal, hogy minden körülmény között a standardot kellene használnunk: „*Mivel egy közvetlen környezetben nem fogok „magas szintű” változatban beszélni*”, „*Nem muszáj mindenhol*”, „*Otthon nem fogok úgy beszélni, mint egy hivatalos helyen*”, „*Csak mert szebben hangzik még nem kell mindenhol ezt használni*”. Másik részük szerint a nem standard nyelvváltozat nem értéktelenebb, rosszabb vagy csúnyább a standard változatnál: „*Nem magasabb rendű, ugyanolyan értékű*”, „*Minden nyelvváltozat szép és különleges és ugyan olyan értékes*”, „*Nem feltétlen legszebb, attól, hogy ezt szabták ki*”, „*A szótári szavak valóban szépek, de attól, hogy egy szó nem található meg a szótárban még lehet jó és szép*”. A harmadik csoport szerint pedig szabadon kell a nyelvhasználat kérdéséhez állni, mindenki a számára megfelelő módon használja a nyelvet (nyelvi liberalizmus ideológiája), de azért fontos az érthetőség és a tiszteletadás: „*Mert a nyelv mindenkié, mindenkinek jogában áll a saját beszédstílusában beszélni*”, „*Az ember ha érthetően kifejezi gondolatait a társaival szemben, akkor édesmindegy, hogy hogyan beszél*”, „*Mindenki úgy használja a szókincsét, ahogy megszokta, de tisztelettel szóljon a másikhöz*”. Az állítással nem egyet értők indoklásaiban is megjelenik a kontextualizmus, a liberalizmus, ezen kívül pedig a nyelvi ekvilibrizmus¹³ ideológiájának hatása is tapasztalható, mely szerint jobb vagy rosszabb nyelvek és nyelvváltozatok (Lanstyák 2017: 20).

A válaszok iskolatípus szerinti megoszlása érdekes képet mutat ebben a kérdésben. A gimnázium tanulói megoszlának az egyes válaszlehetőségek között, viszont az állítással nem egyet értő tanulók mindegyike a gimnázium tanulója. A másik két iskola – a Guti Általános Iskola és a Jánosi Középiskola – tanulóinak szinte mindegyike a „részben egyet értek” választ jelölte. Ez alól csak az általános iskola két tanulója volt kivétel, akik egyáltalán nem értettek egyet az állítással. Ez valamilyen szintű nyelvi tudatosítást feltételezhet, így megvizsgáltam a tanárok válaszait is, viszont sajnos csak három esetben kaptam szöveges indoklást is. A tanárok szinte fele-fele arányban oszlanak meg a „részben egyetértek” és a „nem értek egyet” válaszok között: 8-an jelölték az előbbi, míg 9-en az utóbbit. Az egyik indoklás szerint „*néha a szótár bonyolult*”, emiatt nem ért egyet az állítással. A másik

megjegyzés azt mondja, hogy „nem minden körülmények között kötelező a sztenderd, DE bizonyos szituációkban igen, mert valóban igényesebb, jobb”, tehát csak részben ért egyet az állítással. A harmadik adatközlő szintén részben ért egyet az állítással, amit azzal indokol, hogy „a dialektus családi és baráti körben megengedett”.

A következő állítás szerint, melyet feltettem az adatközlőknek, „minden esetben úgy kell vagy kellene beszélnünk, ahogyan az a szótárakban és nyelvkönyvekben elő van írva”. Ez abban különbözik az előbbtől, hogy itt nincs értékítélet kimondva az egyes nyelvváltozatokról, mindössze csak a standard nyelvváltozat minden körülmények között kötelező használatát mondja szükségesnek. Ez az állítás szintén erőteljes standardizmust, ezen kívül korrekcionizmust, excellentizmust, valamint preskriptivizmust sugall.

A válaszadók közül 45 tanuló nem ért egyet a megadott állítással, 33-an részben értenek egyet vele, 2-en pedig teljesen egyet értenek. Egy tanuló nem válaszolt a kérdésre.

A tanulók – akik szerint nem kell/kellene minden helyzetben a standard nyelvváltozatot használni – indoklásiból az derül ki, hogy az állítás sugallta ideológiákkal nagy részben ellentétes ideológiák hatása fedezhető fel. Az egyik ilyen ideológia a nyelvi sokszínűséget előnyben részesítő nyelvi pluralizmus¹⁴ ideológiája: „A nyelv attól különleges, hogy több változata lehet, de a beszélők megértik egymást, akkor is ha nem egy nyelvjárást beszélők között élnek”, „Attól hogy az a norma, attól nem kell elvetni a nyelvjárást”, „Mert mindenhol szinte máshogyan beszélnek, hiában elővan írva”, „Hát ha úgy beszélnék akkor eltűnne egy idő után a tájszólás”, „Azért mert ha mindig úgy beszélnék akkor unalmas volna a beszéd”. A másik a nyelvi szituacionizmus ideológiája – a tanulók szerint azt, hogy szükséges-e a standard nyelvváltozat használata, a beszédhelyzet határozza meg: „Vannak helyzetek, amikor így kell beszélni, de barátokkal vagy családdal nem feltétlenül”, „Mindenkinek úgy kéne beszélni, ahogy az adott helyzethez illik”, „Ha nem valami fontos eseményen, hivatalban v. közösségi rendezvényen vagyunk, akkor nem kötelező”, „Nem, csak ha olyan helyzetben vagyunk”, „Egy családi vagy baráti beszélgetésnek nem kell úgy zajlania, hogy a felek szépen megfogalmazva beszéljenek egymással”, „Barátokkal úgy beszélünk ahogy akarunk” „Nem mivel van, hogy egy olyan emberrel beszélünk aki nyelvjárással beszél az nehezebben értené meg a mondanivalónkat”. Vannak viszont indoklások, amelyek a Lanstyák által összeállított fogalomtár egyik ideológiájához sem sorolható be. Ezek között vannak, amelyek arra hivatkoznak, hogy nem lehetséges minden körülmények között csak a standard változatot használni, vannak amelyek a beszélő nyelvi szabad akaratával indokolják válaszukat, s vannak, akik túl formálisnak tartják vagy egyszerűen csak elutasítják a standard minden körülmények között való

használatát: „Nem, mert az ember nem egy robot, hogy mindent tud, mindig tanulunk valami újat és ezáltal sosem fogunk 100%-ban úgy beszélni ahogy elő van írva”, „Nem kell minden esetben tökéletesen beszélnünk, mivel olyan nincs”, „Teljesen lehetetlen úgy beszélni”, „Mert nem szeretnék úgy beszélni, ahogy elő van írva”, „Mert mindenki olyan szavakat használ amilyet akar”, „Mert használhatunk ilyen szavakat és beszéd közben nehezebb figyelni a nyelvtanra”, „Mert mindenki úgy beszél, ahogy neki jól esik”, „Ha minden esetben úgy kellene beszélni, nagyon ridegek lennénk egymással, nem lenne meg a közvetlen kommunikáció”, „Mert a szótárakból nem tudunk olyan kötetlenek lenni, mint a környezetünkben, de csak bizonyos pontig”.

Bár 33 tanuló mondta azt, hogy részben egyet ért az állítással, az indoklások viszont nem sokban különböznek azokétól, akik nem értenek egyet az állítással. Ugyanúgy megtalálható az állítások között a kontextualizmus ideológiája által meghatározott indoklások: „Hivatalos vagy nem családi, baráti körben úgy kell beszélnünk”, „Egy boltba nem fogok ugyanúgy beszélni, mint egy hivatalos helyen”, „Mivel megvan a hely ahon és hogyan beszéljünk”, „Mivel az úgy szép, de például családi/baráti körben nem lenen akkora a bizalom/kötődés, mert a hivatalos szavak kicsit rideggé teszik”, „Megvan a helye a formális beszédnek és a tájszólásnak is”. De a pluralizmus ideológiája is jelen van: „Valamennyire meg kell tanulnunk több módon kifejezni magunkat”, „Nem teljesen kell úgy beszélni szerintem, használhatunk más kifejezést is a szóra”. Ezekon kívül vannak válaszok, amelyek a percepcionizmus¹⁵ ideológiájával hozhatók összefüggésbe: „Mert nem mindenki értene, amit beszélünk”, „Csak akkor, ha nem magyar anyanyelvűvel beszélünk, mert így érthetőbbek vagyunk” (ez esetben a percepcionizmus mellett a kontextualizmus is jelen van), „Hogy az emberek megértsék”, de a standardizmus és a konzervativizmus¹⁶ megjelenik valamilyen mértékben: „Mert nem szabad elfelejtenünk a helyes beszédet, de a nyelvjárás értéke fontos, hogy ne felejtődjön el”, „Fontos tudni a szabályokat, de nem szükséges minden esetben szigorúnak lenni”.

A két tanuló közül – akik egyet értenek az állítással – csak egyikük indokolta meg választát: „Azért kellene úgy kommunikálnunk, mert az a helyes szó/mondat”. Ebben egyértelműen a standardizmus köznyelvet favorizáló hatását lehet felfedezni.

A válaszadó tanárok közül a többség (10 fő) szintén nem ért egyet azzal, hogy mindig a standard nyelvváltozat szabályai szerint kellene beszélnie az embernek, mely választ a következőkkel indokolták: „Mindenkori otthon úgy beszél, ahogy akar”, „Mert úgy tanultuk meg kisgyerekként”, „A magánéletben, családi, rokoni, baráti körben életben kell tartani a nyelvjárási jelenségeket is”. Hét adatközlő tanár pedig részben egyet ért a feltett állítással,

akik közül ketten indokolták meg válaszukat: „*Minden nyelvi sajátosságnak megvan a maga helye*”, „*Van magánéleti kapcsolataim és van távolságtartó*”. Elmondható tehát, hogy a kapott válaszok és indoklások alapján saját bevallásuk szerint a tanárok körében nem uralkodik a standardizmus ideológiája, inkább a kontextualizmus és a szituacionizmus határozza meg a kérdésről alkotott véleményüket.

6.3.2. A nyelvválasztáshoz fűződő nyelvi ideológiák

A következő állításban azt szerettem volna megvizsgálni, hogy milyen ideológiák állnak a nyelvválasztás hátterében, amikor egy idegen emberhez kell szólniuk az adatközlőknek, valamint hogy mennyire határozza meg a nyelvválasztást ilyen esetben a nemzeti öntudat és az anyanyelv. Ez különösen érdekes lehet egy olyan többnyelvű környezetben, mint Kárpátalja, ahol napi rendszerességgel, akár többször is választás elé vannak állítva a beszélők a megszólalás nyelvét illetően, s nem csak kettő, hanem három vagy akár több nyelv közül kell kiválasztania az általa megfelelőnek gondolt nyelvet. A kérdőívben feltett állítás így hangzott: „Egy idegen emberhez mindig magyarul szólok, mert magyar vagyok”. Ezen állítás mögött erőteljesen érződik a nyelvi maternizmus¹⁷, a nyelvi etnoidentizmus¹⁸ és a nyelvi lingvoidentizmus¹⁹ ideológiái, de akár a nyelvi axiologizmus²⁰ és a nyelvi demokratizmus²¹ ideológiai hatásai is felfedezhetőek.

Az adatközlők többsége – 47 tanuló – teljesen egyetért a feltett állítással. Az indoklások itt is szintén több kategóriába csoportosíthatók. Vannak indoklások, melyek egyértelműen megerősítik a feltett állítást – bár sok esetben nem a nemzetiség kapja a hangsúlyosabb szerepet bennük, hanem az anyanyelv –, ezekben tehát érvényesülni látszanak a fentebb említett ideológiák: „*Mert anyanyelvem a magyar, viszont Kárpátalján sok ukrán van és úgy kéne hozzá szólnunk, de én nem tudok ukránul*”, „*Anyanyelveden kell megszólítani egy személyt vagyis szerintem*”, „*Mert az anyanyelvem magyar*”, „*Először inkább azon a nyelven szólok a másikhoz amelyik az anyanyelvem*”, „*Magyar vagyok! Miért kérdezzek más nyelven először?*”, „*Mert Kárpátalján élek ami magyarok hazája*”, „*Nem tudhatod ő milyen nyelvet beszél és neked ez az anyanyelved. Még jó hogy magyarul fogok beszélni*”, „*Minden idegenhez az anyanyelveden szólj, magyar vagy*”, „*Mindig magyarul jut eszembe először minden, másrészt pedig nem látok okot arra, hogy ne magyarul szóljak először valakihez, feltéve ha az illető nem köztudottan más nemzetiségű*”.

Vannak olyan adatközlők, akik saját bevallásuk szerint csak megszokásból szólalnak meg mindig magyarul először vagy azért, mert nem tudják, hogy az illető milyen anyanyelvű: *„Mert nem tudom, hogy milyen nyelven beszél”, „Rutin”, „Azért mert nekem ez a természetes, és így egymástól tanulhassuk a nyelvet, és nem stresszel sem ő sem én, hanem tanulunk együtt”, „Azért mert én már megszoktam, hogy mindenkéhez magyarul szólok”, „Azért mert nem tudjuk hogy milyen nemzetiségű és elsőnek magyarul beszélünk hozzá”, „Megszokásból”.* Ezekben az esetekben a nyelvi ideológiák implicit módon jelennek meg, hiszen bár kimondva nem jelenik meg a válaszokban, de következtetni lehet belőlük arra, hogy azért vált a magyarul való megszólalás rutinszerűvé, mert az adatközlők magyar anyanyelvűek – amit a szociológiai adatok is megerősítenek –, így tehát az anyanyelvüket választják automatikusan minden más általuk birtokolt nyelv helyett, amikor egy eddig ismeretlen emberhez kell szólniuk, ezzel pedig kifejezik magyar identitásukat is. Így elmondható, hogy ezekben az esetekben is érvényesül a nyelvi etnoidentizmus és a nyelvi lingvoidentizmus ideológiái, ahogyan azokban az esetekben is, amikor az adatközlők azért magyarul szólalnak meg a feltett helyzetben, mert nem tudják, hogy a megszólítani kívánt fél milyen nyelven beszél. Hiszen ezekben az esetekben is az adatközlők az anyanyelvüket választják megszólaláskor, ugyanúgy jelezve a másik fél számára anyanyelvüket és identitásukat.

Viszont három esetben kaptam olyan indoklásokat, melyek szerint az adatközlők azért magyarul szólalnak meg mindig először, mert nem tudnak más nyelven, vagyis nem valamilyen ideológia vezérli őket a nyelvválasztáskor, hanem a döntéslehetőségek hiánya: *„Mert csak magyarul tudok”, „Mert máshogy nem tudok beszélni”, „Mert anyanyelvem a magyar, viszont Kárpátalján sok ukrán van és úgy kéne hozzá szólnunk, de én nem tudok ukránul”.*

Harminc adatközlő nyilatkozott úgy, hogy csak részben ért egyet az állítással. Ezen adatközlők egy részének indoklásaiból az derül ki, hogy nem minden esetben részesítik előnyben a magyar nyelvet, ha egy idegenhez kell szólniuk – nyelvválasztásuk helyzettől és főleg helyszíntől függő: *„Ha nem otthon vagyok, akkor nem”, „Ha olyan helyzetben vagyok, akkor akár angol, ukrán”, „Nem szólok például magyarul valakihez ahol olyan helyen vagyok, hogy tudom, hogy nemtud”, „Vannak kivételek”, „Ha tudok angolul miért ne használnám”, „Inkább az ő nyelvén utána magyarul”, „Mivel egy idegen nembiztos hogy tud magyarul”, „Ha tudom, hogy magyar akkor magyarul szólok hozzá, ha nem akkor más nyelven”, „A megszólalásom attól szokott függni, hogy milyen nyelven beszélő országban tartózkodom”, „Alapvetően igen így van, de egy másik országban pl. Franciaország. nem fogok”.* Ezekben az esetekben már inkább a nyelvi demokratizmus érvényesül, vagyis az az ideológia, hogy mindenkinek joga van megválasztani, hogy milyen nyelven szólal meg az adott helyzetben.

Volt viszont néhány olyan adatközlő is, aki bár a „részben egyetérték” lehetőséget választotta, de az indoklásaikból az derül ki, hogy mégiscsak először magyarul szólalnak meg, ha egy ismeretlenhez kell szólítani, s vagy ezután váltanak egy másik nyelvre, vagy a magyaron kívül nem beszélnek semmilyen más nyelven: „*Először mindig magyarul, aztán, ha ő más anyanyelvű is ismerem azt a nyelvet azon*”, „*Én azért teszem ezt, mert nehezemre esik az idegen nyelv*”, „*Mivel nem értek ukránul annyira, ezért magyarul szólok az idegenekhez, ha szükséges*”, „*Így tudom, hogy érti-e az én nyelvemet, ha nem elmondom máshogy*”, „*Mert ha nem tudom milyen anyanyelvű ő, akkor a sajátomon szólok hozzá*”.

Mindösszesen csak négy tanuló volt, aki nem értett egyet a megadott állítással, közülük is mindössze egy ember indokolta meg a választát, viszont az indoklásból arra lehet következtetni, hogy a tanuló egy idegennel való teljes beszélgetésre asszociálhatott az állítás kapcsán, nem pedig a beszélgetés első aspektusára, tehát e kezdeményezésre: „*Azért mert ha egy ukránnal kell beszélni nem beszélhetsz vele magyarul mert nem érti meg*”.

Ahogy a tanulók, úgy a tanárok többsége többsége is (9 fő) teljesen egyet ért azzal az állítással, mely szerint „Egy idegen emberhez mindig magyarul szólok először azért, mert magyar vagyok”. Közülük egyetlen esetben kaptam indoklást is a válaszhoz, mely a következő: „*Hátha ő is ért magyarul. ☺ Ha nem, akkor majd próbálkozom más nyelvvel*”. Öt adatközlő tanár saját bevallása szerint részben ért egyet az állítással. Közülük egy esetben – néhány tanulóhoz hasonlóan – valószínűleg az adatközlő szintén nem csupán a beszélgetés kezdeményező aspektusára, hanem a teljes beszélgetésre gondolt, hiszen a következő megjegyzést tette: „*Ha visszaszól más nyelven, alkalmazkodok*”. Két másik esetben pedig az adatközlők a tágabb nyelvi környezethez kötik a nyelvválasztást: „*Ha nem magyar környezetben vagyok, nem úgy szólok*”, „*Attól függ, melyik országban tartózkodom*”. Három esetben nem értenek egyet az adatközlők az állítással, ebből két adatközlő ukrán nyelv és irodalom tanár, s az anyanyelvük is ukrán, így tehát ők valószínűleg nem a magyart, hanem a saját anyanyelvüket választják elsőként ilyen szituációban. A maradék egy esetben pedig az indoklásból ismét arra lehet következtetni, hogy az adatközlő nem teljesen a megadott szituációra asszociálhatott az állítás értelmezésekor, s nem vette figyelembe, hogy egy addig ismeretlen személy kell megszólítani: „*A nyelvi udvariasság megkívánja, hogy egy olyan nyelven szóljak hozzá, amin ért*”.

6.3.3. A szököcsönszésekhez, az idegen szavakhoz és a nyelvromláshoz kapcsolódó nyelvi ideológiák

A köcsönszavak – mint minden kisebbségi helyzetben – a kárpátaljai magyar nyelvhasználatra is jellemzők (l. Beregszászi–Cserniczkó 2007, Gazdag 2014, 2016, 2021, Márku 2013). Ezekkel kapcsolatban igen elterjedt az a nyelvművelői nézet, miszerint a kontaktusjelenségek használata rontja a nyelvet (Lanstyák 2003: 94, 2004: 51–53). Ezt a tévhitet pedig a jelenleg használatban lévő magyar nyelv tankönyvek sem igyekeznek eloszlatni, sőt szó sem esik bennük egyáltalán a kárpátaljai magyar nyelvhasználat ezen nem elhanyagolható jellemzőjéről (Beregszászi–Dudics 2019: 155). Így tehát az, hogy találkoznak-e a tanulók a köcsönszavakkal a mindennapi nyelvhasználaton kívül az iskolai oktatás során is, s ha igen, akkor milyen ideológiák és attitűdök mentén teszik ezt, teljes mértékben a tanárra van bízva. Ezért a fentebb már említett tévhit elterjedtségét és ezáltal a mögötte húzóóó ideológiák elterjedtségét is szerettem volna feltérképezni a tanulók körében a következő állítással: „A kárpátaljai magyarok körében ukrán/orosz nyelvből átvett szavak (pl. paszport, dovidka, bulocska stb.) használata helytelen, mivel ez rontja nyelvünket, ezért inkább a magyar megfelelőjüket kellene használnunk”. Olyan nyelvi ideológiák lehetők fel az állítás mögött, mint a nyelvi purizmus²², a nyelvi homogenizmus²³ a nyelvi szufficientizmus²⁴, a nyelvi destruktivizmus²⁵, a nyelvi dilaborizmus²⁶, valamint a nyelvi relinkvizmus²⁷.

A válaszadó tanulók közül 37-en saját bevallásuk szerint nem értenek egyet azzal, hogy a köcsönszavak használata rontaná a magyar nyelvet, viszont mindösszesen egy adatközlő mondta ki konkrétan az indoklásában, hogy azért nem ért egyet vele, mert ezek használata véleménye szerint nem rontja a nyelvet: „*Itt ez a természetes, ezért nem rontja, csak átvarázsolja picit*”. Bár egy másik esetben is hasonlóan leírja a tanuló, hogy ezek nem rontják a nyelvet, viszont csak bizonyos keretek között gondolja így: „*Ha csak zártabb körben használjuk ezeket a szavakat, akkor nem rontja*”. Az indoklásból logikusan következik, hogyha nem csak „zártabb körben” használunk köcsönelemeket, akkor azok már rontják a nyelvet. A többi megjegyzés nem a nyelvromlás felől közelítette meg az állítást, hanem többnyire a köcsönelemek használta felől, s inkább azt indokolták meg, hogy miért is használják kommunikációjukban a köcsönelemeket a beszélők vagy öök maguk: „*Mert ez is ilyen sajátos*”, „*Az egyszerűség érdekébe én is ezeket használom*”, „*Mindenki úgy használja ahogy ö akarja*”, „*Mert már így szoktuk meg öket*”, „*Nem értek egyet az állítással, mert ezeket a szavakat a Kárpátaljai Magyarok elsajátították*”, „*Ezek a szavak számomra teljesen megszokottak, nem feltétlen kell teljesen magyarul beszélni*”, „*Ez a kárpátaljai*

magyar nyelv sajátossága”, „Ezzel csak bővül a szókincsünk”, „Ha ezekkel a szavakkal megértjük egymást, felesleges másal használnunk”. Ezekhez hasonlóan Bilász Boglárka (2017: 123) is inkább csak a jelenséget megmagyarázó megjegyzéseket, indoklásokat kapott a nyelvi ideológiákat vizsgáló kutatásában. Ezeken kívül vannak, akik egyfajta adekvátatlanságot vélnek felfedezni, ha kölcsönszavakat használó beszédpartnerekkel való kommunikációban a kölcsönszavak magyar megfelelőjét használja: „Ha egy helyen ezek a szavak a természetesek akkor hiába fogom „rendesen” mondani csak nevetni fognak egy nagyot 😊”; van, aki számára a kölcsönelemek használatával könnyebb a megértés: „Ez csak színesebbé teszi a beszélgetést, és így egyből megértem mit akar mondani”; valamint van olyan is, aki tudja, hogy Kárpátalján a kölcsönszavak használata természetes, de jó, ha a köznyelvi változat is ismert a beszélő számára: „Itthon használhatjuk csak tudjuk a magyar megfelelőjét is”. Az itt kapott indoklások mindegyike pozitív viszonyulást mutat a kölcsönelemek használatához, valamint olyan nyelvi ideológiákat enged feltételezni azok mögött, mint a nyelvi plurilingvizmus²⁸, a nyelvi pluralizmus és a nyelvi opulizmus²⁹.

Mindösszesen csak két válaszadóval kevesebben (35 fő) jelölték, hogy részben értenek egyet a kölcsönszavak használatával kapcsolatos állítással. Hasonlóan az előző válaszadók indoklásaihoz, a részben egyet értő adatközlők többsége is inkább megmagyarázni próbálták a jelenséget, mint értékelni vagy a nyelvromlás felől megközelíteni, bár egyes esetekben az előzőeknél negatívabb töltettel: „Mert nem illő hozzá, de ha valaki úgy tanulja meg akkor jobban kifejezi magát”, „Mert ezek a szavak nem a mi nyelvünkhöz való de már az itteni emberek ez jobban használják”, „Mert ezek nem helyes szavak”, „Néha szokott zavarni, hogy ukránosan beszélnek itt, én ezt nagyon kerülöm, de nem fogok rászólni senkire”, „Így nem teljesen magyarul beszélünk”, „Részben gazdagítja másrészt ez olyan mintha két nyelvet beszélnének egyszerre”. De itt is sok esetben kötik a tanulók a beszédhelyzethez és beszédhelyszínhez, valamint a megszokáshoz a kölcsönszavak használatát: „Egyes helyzetekben szerintem mindegy, hogy hogy mondjuk ki az adott szót”, „Megszokásból használjuk, de nem árt tudni a köznyelvi megfelelőjüket”, „Mivel anyanyelvünk beszéde a legfontosabb, de van amire körülményeink miatt rászorulunk”, „Mivel ez már egy szokás és az emberek nehezen tudnának átállni a magyar megfelelőjükre, de nem lehetetlen”, „Mert itthon ezek használata helyes, viszont ha m-országra elmegyünk ott helytelen”.

A 81 válaszdóból csak 9-en értenek teljesen egyet a megadott állítással. Ezek indoklásainak szinte mindegyikében jelen vannak az állítással kapcsolatos fentebb felsorolt nyelvi ideológiák: „Szerintem roncsolják a magyar nyelvet ezek a szavak”, „A bulocska helyett mondhatjuk azt, hogy zsömle”, „Mert a magyar az anyanyelvünk kezdettől fogva, és

nem szabad, és nem szabad, hogy elcsúfítsuk!”, „*Én is használok ilyen szavakat megszokásból, de szerintem jobb lenne, ha ezeket a szavakat nem használnánk*”, „*Maradjon meg a magyar nyelv*”, „*Ne csúfítsuk a magyar nyelvet*”, „*Mert ez így helyes, hogy pl.: kifli, személyi... stb.*”, „*Azért mert vagy magyarul beszélsz vagy az adott másik nyelven*”.

Érdekes eredményt kapunk, ha megvizsgáljuk a tanárok válaszait ugyanezzel az állítással kapcsolatban és összehasonlítjuk azokat a tanulókéval. Míg a tanulók többsége nem ért egyet a megadott állítással, addig a tanárok közül a legkevesebben, mindössze hárman mondták ugyanezt. Ebből egy esetben meg is indokolták a választ: „*Ez közelebbé hozza a másik nemzetet*”. Ebben az indoklásban a nyelvi regionalizmus³⁰ ideológiájáról beszélhetünk, amely egy kétnyelvűséget támogató ideológia, s e szerint az ideológia szerint a kölcsönzések segítik a regionális (és/vagy nemzetközi) kommunikációt és az átadó nyelv könnyebb tanulását. A másik két válaszlehetőség között ugyanolyan számban (7-7 fő) oszlanak meg válaszadók. Sajnos a részben egyet értők közül egy esetben sem kaptam indoklást vagy megjegyzést a válasz mellé, így nem derül ki, hogy az állítás melyik részével nem értenek egyet az adatközlők. Az állítással teljesen egyet értők közül két tanár indokolta meg a választát. Az egyik esetben itt is, a tanulók válaszaiban már megjelenő nyelvi homogenizmus ideológiájának hatása tapasztalható: „*Mindig olyan szavakat használjunk, amilyen nyelven épp beszélünk*”. A másik esetben pedig azzal indokolja egyetértő választát az adatközlő, hogy „*Ezek nem magyar szavak*”. Véleményem szerint a tanár és a tanulók válaszai közötti nagyobb eltérés abból fakadhat, hogy ahogyan a tankönyvben, úgy a tanórák keretein belül sem jelennek meg érdemben a kölcsönszavak, mint a kárpátaljai magyar nyelvjárások egyik fő jellemzői. S mivel a tanulók nyelvátváltoztatásban is megjelennek a kölcsönelemek, s ők maguk is tudatában vannak ezek használatának, hiszen idegenebb hangzásuk miatt többségüket nem nehéz felismerni, így valószínű, hogy nem fognak úgy nyilatkozni, miszerint ők maguk rontják a saját anyanyelvüket. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a tanárok nyelvhasználatában nem lennének jelen kölcsönelemek, sokkal valószínűbb, hogy ők valamikor olyan nyelvi nevelést vagy nyelvi képzést kaptak, amely a nyelvművelés kölcsönelemeket és idegen nyelvi hatásokat elutasító alapjaira épült, ezért inkább elutasítóan nyilatkoznak róluk.

Egy másik állításban kiterjesztettem az előbbi felvetést a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról a teljes magyar nyelvhasználatra és az abban megjelenő idegen szavakra. Az állítás így hangzott: „*A magyar nyelvben egyre több az idegen (főleg angolból) átvett szavak, amelyek rontják a magyar nyelvet, ezért ezek használatát el kell kerülni, helyettük a magyar megfelelőjüket kell használni*”. Ebben az állításban is tükröződnek azok a nyelvi

ideológiák, amelyek az előző állításhoz is kapcsolódtak, de ezeken kívül itt még jelen vannak olyan más nyelvi ideológiák is, mint a nyelvi protektivizmus³¹ a nyelvi damnificizmus³², a nyelvi extrudizmus³³, a nyelvi imperializmus³⁴ és a nyelvi perilizmus³⁵.

Annak ellenére, hogy mindkét esetben az idegen nyelvi hatásokról kérdeztem az adatközlőket, utóbbi esetben sokkal jobban megoszlottak a tanulók válaszai a három válaszlehetőség között. Bár itt is azok voltak a legkevesebben, akik teljesen egyet értenek az állítással, de az előző kérdéshez képest már majdnem kétszer több válaszadó (17 fő) jelölte ezt a lehetőséget. Közülük mindössze 5 esetben indokolták is meg válaszukat, amelyekből egyértelmű nyelvművelői ideológiák tükröződnek: „*A magyar nyelv gyönyörű és minden nyelvben körülbelül van megfelelője a szavaknak*”, „*Ez úgy sokkal helyesebb és szebb*”, „*Mert magyarok vagyunk és más nemzetiségűek nem*”, „*Helyesebb lesz a nyelv tudás*”, „*Egyetértek mivel ez az anyanyelvünk csúfítására épül*”. 27 adatközlő szerint viszont az állítás nem igaz, így nem értenek egyet vele. Az adatközlők közül többen is a modernitáshoz kötötték az angol szavak elterjedését a magyar nyelvben és ezeket az idegen szavakat a szlenghez, mint szociolektushoz kötötték: „*Az angol szavakat legfőképp a modern nyelvben használjuk. A mai világban meg többet használjuk a modern nyelvezetet*”, „*Mivel haladunk az időben és az angol az világnyelv ezért a szleng szavak természeteseek*”, „*Ez modern és elfogadható*”. De megjelenik az indoklásokban a nyelvi internacionalizmus³⁶ ideológiája is, mely szerint a nyelvek ilyesfajta egymáshoz való közeledése pozitív jelenség a nemzetközi kommunikáció szempontjából: „*Mivel az angol az világ nyelv, ezért sok ember könnyen megérti*”, „*Szerintem ez csak segít*”, „*Az angolt többen értik, így szerintem az emberek számára érthetőbbé válhat*”. Két esetben mondta konkrétan az adatközlő, hogy szerinte ezek az idegen szavak nem rontják a nyelvet, a többi megjegyzést is író tanuló az angol vagy más nyelvhez fűződő pozitív attitűdjével magyarázta válaszát: „*Szerintem nem rontják*”, „*Szerintem jó más nyelvek szavait használni*”, „*Szerintem nem rontják meg*”, „*Szeretek angolul beszélni*”, „*Szívesen használok néhol angolt, mert rövidebb, mint a magyar megfelelője*”, „*Szerintem az angol szavak nagyon be tudnak illeszkedni a magyarba*”. Ezt a pozitív attitűdöt mutatja az is, hogy megvizsgálva ezen tanulók saját bevallásán alapuló angol nyelvi tudásszintjét, azt az eredményt kapjuk, hogy három tanuló kivételével mindenki az 1-től 5-ig terjedő skálán 3-ra vagy annál jobbra értékelte tudását.

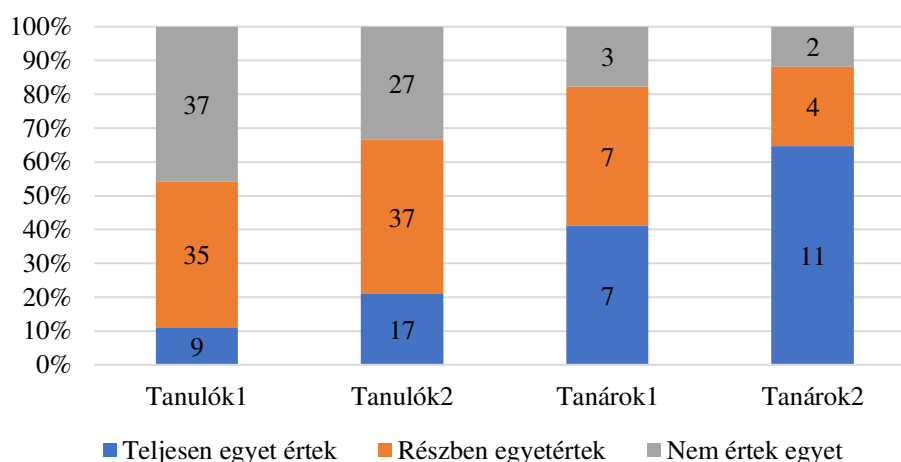
A legtöbben – 37-en – részben értenek egyet azzal az állítással, hogy az idegen szavak használata rontja a magyar nyelvet. Bár ezek a tanulók a „részben egyetértek” választ adták meg, mégis vannak olyan indoklások, amelyekben az adatközlő nem fogalmazza meg, hogy az állítás melyik részével nem ért egyet, sőt inkább arra lehet következtetni belőlük,

hogy tejesen egyet értenek az állítással: „*Mivel nagyon sok angol szavat helyeznek a beszédbe és az kicsit csunya*”, „*Mivel a magyar nyelv szépségét használni kell*”, „*Igen ezek rontják és részben csúnyítják nyelvünket*”. Vannak indoklások, melyekben explicit módon jelennek az állításhoz kapcsolódó nyelvi ideológiák, ugyanakkor azokkal ellentétes ideológiák is felfedezhetőek bennük. Ezek olyan indoklások, amelyek tulajdonképpen egyet értenek az általam tett állítással, de valami okból kifolyólag mégis szükségét érzik az idegen szavaknak használatának: „*Van, ami csak angol kifejezésekkel mondható el*”, „*Igen mert roncsolja nyelvet, de több kifejezést tudunk*”, „*Valamikor jó jön szerintem*”, „*Nem muszáj kerülni az idegen szavakat, mert sok helyen jól jöhetnek*”, „*Jobb lenne, de mivel ezek már nagyon beépültek nyelvünkbe ezért elengedhetetlenek*”, „*Kellene a magyart használni*”, „*Én is szoktam angol szavakat használnia beszédben, de ha pl.: én egy társaságban vagyok, akkor ők nem érthetik, ez így egy kicsit ciki lenne*”. Ezekben az esetekben tehát nyelvművelő szempontból az paradox helyzet állt elő, hogy az általuk a nyelvre nézve rossznak és károsnak tartott idegen szavak használatát a beszélők mégis szükségesnek érzik és használják. De ha ezek a nyelvi elemek valóban károsak a nyelvre nézve, akkor miért van rájuk szüksége a beszélőnek? Ezzel kapcsolatban Lanstyák (2004: 52) azt mondja, ami a szociolingvisztika jelenlegi álláspontja is, hogy lehetségesek olyan esetek, amikor az idegen szó valamilyen szempontból jobb lehet a magyarnál, például megkönnyíti a nemzetközi kommunikációt, adott esetben könnyebben ejthető, vagy amit az egyik adatközlő maga is megfogalmazott, rövidebb az angol változat a magyarnál, netán szemléletesebb, esetleg családja van már nyelvünkben stb. Két indoklás esetén mondták ki az adatközlők, hogy az idegen szavak nem rontják a nyelvet, bár mindkét esetben volt némi fenntartásuk ezzel kapcsolatban: „*Annyival értek egyet, hogy átvesszük az angol szavakat, de ezek nem rontják a nyelvünket, hacsak nem kezdjük elhagyni a saját szavainkat*”, „*Jobb a magyar megfelelőjüket használni, de ezek nem feltétlenül rontják a nyelvet*”.

A tanárok válaszait megvizsgálva elmondható, hogy esetükben feltételezhetően erősebbek az állításhoz kapcsolódó ideológiák hatásai, mivel a többség – 11 fő – teljesen egyet ért azzal nyelvművelői állítással, miszerint az idegen szavak rontják a nyelvet, 4 fő pedig részben ért egyet vele. Mindössze két tanár mondta azt, hogy szerinte az állítás nem igaz, egyikőjük meg is indokolta választát: „*Minden nyelvben vannak jövevényszavak*”. Véleményem szerint ezek a tanárok inkább a szakmai végzettségük okán állnak pozitívabb attitűddel az idegen kifejezések használatára felé, hiszen egyikőjük angol, míg a másik matematika-informatika szakos tanár. Egyértelmű, hogy egy angol nyelv és irodalom

végzettséggel rendelkező egyénhez közel állnak az angol és az abból átvett kifejezése, ahogyan az is, hogy az informatika világában is nagyon sok az angolból átvett szakkifejezés.

Ha összehasonlítjuk a két, idegen szavakra vonatkozó állításra adott válaszokat mind a tanulók, mind a tanárok körében, akkor a következő diagramon látható eredményeket kapjuk, ahol a Tanuló1 és a Tanár1 az ukránból/oroszból átvett kölcsönszavakkal kapcsolatos állításra adott válaszokat jelzi, míg a Tanuló2 és a Tanár2 az idegen szavakkal kapcsolatos válaszokat.

21. ábra. A tanulók és tanárok válaszainak összehasonlítása az idegen szavakkal kapcsolatos állításokra, N=81, N=17

A diagramból egyértelműen látszik, hogy az adatközlők – mind a tanulók, mind pedig a tanárok – elfogadóbb attitűdöt mutatnak a kölcsönszavak használatával szemben, ellentétben az idegen, főleg angolból átvett szavakkal. Bilász Boglárka (2017: 124) saját vizsgálata kapcsán – ahol ő is hasonló eredményre jutott – abban látja ennek magyarázatát, és én is hasonlóan vélekedem, hogy a kölcsönszavak használatánál az adatközlők személyesebben érintettnek érzik magukat, hiszen az ukrán/országi nyelvű átvett kölcsönelemek csak a kárpátaljai magyar nyelvhasználatra jellemzők, míg az angolból átvett szavak a teljes magyar nyelvterületre.

Hogy konkrétabb képet kapjunk a tanulók között elterjedt nyelvromlással kapcsolatos ideológiákról, egy másik ezzel kapcsolatos állítást is feltettem a tanulók számára. Ebben az állításban már nem az idegen szavakra vagy a kölcsönszavakra helyeztem a hangsúlyt, hanem konkrétan és kizárólag a nyelvromlásra. Az állítás a következő volt: „A Petőfi Sándor-korabeli nyelv jobb, szebb, értékesebb a mainál. Tehát nyelvünk ma már folyamatosan romlik, ami ellen tenni kell.” Az állítás mögött olyan explicit módon megjelenő nyelvi

ideológiák állnak, mint a konzervativizmus, a dekadentizmus³⁷, a perilizmus, az originalizmus³⁸ és a protektivizmus.

A számok tekintetében majdnem pontosan ugyanúgy oszlottak meg a tanulók a három válaszlehetőség között, mint a kölcsönszavak romboló hatásáról szóló állításnál. Az adatközlők közül 10 fő értett teljesen egyet azzal, hogy a XIX. századi magyar nyelv jobb, szebb és értékesebb volt a mainál, vagyis 10 fő szerint a magyar nyelv az idők folyamán egyre romlik. Indoklásaikból egyértelmű, hogy a fentebb felsorolt ideológiák határozzák meg a nyelvromlásról való gondolkodásukat, tehát a nyelvromlást valós folyamatnak és veszélynek tekintik. A nyelvromlást főként a csúnya szavak használatában, a kulturálatlan és a kevésbé kifejező beszédmódban látják: „*Mára már rengeteg csúnya szó van, ami akkor még nem biztos hogy volt*”, „*Régen szebben, kifejezőbben beszéltek az emberek mint most*”, „*Az emberek rontsák a nyelvet, és ezért a magyar nyelv egyre kevesebb*”, „*Mert az akori nyelvben valamenyivel szebben beszéltek*”, „*Mert a beszédben is meglátszik hogy kulturált vagy kulturálatlan az ember, és mindenki azért tesz hogy szebb legyen a beszédünk*”.

34-en részben értettek egyet az állítással a válaszdaók, akik indokaik alapján többféle módon közelítették meg a kérdést és vélekednek róla. A választ megindokoló válaszadók közül mindenki szépnek, esetenként szebbnek találja a Petőfi-korabeli magyar nyelvhasználatot, de ezen kívül többen olyan különböző tényezőket is figyelembe vesznek a válaszadáskor, amik a mai nyelvhasználat mellett szólnak: „*A régi nyelv szép volt, de bonyolult és a mai kor számára szinte ismeretlen*”, „*Mivel vannak olyan szavak amik modernebbek és használatosabbak*”, „*Az idegen eredetű szavakra is vannak magyar megfelelőik, amiket jó ha használunk, de most is nagyon szép a magyar nyelv*”, „*Mert elveszíthetjük anyanyelvünket, de több helyhez viszonyulhatunk*”, „*Akkor voltak ugyan szebb szavak, de manapság is lehet szépen beszélni*”, „*Akkor abban az időben szerintem a magyar nyelv furcsább volt, de egyaránt szép is*”, „*Nyilván értékesebb, de ha egy nem magyarnak így beszélnék semmit nem értene*”, „*Akkor tényleg szebb volt a nyelvünk, de minden változik ezellen nem tudunk mit tenni*”, „*A Petőfi korabeli nyelv szép magyaros volt de a mostani nyelv nem romlik*”. De vannak olyan indoklások is, amelyek inkább hajlanak az állítással való egyetértés irányába, mivel nem indokolják konkrétan, hogy az állítás melyik részével nem értenek egyet: „*Régen szép volt, kifejezőbb a nyelvünk*”, „*Mert akkor még nem volt annyi idegen szó*”. Valamint olyan indoklásokkal is találkozhatunk, amelyek eléggé semlegesek vagy nem teljesen a az állításra vonatkoznak: „*Mert ha értékessé akarjuk tenni saját nyelvünket akkor azt mi is megőrizhetjük, tanulhatjuk a magunk módján!*”.

„Valamilyen szinten tenni kell, de nem fontos”, „Erről minden embernek más a szempontja, valaki szerint romlik, valaki szerint csak jobb lett”.

A legtöbben – 37-en – ebben az esetben sem értettek egyet a megfogalmazott állítással, közülük pedig – két kivétellel – mindenki a gimnázium tanulója. Az indoklások között vannak, amelyek teljesen megegyeznek a mai nyelvtudomány és szociolingvisztika álláspontjával és olyan nyelvi ideológiákat tükröznek, mint a nyelvi modernizmus³⁹ és a nyelvi kommodizmus⁴⁰: „Mert a nyelv a kommunikálást segíti így ha az emberek megértik egymást ez is megfelel”, „Minden kornak megvan a maga szépsége, a más nem feltétlenül rossz”, „Szerintem a nyelv halad a korrall”. Vannak, akiknek egyszerűen csak nem tetszik a régiesebb nyelvváltozat, de a miértjét már nem fogalmazták meg: „A régies nyelvtípus nem tetszik”, „Szerintem csúnyább”. Többek szerint pedig a mai nyelvhasználat gazdagabb és fejlettebb a Petőfi-korabelinél, vagy azt mondják, hogy régen és ma is egyformán szép a magyar nyelv, de egy esetben előjön az a nyelvművelői nézet is, miszerint a nyelvet ápolni kell: „A nyelv így szép. Csak ápolni kell”, „A nyelv folyamatosan épül, növekszik, viszont a régi szavak pl.: hölgyem, kérem, kedvesem, Édesanyám, sajnos kimaradnak a mai nyelvhasználatból”, „Szerintem sok szép új szóval is gazdagodtunk azóta”, „Szerintem a mostani nyelv is ugyanolyan szép, mint akkor”, „Minden nyelv jó a maga módján”, „Szerintem a nyelvünk az napról napra szebb és értékesebb lesz”, „Szerintem egyáltalán nem romlott, sőt kifinomultabb lett”, „Szerintem nyelvünk fejlődött, mint romlott”, „Van amikor a fejlődés jobb, viszont valamikor nem. De a nyelvújítás véleményem szerint jobb”, „Régen és most is szép a magyar nyelv”. Egy adatközlő pedig stílusosan megjegyezte: „Énszörintöm nem kő főtétlenű régiösön beszéni”, amiből implicit módon arra lehet következtetni, hogy nem tartja kizárólagosan jobbnak és szebbnek az archaikusabb nyelvhasználatot.

Bár hasonlóan az előző két állításhoz, ebben az esetben is a nyelvromlás volt az állítás középpontjában, viszont a tanárok válaszai e legutóbbi kérdésben eléggé eltérnek az előző két kérdésre adott válaszoktól. Mindössze csak ketten értettek egyet az állítással, miszerint nyelvünk folyamatosan romlik. 9 válaszadó tanár részben ért egyet a megfogalmazott állítással, de csak egy esetben kaptam indoklást is, ami szerint „Nagyon sok az idegen szóátvétel, szleng, ami rontja az összképet”, viszont nem tudjuk meg belőle, hogy az állításnak melyik részével ért egyet. Hat adatközlő szerint viszont egyáltalán nem igaz az állítás, amit két esetben indokoltak is: „Haladni kell a korrall”, „A nyelv folyamatosan fejlődik”.

6.3.4. A kétnyelvűséghez kapcsolódó nyelvi ideológiák

Ahogy a kontaktuselemek, úgy a kétnyelvűség is természetes velejárója a különböző anyanyelvű embercsoportok együttélésének. A kétnyelvűség meghatározásáról a szakirodalomban máig nincs egy általánosan elfogadott megfogalmazás, amely a kétnyelvűség minden aspektusát és típusát maradéktalanul lefedné (Beregszászi–Cserniczkó 2004: 55, Márku 2013: 19). A különböző kutatók különböző megközelítési módokat és szempontokat alkalmaznak a kétnyelvűség meghatározásánál, ebből fakadóan sokan sokféleképpen értelmezik és definiálják a kétnyelvűség fogalmát. Így a kétnyelvűség különböző meghatározásait mintegy skálán lehet elhelyezni a két nyelv szinte egyenértékű anyanyelvi ismeretétől a nyelvek alapszintű, jórészt csak passzív ismeretéig terjedően. Abban viszont egyetértés van a szociolingvisták között, hogy a világon valószínűleg több kétnyelvű ember él, mint egynyelvű (Trudgill 1997: 33, Bartha 1996: 265). A kárpátaljai magyarok is ilyen két-, de sokkal inkább többnyelvűségi helyzetben élnek. A szakirodalom szerint a határon túli magyarok leginkább abban különböznek a magyarországi magyaroktól, hogy kétnyelvűek, s a kétnyelvűségből adódóan anyanyelvüket másképp beszélik, mint az egynyelvű magyarok. Viszont a kétnyelvű ember nyelvtudása nem egyszerűen két, más-más nyelvben egynyelvű beszélőnek az összege, hanem eltérő minőség. Ez azt jelenti, hogy a kétnyelvű ember nyelvhasználata nem rosszabb vagy jobb az egynyelvűekénél, hanem más (Lanstyák 2002: 13).

Számos olyan nyelvi ideológia létezik, amelyik a két- vagy többnyelvűséghez kapcsolódik valamilyen szemszögből. Mivel – ahogy fentebb már megfogalmazásra került – a kárpátaljai magyarok is többnyelvűségi helyzetben élnek mindennapjaikat, ezért fontos, hogy az ezekhez kapcsolódó ideológiákat és vélekedéseket is megvizsgáljuk. Bár a kontaktusjelenségekhez fűződő állítások valamelyest már érintették a kárpátaljai magyarok többnyelvűségi helyzetét – hiszen a kontaktusjelenségek a többnyelvűségi helyzet természetes velejárói –, viszont szükségét éreztem konkrétan is megvizsgálni az ehhez kapcsolódó ideológiákat. A két- és többnyelvűséghez kapcsolódóan három állítást tartalmazott a kérdőív, melyek különböző ideológiák felől közelítették meg a többnyelvűségi helyzetet.

Az első kétnyelvűséggel kapcsolatos állítás a két- vagy többnyelvű környezetben felnövő és élő emberek magyar nyelvi tudásszintjéről tesz kijelentést: „Azok az emberek, akik olyan környezetben nőttek fel és élnek, ahol csak magyar nyelvű beszélők vannak, jobban, helyesebben beszélik a magyar nyelvet, mint azok, akik olyan környezetben nőttek fel és élnek, ahol a magyaron kívül az emberek rendszeresen egy vagy több más nyelvet is

beszélnek”. Kissé körülményes az állítás megfogalmazása, de véleményem szerint erre szükség volt amiatt, hogy a tanulók biztosan megértsék, hogy mire vonatkozik az állítás, mivel nem biztos, hogy mindenki tudja, mit takar a kétnyelvűség fogalma. Az állítás mögött olyan nyelvi ideológiák fedezhetők fel, mint a monolingvizmus⁴¹ nyelvhelyességi ideológiája, a nyelvi szemilingvizmus⁴² és a nyelvi kompetencionizmus⁴³.

Az adatközlők válaszait összesítve elmondható, hogy teljesen megegyezik azok száma, akik teljesen és akik részben értenek egyet az állítással – mindkét esetben 33 fő.

Érdekes, hogy amíg saját bevallásuk szerint a többség pozitív ideológiák mentén viszonyul a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban előforduló ukrán/orosz kölcsönelemekhez, addig azok indoklásai, akik szerint rosszabbul beszél a két- vagy többnyelvű környezetben felnövő ember a magyar nyelvet, mint az egynyelvű környezetben felnövő, egyrészből a két nyelv keveredésében látják az általuk helytelennek vagy alacsonyabb szintű nyelvhasználatnak vagy nyelvtudásnak az okát: „Azért mert nem keverik a nyelveket”, „Mert nem vesz át más szavakat különböző nyelvektől”; másrészből pedig sokan már magában a másodnyelv meglétében is negatív hatást látnak, úgy gondolják, hogy magasabb szintű lehet a magyar mint anyanyelv elsajátítása, ha nincs a környezetben egy másodnyelv is: „Ebben teljesen egyet értek. Ha egy környezetben nölsz fel ott jobban beszéled a nyelvet”, „Ez teljesen igaz, mert nekik csak arra az egy nyelvre kell koncentrálniuk, és csak azt az egy nyelvet tanítják neki”, „Így jobban megszokják a magyar nyelvet”, „Ha csak magyar emberek vesznek körül, szerintem sokkal jobban tudom az adott nyelvet”, „Mert annak, akinek egész végig magyarokkal nőttem fel könnyebben fogják tanulni mint egy aki ukránokkal nőtt fel”, „Mivel minnél többen hallod az adott nyelvet, annál jobban elsajátítod”, „Egy ember is úgy tanulja meg a legkönnyebben a nyelveket, ha a mindennapokban az hallja”, „Igen mivel szájról szájra ránk ragad”, „Mivel szinte más nyelv nincs a környezetében”, „Mert azok csak magyart hallanak”.

A részben egyet értők indoklásaiban többen inkább csak megmagyarázni próbálták az állításban megfogalmazott kétnyelvű környezetben felnőttek alacsonyabb, vagy épp az egynyelvű környezetben felnőttek magasabb nyelvtudásának okát: „Ez azért van, mert a környezetéhez igazodik”, „Mert romlik a kiejtésük”, „Gyerekkora óta gyakorolhatta a magyar nyelvet”, „Könnyen megváltozhat a kiejtés”, „Mivel azt szokták meg”, „Mert azt a nyelvet szokjuk meg, amit otthon is beszélnek”. Ezekből az indoklásokból akár arra is lehet következtetni, hogy az adatközlők tulajdonképpen egyet értenek az állítással, viszont önmagukat kivételnek gondolják alóla, ami nem lenne meglepő, hiszen ahogy már kutatások is bizonyítják, nem jellemző, hogy az anyanyelvi beszélők saját nyelvtudásukat,

nyelvhasználatukat helytelennek vagy alacsonyabb szintűnek gondolnák (v.ö. Cserniczkó 2008, 2009). Ezt bizonyíthatja másik két tanuló indoklása is, akik közül egyikőjük bár a „részben egyetérték” lehetőséget választotta, indoklásában viszont annyit írt, hogy „*Ez igaz*”. A másik tanuló pedig már konkrétan meg is fogalmazza, hogy ő maga kivételt jelent az állítás alól: „*Nekem sikerült rendesen magyarul beszélni úgy hogy ukránok között nőttem fel, de másnál ilyet nem láttam*”. Ez magyarázat lehet arra is, amit fentebb már megfogalmaztam, hogy saját bevallásuk szerint a tanulók pozitív ideológiák mentén viszonyulnak a kárpátaljai magyar nyelvhasználat szláv kölcsönelemeihez, viszont a kétnyelvű környezetben felnőtt emberek nyelvhasználatát a többség alacsonyabb szintűnek gondolja. Valószínűleg az adatközlők kevésbé érzik rájuk vonatkozóan a kétnyelvűségi helyzetet, mint a kölcsönszavak használatát, amiből azt is következtetni lehet, hogy az iskolai tanórákon sem esik szó a kétnyelvűségi helyzetről (vö. Beregszászi–Dudics-Lakatos 2019: 155). Az indoklások másik része szerint pedig igaz lehet a kérdőívben megfogalmazott állítás, de nem feltétlenül minden egyes kétnyelvű környezetben felnőtt beszélő esetében – ez inkább személytől függő, vagyis vannak, akik magasabb és vannak, akik alacsonyabb szinten tanulnak meg beszélni egy kétnyelvű környezetben: „*Olyan ember is beszélhet helyesen magyarul, akinek a családjában nem csak ezt használják*”, „*Azok az emberek is beszélhetnek szépen magyarul ahol más nyelvű nemzetiségek is élnek vele együtt*”, „*Részben értek csak egyett azért mert valaki szebben beszél az anyanyelvét külföldön mint az anyaországban*”, „*Személytől függő*”, „*Mivel ugyanúgy tanulunk meg beszélni mint ahol kicsit több más nyelven beszélő van*”.

A legkevesebben – 15 tanuló – azok vannak, akik nem értenek egyet az állítással. Közülük is ketten – az indoklásaik alapján – valószínűleg nem azt a válaszlehetőséget jelölték a három közül, amelyikre valójában gondoltak, hiszen egyértelműen igaznak vélik a kérdőívben megfogalmazott állítást: „*Azért nem értek egyet mert valahány szót nem úgy ejtik ki*”, „*Más nyelvtudás nem korlátozza*”. A többi tanuló megjegyzése inkább a nyelvi ekvalizmus⁴⁴ ideológiáját tükrözi, mely szerint a kétnyelvű környezetben felnőtt beszélők a nyelvi teljesítmény tekintetében nem alacsonyabb rendűek az egynyelvű beszélőknél (Lanstyák 2017: 20), sőt vannak, akik szerint a kétnyelvű környezetben felnőttek közül sokan „szebben” beszélnek magyarul az egynyelvűeknél, többen a saját példájukat hozták fel: „*Sok magyarok között felnőtt ember nem beszél olyan szépen magyarul, mint egy vegyes családból származó*”, „*Ott nőttem fel ahol más nyelvet is beszélnek, de mégis tökéletesen beszélek magyarul*”, „*Ha valaki olyan aki más nyelvet is hall jobban hajt a magyarra szebben is beszélhet mint egy olyan, aki csak a magyart tudja*”, „*Határon túli magyarként*”.

semmivel nem beszélek helytelenebbül”. A tanulók saját példáit felhozó indoklások is bizonyítják azt, amit fentebb egy feltevésben megfogalmaztam, miszerint nem jellemző, hogy egy anyanyelvi beszélő saját nyelvtudását helytelennek vagy alacsonyabb szintűnek gondolná másokénál.

A kérdőívet kitöltő tanárok válaszai a diákok válaszaihoz képest eltérően alakultak. A tanárok között a legtöbben csak részben értenek egyet azzal, hogy egy két- vagy többnyelvű környezetben felnőtt magyar anyanyelvű ember alacsonyabb szinten beszél a magyar nyelvet, mint egy egynyelvű környezetben felnövő. De megjegyzések, indoklásokat sajnos egyik esetben sem kaptam, így nem tudjuk meg, hogy az állítás mely részével értenek egyet és mely részével nem. A legkevesebben – négyen – azok voltak, akik teljesen egyetértettek az állítással, indoklásokat viszont itt sem kaptam. A maradék 5 tanár saját bevallása szerint nem értett egyet a kérdőívben általam tett kijelentéssel, közülük egy személy gondolja úgy, hogy *„Az anyanyelv mindig megőrizhető”*, amiben viszont a protektívizmus nyelvművelő ideológia tükröződik, mely szerint a nyelvet óvni, védeni, őrizni kell.

A következő kétnyelvűséggel kapcsolatos állítás így hangzott: *„Két- vagy többnyelvű az a személy, aki anyanyelvi szinten beszél két- vagy több nyelvet”*. Ez az állítás egy részből felméri, hogy a tanulók kiket tekintenek két- vagy többnyelvűnek, ezáltal megtudhatjuk azt is, hogy saját magukra nézve mennyire tartják érvényesnek a kétnyelvűségi helyzetet. Másrészből, bár Lanstyák (2017) nyelvideológiai fogalomtárában nem szerepel konkrétan erre vonatkozó ideológia, mégis elterjedt az a vélekedés, miszerint csak az a kétnyelvű vagy többnyelvű, aki minden általa elsajátított nyelvet anyanyelvi szinten beszél (Bilász 2017: 29–30), tehát ezt is tekinthetjük egy nyelvi ideológiának.

A válaszadók közül 49-en teljesen egyet értenek az állítással. Sok indoklás inkább csak arra tér ki, hogy milyen haszna lehet annak, ha egy ember több nyelven is beszél: *„Az jó ha valaki anyanyelvén kívül más nyelveket is beszél”*, *„Mert már szót tud érteni más nyelvűekkel”*, *„Ahány nyelvet beszélsz, annyi ember vagy”*, *„Mert ahány nyelv, megnyilvánulás annyi ember”*, *„Hisz az elsajátításával jobban tud kommunikálni”*, *„Minél több nyelvet tudsz annál több ember vagy”*. Ezek a válaszok arra engednek következtetni, hogy a tanulók kétnyelvűségről szóló tudásában nagyobb fokú bizonytalanság érhető tetten, ami nem meglepő tekintve, hogy a Kárpátalján jelenleg használt magyar nyelv tantervben bár szerepel, de a hozzá készített tankönyvekből teljesen kimaradt a kétnyelvűség témaköre (Beregszászi–Dudics-Lakatos 2019: 155, Magyar nyelv tanterv).

A többi indoklásból egyértelműen leszűrhető, hogy a tanulók véleménye szerint anyanyelvi szinten, „perfektül” vagy legalább nagyon jól kell beszélnie egy embernek a

másodnyelvet is ahhoz, hogy kétnyelvű legyen: „*Ha anyanyelvi szinten beszélsz több nyelvet akkor szerintem hívhatja magát többnyelvűnek*”, „*Aki anyanyelvi szinten beszél az már jó*”, „*Igen mert lehetséges hogy az adott nyelvet perfektül beszél*”, „*Igen mivel a több nyelvűnek azt a nyelvet anyanyelve szerint kell beszélnie*”, „*Igen mert lehetséges az adott nyelven nagyon jól beszél*”, „*Igen, mert meglehet tanulni egy vagy több nyelvet és beszélhetünk vele anyanyelvi szinten*”, „*Mert az számít többnyelvűnek, aki rendszeren tudja beszélni azokat*”, „*Mert ő már tud két nyelvet és 2 nyelvű lesz a személy*”. Egy másik következtetés is levonható a tanulók válaszaiból. Ha megvizsgáljuk a tanulók ukrán nyelvtudásának szintjét, akkor megállapítható, hogy a tanulók többsége valószínűleg nem tekinti magát magyar-ukrán kétnyelvűnek, hiszen saját bevallásuk alapján a többség nem beszél magasabb vagy anyanyelvi szinten az ukrán nyelvet. Tehát nagy valószínűséggel kijelenthető, hogy a tanulók egy része nem érezte magára vonatkozóan az előző állításban megfogalmazott kétnyelvűségi helyzetet. Ha néhány tanuló kétnyelvűnek is tekinti magát – az általuk közölt különböző nyelvek nyelvtudási szintjeiből kiindulva –, az valószínűleg inkább magyar-angol kétnyelvűként definiálná önmagát.

A vizsgált tanulók közül 27-en azt a választ adták, hogy csak részben értenek egyet az állítással. Az viszont, hogy az állítás melyik részével nem értenek egyet, nem derül ki, mivel mindössze két tanuló indokolta is meg a választát, de egyik indoklás sem vonatkozik erre: „*Nem minden esetben igaz*”, „*Ha pl.: franciául beszél valaki, akkor átveszi a franciák szokásait, másképp csinál mindent, így egy kicsit úgymond más személy is lesz*”. Így lehetségesnek tartom, hogy a kétnyelvűségi helyzettel kapcsolatos bizonytalan vagy hiányos ismereteik miatt választották a köztes megoldást, és jelölték a „részben egyetértek” lehetőséget.

Mindössze 5 tanuló nem ért egyet a megfogalmazott állítással, indoklásaikból pedig kiderül, hogy azért nem értenek egyet, mert szerintük csak egy anyanyelve lehet egy embernek, a többi általa birtokol nyelv nem válhat az anyanyelvévé: „*Az anyanyelv az a születésünktől fogva a mi nyelvünk, attól, hogy megtanultam a többit, még nem válik az enyémmé*”, „*Mert anyanyelv egy van*”, „*Attól, hogy megtanulta a nyelveket, nem válik anyanyelvévé*”. Ezekben a válaszokban olyan nyelvi ideológiák működését lehet felfedezni, mint a nativizmus⁴⁵ és az automaternizmus⁴⁶, amelyek szerint csak az anyanyelvi beszélők tudják maradéktalanul birtokolni az adott nyelvet és minden beszélőnek egy anyanyelve van, amelyet természetes módon sajátított el.

A tanárok válaszainak aránya hasonlóképpen alakul a tanulókéhoz képest: 11 tanár ért teljesen egyet, 4-en részben értenek, ketten pedig nem értenek egyet az állítással.

Mindössze egy esetben kaptam indoklást is, ami szintén hasonló azon tanulók indoklásaihoz, akik nem értettek egyet a kérdőívben tett kijelentéssel: „*Anyanyelv csak egy van*”.

E kérdés eredményeinek tükrében érdekes megvizsgálni, hogy az adatközlők szerint kik vannak többségben világviszonylatban: az egynyelvűek vagy a kétnyelvűek? Hiszen, ha az előző állításból indulunk ki – amit az adatközlők többsége igaznak gondolt –, miszerint az a kétnyelvű, aki anyanyelvi szinten beszél mindkét vagy több nyelvet, akkor azt kell mondanunk, hogy az egynyelvűek vannak többségben, hiszen az ú.n. balansz kétnyelvűség fordul elő legritkábban (Csernicskó 2010b: 37). A kérdőívben megfogalmazott állítás így hangzik: „A világon magasabb a két- vagy többnyelvűek aránya, az egynyelvűekhez képest”. Ez olyan nyelvi ideológiákat tükröz, mint a nyelvi multilingvizmus⁴⁷ és a nyelvi plurilingvizmus.

A tanulók válaszai megoszlottak a három válaszlehetőség között, valamint ketten nem válaszoltak a kérdésre. A legtöbben (32 fő) a „részben egyetértek” lehetőséget jelölte. Az indoklások alapján feltételezhető, hogy e csoportba tartozó válaszadók egy része a kérdéssel kapcsolatos bizonytalanság vagy hiányos ismeret miatt jelölte ezt a köztes válaszlehetőséget, vagyis nem az állítás egyik vagy másik részével nem értenek egyet, hanem e hiányosságok miatt nem tudják vagy nem akarják eldönteni az állítás valóságosságát. A következő megjegyzéseket tették a tanulók: „*Nem jelentenék ki ilyet. De ez is megeshet*”, „*Ezt nem tudom*”, „*Ezt honnan kellene tudnom*”. De ezt a bizonytalanságot mutatja a következő indoklás is: „*Sokan tanulnak idegen nyelvet vagy már gyerekkoruk óta beszélnek több nyelven is*”, hiszen a tanuló szerint sokan beszélnek más nyelveket az anyanyelvükön kívül, de mégsem jelölte a „teljesen egyetértek” lehetőséget. Volt viszont olyan is, aki megjegyzésében konkrétan azt írta, hogy szerinte nem több a kétnyelvűek aránya az egynyelvűekéénél, mégsem a „nem értek egyet” lehetőséget választotta. Három esetben viszont az indoklásokból az derül ki, hogy a tanulók szerint csak egyes társadalmi rétegekben nagyobb a kétnyelvűek aránya. Két alkalommal kaptam a következő indoklást: „*Az idősek inkább jobban tudnak oroszul és egyaránt magyarul*”, valamint egy alkalommal a következőt: „*Rengeteg ember dolgozik külföldön, így kötelesek elsajátítani a nyelveket*”.

A válaszadó tanulók közül 26-an mondták azt, hogy a világon több a kétnyelvű emberek száma az egynyelvűekéhez képest. Itt érdekes összehasonlítani az előző állításra adott válaszokat az erre az állításra adottakkal. Míg a tanulók legnagyobb része azt mondta, hogy az a kétnyelvű, aki anyanyelvi szinten beszél két vagy több nyelvet, addig azoknak a megjegyzéseiben, akik szerint magasabb a kétnyelvűek aránya a világon, nyoma sincs az anyanyelvi szintű nyelvtudás kritériumának annak ellenére sem, hogy a két állítás a kérdőívben is egymás után következett, tehát könnyen fel lehetett fedezni a kettő között

kapcsolatot. Ezekből az indoklásokból inkább arra lehet következtetni, hogy minden olyan személyt kétnyelvűnek tekintenek, aki képes kommunikálni legalább egy másik nyelven is az anyanyelvén kívül: „A világon nagyon sok olyan ember van, aki több nyelvet beszél”, „A legtöbb ember több nyelven is beszél”, „Ez szerintem jó és fontos is, hogy ne álljunk meg csak egy nyelvnél”, „Mivel az iskolákban több nyelveket is tanítanak”, „Általában mindenki igyekszik a saját anyanyelvén kívül még egyet megtanulni (angol)[...]”. Ezt bizonyítják azok az állítások is, amelyek a mai kor fejlettségének köszönhetően a könnyebb nyelvtanulásra hívják fel a figyelmet: „Mivel már manapság egy nyelvet megtanulni nem nehéz”, „Mert fejlettebb a világ”, „Mert manapság már nagyon sok nyelvet lehet gyorsan megtanulni”. Valamint voltak olyanok is, akik szerint költözés vagy valamilyen más okból az emberek megtanulnak más országokban használatos nyelveket is: „Azért mert külföldről, más országokból átveszik a nyelvet”, „[...] + mostanában elterjedt a költözés, ami miatt is bővül [az idegen nyelvek ismerete]”.

A többi 21 tanuló szerint kevesebb a kétnyelvűek aránya a világon, mint az egynyelvűeké, vagyis szerintük a monolingvizmus a természetes, mint nyelvi állapot és mint nyelvi ideológia egyaránt. Érdekes, hogy amíg az előzőekben a tanulók szerint ma már kedvezőbbek és fejlettebbek a feltételek a nyelvtanuláshoz, addig vannak, akik szerint azért nem a kétnyelvűek vannak többségben, mert nagyon sokaknak nincsenek meg a megfelelő körülményei a nyelvtanulás szempontjából: „Sok szegényebb területen az emberek csak anyanyelvükön beszélnek”, „Rengeteg idegen nyelv létezik, de sokaknak nem adatik meg, hogy más nyelveken is tanulhassanak”, „Rengeteg ember nem tud idegen nyelveket tanulni”. Az is érdekes, hogy míg egy fentebbi vélemény szerint az idősebbek körében több kétnyelvű van, addig egy másik vélemény szerint pont az idősebb generáció miatt nem a kétnyelvűek vannak többségben: „Hát nem hiszem az idősebbek miatt”. Ennek az ellentmondásnak az oka feltételezhetően abban keresendő, hogy míg az előbb helyzetben a tanuló orosz-magyar kétnyelvűsége gondolt, ahogyan azt konkrétan meg is fogalmazta, addig utóbbi esetben valószínű, hogy inkább olyan kétnyelvűsége gondolt, ahol a második nyelv nem környezeti, hanem idegen nyelv, pl.: angol, német, francia stb. A többi indoklást is író tanuló szerint egyszerűen csak többen vannak, akik az anyanyelvükön kívül nem beszélnek semmilyen más nyelvet, de van, aki szerint egyforma az egynyelvűek és a kétnyelvűek aránya a világon: „Mert kevesebb többnyelvű van mint egynyelvű”, „Legtöbb ember a saját anyanyelvét beszéli”, „Nem mindenki beszél 2- vagy több nyelvet”, „Szerintem ugyanannyi”.

A tanárok közül is a legtöbben a „részben egyetértek” lehetőséget választotta, mindössze 2-2 adatközlő mondta, hogy teljesen egyet ért vagy egyáltalán nem ért egyet a

feltett állítással. Egy olyan esetben fűzött kaptam megjegyzést is a válaszhoz, ahol a tanár teljesen egyet értett az állítással. Ő azt mondta, hogy „*A mai világban szükség van több nyelv ismeretére*”. Mivel ezen kívül más magyarázatot, indoklást nem kaptam a tanárok részéről, így nincs értelme bármilyen következtetést is levonni a statisztikai adatokon kívül.

6.3.5. A nyelvi stigmatizációhoz kapcsolódó nyelvi ideológiák

A magyar társadalom körében elterjedt az az erősen stigmatizáló nyelvművelői nézet, miszerint a beszélő nyelvhasználata összefüggésben van annak kulturáltságával, erkölcsiségével, tanultságával (vö. Lanstyák 2010b). Vagyis minél kevésbé felel meg a standard nyelvváltozatnak az illető nyelvhasználata, az annál kevésbé kulturált, erkölcsös vagy tanult. Ezt nevezi Lanstyák (2017: 29) a nyelvi moralizmus⁴⁸ általános nyelvi ideológiájának. Mivel a nyelvjárási nyelvhasználat értelemszerűen nem felel meg maradéktalanul a standard követelményeinek, valamint a kárpátaljai magyar beszélők nagy része is valamilyen nyelvjárási változatot sajátít el elsődlegesen (Lakatos 2010: 87), ezért a következő állítást fogalmaztam meg a kérdőívben az adatközlők számára: „Ha valaki nyelvjárásban (nem a szótárakban/nyelvkönyvekben leírt módon) beszél, az az illető tanulatlanságára, kulturálatlanságára, esetleg erkölcstelenségére utal”. A moralizmuson kívül olyan nyelvi ideológiák is tükröződnek az állításban, mint a nyelvi rudizmus⁴⁹ és a nyelvi doktizmus⁵⁰ ideológiája.

A 81 tanulóból 60-an nem értettek egyet az erős megbélyegzést érzékeltető állítással. Közülük a legtöbb vélemény szerint a nyelvjárási beszédmód vagy általában a nyelvhasználat nincs összefüggésben a személy olyan jellemzőivel, mint a tanultság, kulturáltság vagy erkölcsösség: „*Attól hogy nyelvjárásban beszél, szerintem nem utal tanulatlanságra, de lehet neki ez a jobb*”, „*A beszédnek semmi köze a tanultsághoz*”, „*Attól, hogy nyelvjárást használ, ez nem terjed ki a tanulatlanságra*”, „*Attól, hogy valaki nyelvjárásban beszél, ugyanúgy lehet kulturált*”, „*Beszéde alapján nem mérhető fel tanultsága*”, „*A beszéd nem feltétlenül a tudást ábrázolja*”, „*Ez egy nem meghatározó tényező, mellyel ítélni lehetne*”, „*Művelt emberek is beszélnek tájszólással*”. Mint ahogy az eddigi nyelvjárással kapcsolatos állításoknál itt is megjelennek a beszédszituációhoz kötött válaszok is (a kontextualizmus és szituacionizmus nyelvi ideológiája): „*[...] kivétel, ha hivatalos helyen nem odavalóan beszél*”, „*Ez teljesen nem így van, minden helyen máshogy beszélünk*”. Vannak, akik szerint a nyelvjárás használata nem az állításban

megfogalmazott negatív színezetű dolgokra utal, hanem arra, hogy az illető ezt a változatot sajátította el anyanyelvként: „Szerintem ez nem így van mert lehet a szülei tájszólásban beszélnek”, „Nincs így, valószínű azért beszél így, mert ezt tanulta”, „Ugyanúgy lehet tanult, erkölcsös és kulturált. Ezek a dolgok a neveléstől és a személy hozzáállásától függnék”. Mások szerint a nyelvhasználat nem alkalmas arra, hogy az alapján ítéljük meg az adott személyt, mert nem a nyelvhasználata határozza meg valaki erkölcsi, szellemi és kulturális szintjét: „Mert a nyelvjárás nem bélyegezheti meg az embert”, „Nem ez határoz meg valakit”, „Az ember értéke nem a nyelvhasználatáról ismerhető fel; [...]”.

Részben 17 tanuló értett egyet a megfogalmazott állítással és a kapott 4 indoklásból hárman itt is szintén a kontextualizmus ideológiájához igazították a válaszukat: „Ha a tvben valaki nem így szólalna meg arra utalna, de egy hétköznapi embernél szerintem nem feltétlen”, „Nem biztos, hogy egy idegen előtt is nyelvjárásban beszél”, „Minden stílusnak megvan a maga helye”. Egy adatközlő szerint pedig nem mindig kulturátlanságra utal a „nem megfelelő” beszédmód, vagyis az adatközlő szerint vannak olyan helyzetek, amikor viszont arra utal: „Mivel nem mindig kultúrátlan az illető ha még nem a megfelelő módon beszél, vagy ír”.

Mindössze csak 4 olyan tanuló volt, aki teljesen egyet értett a feltett állítással, közülük is csak egy adatközlő indokolta meg a választát, aki szerint egy személy nyelvhasználatából meglátszik, hogy mennyire kulturált: „Mert meglátszik rajtuk hogy kulturáltak vagy nem”.

A válaszadó tanárok egyöntetűen nem értettek egyet a kérdőív ezen állításával, két tanár fűzött megjegyzést is a válaszához, melyekben felfedezhetőek a kontextualizmus, a korrekcionizmus, a standardizmus és a maternizmus nyelvi ideológiái: „Mindenkinek úgy beszél, ahogyan őseitől tanulta. Igyekeznünk kell elsajátítani a nyelvet helyesen. Néha tévedhetünk”, „Legfeljebb az igénytelenség jele, ha valaki hivatalos helyen, vagy nyilvánosság előtt, előadóként stb. is nyelvjárásban beszél”.

Az előző állításhoz hasonló, de kevésbé nyíltan stigmatizáló, a nyelvművelésnek köszönhetően szintén elterjedt ideológiai felfogásról kérdeztem az adatközlőket egy másik kérdésben. Azt az állítást fogalmaztam meg számukra, hogy „Minél magasabb iskolázottságú egy ember, annál helyesebben beszél a nyelvet, és minél iskolázatlanabb, annál helytelenebbül”. Az állítás legfőképp két nyelvhelyességi ideológiát tükröz – az elitizmus⁵¹ (l. Lanstyák 2011c) és a doktizmus nyelvi ideológiáit, de implicit módon a nyelvi hierarchizmus is megjelenik.

Az előző állításhoz képest itt már sokkal jobban megoszlának a diákok válaszai a három válaszlehetőség között. Bár a két állítás hasonló nyelvművelői vélekedést fogalmaz meg, ennél az állításnál többen voltak azok, akik részben vagy teljesen egyet értettek vele. Véleményem szerint ez annak köszönhető, hogy míg előbbiben teljesen nyíltan, addig utóbbiban valamivel rejtettebb módon jelenik meg a nyelvi stigmatizáció. A kérdőív más állításainál is hasonló tendencia figyelhető meg: a nyíltan stigmatizáló állításokat a döntő többség egyértelműen elutasítja, míg az ugyanúgy, csak valamivel rejtettebben stigmatizáló állításokkal már jóval többen értenek egyet.

Az állítással, miszerint a magasabb iskolázottságú emberek helyesebben, míg az iskolázatlanabbak helytelenebbül beszélnek a magyar nyelvet, 25-en egyáltalán nem értettek egyet. A többség szerint ebben az esetben sem függ össze az állításban megfogalmazott két dolog, vagyis az iskolázottság és a helyes nyelvhasználat: *„Sokszor hallottam már értelmiségieket kevésbé helyesen beszélni egy egyszerű paraszt embertől”, „Lehet egy olyan ember aki nem is járt csak általános suliba, ő is beszélhet helyesen”, „Nem feltétlen jelenti a diploma a gyönyörű beszédet”, „Csak mert nem a legjobb iskolákba járt. v. nem járt felsőbb oktatási intézménybe, még beszélhet helyesen és szépen”, „Egy ember nem emiatt fog szebben beszélni”.* Voltak olyan adatközlők is, akik szerint a helyes beszéd a beszédfejlesztés függvénye, amit az ember magasabb iskolai végzettség nélkül is megtehet: *„Nem értek egyet, mert a beszédet otthon a családban kezdjük tanulni az iskolában pedig gyakoroljuk/fejlesztjük ezt a tudást, és ha valaki iskolázatlan ugyan úgy beszélhet helyesen”, „Megintcsak a saját döntése mindenkinek, hogy mennyire fejleszti szókincsét”.* Szinte mindegyik indoklásban, megjegyzésben szerepel a „helyes beszéd” kifejezés, amiből implicit módon, a fentebb felsoroltakon kívül, következtetni lehet a standardizmus ideológiájára is, mivel az adatközlők szerint létezik egy kontextustól független, helyes nyelvhasználat – hiszen egy esetben sem kötik szituációhoz a „helyes nyelvhasználat”-ot –, és ebből kifolyólag egy helytelen nyelvhasználat is.

A tanulók legnagyobb része (40 fő) a részben egyet ért választ jelölte kérdőívben. A megjegyzésekből kiderül, hogy többen egyet értenek az állítás azon részével, miszerint az iskolázottabb ember helyesebben beszél, de azzal már nem értenek egyet, hogy az iskolázatlan ember beszéde helytelenebb lenne, legalábbis nem általánosságban véve: *„Minél iskolázottabb az ember, annál nagyobb a szókincse. Viszont az iskolázatlanabbak is beszélhetnek helyesen”, „A magasabb iskolázottságú emberek általában helyesen beszélnek a nyelvet, de az iskolázatlanok is beszélhetik jól”, „Részben egyet értek, viszont attól, hogy nem iskolázottságú egy ember, még helyesen beszélheti a nyelvet”, „Ha egy ember tanult,*

akkor tényleg helyesebben beszél, de van amikor egy tanulatlan is tud így beszélni”, „De beszélhet jól egy diplomával nem rendelkező személy is”. Mások szerint az, hogy mennyire beszél helyesen egy ember, nem iskolázottság, hanem inkább személyfüggő, tehát nem lehet a megfogalmazott állításhoz hasonló általános következtetéseket levonni: „Nem minden esetben van így”, „Nem feltétlenül minden esetben van így”, „Nem feltétlenül, egy iskolázott ember is beszélhet helytelenül, a kettő nem zárja ki egymást”, „Mivel van olyan hogy a magas képzettségű csúnyában beszél mint az alacsonyabb”. A tanulók egy másik csoportja az iskola és a környezet nyelvtanulásban betöltött kisebb vagy nagyobb szerepét hangsúlyozta indoklásaiban: „Fontos dolog az iskolában a tanulás, de nem csak úgy lehet megtanulni a magyar nyelvet”, „Hát ez részben igaz, de ha nem magyar nyelvű iskolába megy biztos nem így van”, „Az embernek tanulnia kellene”, „Az iskola is segít a magyar /vagy egyéb más/ nyelv tanulásában, de az is fontos, hogy kik vesznek körül”, „Mert a fejlettebb iskolában kötelező többet tanulni”. Voltak viszont olyan válaszok is, amelyekből nem derült ki, hogy az állítás melyik részével nem ért egyet, inkább csak az állítás igaz voltát hangsúlyozták: „Mert minél okosabb az ember annál jobban fejezi ki magát, de ha butább ak rosszabul”, „Mivel az iskolában sok olyan szavakat is hallani, amit a hétköznapiakban nem használnak”, „Többet tanul azon a nyelven, így fejlődik a szókincse”.

A megkérdezett tanulók közül 15-en voltak azok, akik szerint ez a megfogalmazott állítás teljes mértékben igaz (1 tanuló nem válaszolt erre a kérdésre). Közülük mindenki az oktatás nyelvtanulásban kiemelkedő szerepét hangsúlyozta: „Mert erősebb a tanítás”, „Mert többet tanult ezel fejleszti a szókincsét, mint ha nem járna iskolába”, „Mivel minél többet tanul az ember annál műveltebb lesz”, „Akik iskolába járnak azok sokkal szebben beszélnek, mint azok akik nem”. Ha megvizsgáljuk az iskolai összetételt a tanulók ezen csoportjában, akkor azt kell mondanunk, hogy az általános iskola végzősei között jobban elterjedtnek látszik ez az ideológia, hiszen a 12 végzős tanuló közül 6-an, vagyis az osztály fele, teljesen egyet értett az állítással és mindössze csak egy tanuló volt, aki teljesen elutasította a kérdőívben megfogalmazott kijelentést.

A tanulók válaszaihoz hasonlóan a tanárok többsége is csak részben ért egyet az kijelentéssel, miszerint az iskolázottabb személyek helyesebben beszélnek a nyelvet és fordítva. Mivel indoklásokat, megjegyzéseket egy esetben sem kaptam, így azt nem tudni, hogy az állítás melyik részével értenek egyet és melyikkel nem. Mindössze egy magyar nyelv és irodalom tanár nyilatkozott úgy, hogy szerinte igaz az állítás. A többi hat válaszadó tanár egyáltalán nem ért egyet saját bevallása alapján ezzel a sztereotípiával, akik közül ketten a következőkkel indokolták válaszukat: „Az általános műveltség nem az

iskolázottságtól függ”, „*Az olvasás műveli igazán a nyelvet, erre bárkinek van lehetősége*”. Sok tanuló válaszához hasonlóan tehát szerintük sincs ilyen általános érvényű összefüggés az iskolázottság és a nyelvhasználat helyessége között.

6.3.6. A nyelvi defektivizmus és a hozzá kapcsolódó ideológiák

A standard nyelvváltozaton kívül eső nyelvi elemeket – itt most a szavakra téve a hangsúlyt – a nyelvművelés és nyelvművelők igyekeznek kontextustól függetlenül kiirtani a beszélők nyelvhasználatából. „A terjedő nyelvi durvaság ellen” (Bencédy 1993: 6, l. még Brauch 2001: 12), a diáknyelvben és más nyelvváltozatokban elterjedt idegen szavak ellen, melyek „torzszülött” mondatokat eredményeznek (Boda 1980: 8, Fodor 2003: 8), vagy épp a kontaktuselemek és tükörszavak használata ellen (v.ö. Brauch 1999: 3) valóságos harcot indítottak. De a nyelvművelés komfortzónáján kívül esik például az argó vagy a szleng, és a hozzájuk kapcsolódó nyelvi elemek, mivel ezek ugyan egy-egy rétegnyelvi kategória elemei – több elem pedig a köznyelvben is elterjedt már –, de használatukat csak „módjával” ajánlja a nyelvművelő, mert „általában igen erős e rétegben a divat, az agyonhasználás, a nyelvi uniformizálás, a nyelvi és érzelmi elsivárosodás veszélye” (Balassa 1990: 10, Balázs 1992: 3). Ilyen és ezekhez hasonló, egyes szavakat elutasító vagy kiirtani szándékozó széles körben elterjedt nyelvművelői ideológiák kapcsán fogalmaztam meg a következő állítást az adatközlőknek: „A magyar nyelv bármelyik szavát lehet használni, csak arra kell ügyelni, hogy beilleszkedjen az adott beszélgetésbe”. Az állítás ebben a formában tükrözi a szituacionizmus és a kontextualizmus nyelvi ideológiáit, az állítás ellenkezője esetén pedig a damnificizmus, a defektivizmus⁵² és az obszcenizmus⁵³ nyelvi ideológiáit.

A statisztikai adatokból egyértelműen arra lehetne következtetni, hogy azok a nyelvművelői nézetek, ideológiák, amelyek szerint egyik vagy másik lexikai elem használata veszélyes a magyar nyelvre nézve, nincsenek jelen a kérdezett tanulók körében, hiszen a 81-ből 53 tanuló értett egyet a megfogalmazott állítással. Ami viszont a statisztikai adatok helytállóságában némi kételkedésre ad okot az az, hogy az indoklásokban egyszer sem kerültek megemlítésre olyan lexikai elemek, mint például az idegen, a szleng, az argó vagy a durvább színezetű szavak. Több indoklás esetében az szűrhető le, hogy az adatközlő inkább a választékos szóhasználatra gondolt a kérdés megválaszolásakor: „*Ha egy kultúraltabb beszélgetésben beszélsz akkor azt úgy kell használni*”, „*Értelmesebb*”, „*Mert az illik*”, „*Igen mert könnyen félre értheti a partner*”, „*Így talán érthetőbb lesz a mondat*”. Egy

válaszadónál nem lehet egyértelműen következtetni arra, hogy milyen lexikai elemekre is gondolt valójában: „Sőt rendkívül fontos a szókincs mivel attól ha több szót használunk érdekesebb lesz a beszélgetés”. Voltak olyan adatközlők is, akik indoklásukban az állítás második felére tették a hangsúlyt és a szavak használatát valamilyen feltételhez kötötték: „Ha érthető, akkor nem látom akadályát”, „Azért mert ez helyzetfüggő és ettől függ hogy miről van szó, milyen társaságban, és időben”, „Ha olyan szavakat mondunk amik nem odaillőek akkor elrontjuk a beszélgetést”, „Minden szónak megvan a jelentése és ha annak helyesen illesztjük be a mondatba jó lesz”, „Igen, mivel ha jól beletudjuk illeszteni a beszélgetésbe akkor jól hangzik”. Valamint voltak, akik csak egyszerűen az állítással való egyetértésüket fejezték ki a megjegyzésükben: „Mert ez így van”, „Igen, akármelyiket”, „Ez így természetes”, „Minden szót használhatun szerintem”, „Mivel a szó arra van, hogy használjuk”.

A részben egyetértő tanulók közül – 24 tanuló – csak néhányan indokolták is meg válaszukat, melyek közül viszont két esetben már előjönnek a nyelvművelők által károsnak ítélt nyelvi elemek használata. Az egyik esetben egyértelmű a nyelvművelő ideológiák hatása: „Ha az a szó nem rontja és csúnyítja a nyelvet akkor beilleszthető”, míg a másik esetben már szituációhoz köti a „csúnya” szavak használatát a tanuló: „A tanárokkal azért ne beszéljetelek csúnyát, tapasztalat...”. A többi tanulói indoklás pedig – hasonlóan az fentebbi néhány indokláshoz – valamilyen feltételhez köti a szavak használatát: „Egy baráti társaságban igen, viszont tévében, valamilyen előadásban felszólalásban meg kell válogatni a szavainkat”, „Szerintem ha beilleszkedi akkor bőven”, „Kell, hogy mondanivalója legyen”.

Mindössze három tanuló mondta azt, hogy nem ért egyet a kérdőív állításával (1 tanuló nem válaszolt erre a kérdésre). Közülük egy válaszadó fejtette ki a pontos véleményét is. Szerinte a csúnya szavak miatt nem igaz a megfogalmazott állítás, de mégsem utasítja el teljesen azok használatát, csak azt mondja, hogy nem minden beszélgetésbe illenek bele ezek a kifejezések, vagyis lényegében egyetért az állítással, hiszen abban is az szerepel, hogy ügyelni kell a szavak adekvátságára a beszélgetésekben: „A magyar nyelvben is vannak csúnya szavak, amelyek nem illenek bele bármely (némely) beszélgetésbe”.

A tanárok válaszai is hasonló eredményt mutatnak ebben a kérdésben. Közülük 9-en teljesen, 5-en részben, 3-an pedig egyáltalán nem értettek egyet az állítással. Mindössze egy esetben kaptam indoklást egy olyan adatközlő tanártól, aki szerint az kérdőív ezen állítása nem igaz, az indoklása viszont mégis egyet ért az állítással, hiszen azt mondja, amit tulajdonképpen az állítás is megfogalmaz: „Minden szónak megvan a megfelelő helye”.

Végezetül egy olyan nyelvi ideológiát is szerettem volna megvizsgálni, amely konkrétan a nyelvtanításhoz, annak az erkölcsi neveléssel való összekötéséhez kapcsolódik.

Még manapság is elterjedt az az ideológia, miszerint „Az anyanyelvi nevelést erkölcsi neveléssel kell összekapcsolni, ha azt akarjuk, hogy sikeres legyen” (v.ö. Domonkosi 2016: 43). Ez a pedagógizmus⁵⁴ nyelvi ideológiája. Értelemszerűen ez az állítás csak a tanári kérdőívekben szerepelt és a statisztikai adatok szerint nagyon is jelen van a vizsgált tanárok körében: a vizsgált 17 tanárból 11 jelölte a „teljesen egyetértek” lehetőséget, míg 5-en a részben értettek egyet a kijelentéssel, de azt, hogy a kijelentés melyik részével értenek vagy nem értenek egyet, sajnos nem derül ki, mivel indoklást egy adatközlőtől sem kaptam. Mindössze csak egy tanár volt, aki szerint egyáltalán nem igaz az állítás. Megvizsgáltam az anyanyelvet tanító tanárok szempontjából is az állításra adott válaszokat, akik közül egy tanár szerint igaz részben az állítás, a többiek teljes mértékben egyetértenek vele.

6.3.7. Összefoglaló megjegyzések

A nyelvi ideológiáknak számos fajtáját tartja számos a szakirodalom, az általam használta Lanstyák-féle nyelvvideológiai fogalomtár (Lanstyák 2017) összesen 231 nyelvi ideológiát tart számon, de a szerző leírása szerint ez a szám még a későbbiekben növekedhet is, újabb, a fogalomtárban eddig nem szereplő ideológiákkal. Ezek a nyelvi ideológiák határozzák meg a nyelvhez, nyelvhasználathoz kötődő viszonyunkat, nézeteinket, vélekedésünket. Mivel az ideológiák szerepe ennyire meghatározó a beszélők nyelvhez való viszonya szempontjából, ezért tartottam fontosnak, hogy ne csak a tanulók, tanárok és összességében az iskola nyelvi attitűdjeit, hanem az attitűdök mögött álló, azokat kiváltó és meghatározó ideológiákat is megvizsgáljam. A kérdőív segítségével összesen 53 féle nyelvi ideológiát sikerült megvizsgálni a tanulók és tanáraik körében.

Összességében elmondható, hogy a tanulók körében leggyakrabban előforduló nyelvi ideológia a kontextualizmus és a szituacionizmus, ami az additív nyelvi nevelés szempontjából igen pozitívnak tűnik, ugyanakkor a standardizmus és a hozzá kapcsolódó nyelvi ideológiák is többször vannak jelen a tanulók válaszaiban akár explicit, akár implicit módon. Valamint kiderült az is, hogy a tanulók egy része nincs tisztában olyan nyelvi fogalmakkal és nyelvi helyzetekkel, amelyek egyébként meghatározzák a mindennapjaikat is. Ilyen például a kétnyelvűség fogalma és a hozzá kapcsolódó tudnivalók, mert amint az eredmények is tükrözik, a tanulók nagy része nem érezte magára vonatkozóan a kétnyelvűségi helyzetet, inkább az idegen nyelvek tanulására és az azokon való megnyilvánulásra gondoltak, amikor a kétnyelvűséghez kapcsolódó kérdésekre válaszoltak.

A nyílt nyelvi megbélyegzést viszont majdnem minden tanuló elutasítja, de ez nem azt jelenti, hogy ne fordulna elő nyelvi megbélyegzés közöttünk. Megfigyelhető, hogy azokkal az állításokkal a tanulók nagytöbbsége egyáltalán nem ért egyet, amelyek nyílt nyelvi stigmatizációt tartalmaznak, viszont az ugyanarra a témára irányuló, csak kevésbé nyíltan stigmatizáló állításokkal már sokkal többen értettek egyet teljesen vagy részben.

Bár a kis számú tanári válaszok miatt azokat csak kiegészítésként használtam a munkámban, de elmondható, hogy a legtöbb kérdésben a tanárok válaszai hasonlóan alakulnak, mint a tanulóké, tehát nem meglepő módon valószínűleg a tanárok saját nyelvi ideológiáikat közvetítik tanulóik felé akár explicit, akár implicit módon. Három kérdésben viszont eltérő válaszok születtek, ebből két olyan kérdés, amely a kölcsönelemekkel és a kétnyelvűséggel foglalkozik, s ahogy az elemzésüknél is megfogalmaztam, ennek oka valószínűleg az, hogy ezek a témák bár a magyar nyelv tantervében szerepelnek, a tankönyvekből viszont teljesen kimaradtak, így lehetséges, hogy az órákon sem esik sok szó róluk. A harmadik kérdés pedig az idegen szavak romboló hatására vonatkozik, ahol feltételezhetően azért látszódik nagyobb különbség a tanulók és tanárok válaszai között, mert a jelenleg iskolás generáció nyelvhasználatára valamivel nagyobb mértékben jellemző az idegen (főleg angol) nyelvből átvett szavak használata, mint a tanárok korosztályára, akik valószínűleg az idegen szavakat elutasító, nyelvművelői nyelvi nevelést kaphattak tanulmányaik során.

Számos nyelvi ideológia létezik még a vizsgáltakon kívül, amelyek jelen lehetnek az iskolai oktatásban mind a tanulók, mind a tanárok esetében, de jelenleg nem állt módomban mindet megvizsgálni közülük. Igyekeztem viszont a vizsgálat tárgyává azokat az ideológiákat tenni, amelyek a szakirodalom és a saját tapasztalataim szerint a legelterjedtebbek az oktatási színtereken, és akadályozzák a tanulók minden szempontból megfelelő nyelvi nevelését. Ahogy Lanstyák István professzor fogalmazott: „Kutatnivaló van bőven ezen a területen” (Lanstyák 2011b: 37).

VII. BEFEJEZÉS

Dolgozatomban három Beregszászi járási magyar iskola metanyelvét vizsgáltam. A kiválasztott iskolák – a Guti Általános Iskola, a Jánosi Középiskola és Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium – különböző státuszú tanintézmények, melyek közül kettő falun, egy pedig városban működik. Kutatásom által betekintést nyerhettünk az iskolák nyelvi tájképébe, valamint a tanulók nyelvi attitűdjeibe és nyelvi ideológiáiba kiegészítve tanáraik attitűdjeivel és ideológiáival. Az elméleti bevezető után először az iskolák nyelvi tájképét vizsgáltam meg szociolingvisztikai szempontok alapján, majd egy kérdőív segítségével az iskolák végzős tanulónak és tanáraiknak nyelvi attitűdjeit és nyelvi ideológiáit igyekeztem feltárni.

Az így kapott adatok alapján összesítve elmondható, hogy az iskolák nyelvi tájképe egyértelműen tükrözi az intézmények státuszát és tannyelvét vagy tannyelveit. A gimnázium nyelvi tájképére jellemző a magyar nyelv egyértelmű dominanciája, csak nagyon alacsony mértékben találhatunk más nyelvű feliratokat, az ukrán-magyar vagy más kétnyelvű feliratok pedig szinte teljesen hiányoznak a nyelvi tájképből. A másik két vizsgált iskolában viszont már jóval magasabb az államnyelv megjelenési aránya, sőt az ukrán nyelv a vezető szerep a nyelvi tájképben. Míg a Guti Általános Iskolában csak kevéssel magasabb az ukrán nyelv megjelenési aránya, addig a Jánosi Középiskolában kétszer annyi az egynyelvű ukrán felirat, mint az egynyelvű magyar. A kétnyelvűség helyzetben optimálisnak mondható kétnyelvű feliratok száma viszont nagyon alacsony mindhárom iskolában. Legalacsonyabb ez a szám a gimnáziumban (1,2%), de az általános iskolában (8,4%) és a középiskolában (11,9%) sem sokkal magasabb. Ami a különböző nyelvváltozatok megjelenését illeti, az iskolák nyelvi tájképében a standard az uralkodó, más nyelvváltozathoz kapcsolódó nyelvi elemeket csak egy-egy tanulói firkában lehet találni. Elmondható tehát hogy annak ellenére, hogy mindhárom iskola szűkebb és/vagy tágabb környezete kétnyelvű, valamint a benne tanuló diákok nagy része is valamilyen nyelvjárást sajátított el először, az iskolákban inkább az egynyelvűség – legyen az magyar vagy ukrán –, valamint a standardizmus ideológiája dominál. A nem nyelvi, ugyanakkor a nyelvi és nemzeti identitást meghatározó szimbolikus elemekről elmondható, hogy egy-két kivételtől eltekintve mindhárom iskola szimbolikus tereiben megjelentek az állami ukrán és a nemzeti magyar jelképek, egyes esetekben pedig lokális identitást jelölő szimbólumok is feltűntek a nyelvi tájképben. Ezek segítik a gyerekek identitásának fejlődését, akár az önmeghatározásban is szerepük lehet.

A nyelvi tájkép alakításánál a tanárok különböző szempontokat tartanak szem előtt saját bevallásaik alapján, amelyek közül legtöbben a tanulók anyanyelvét és az érthetőséget,

valamint a tanított tantárgyak nyelvét veszik figyelembe, de persze a tanárokon kívül az Oktatási Osztály rendeletei is nagyban befolyásolják a hozzá tartozó iskolák nyelvi tájképét, s ahogy az elemzésből is kitűnt, inkább az egynyelvű ukrán dominanciát erősítik.

A nyelvi attitűdök összességében pozitívnak bizonyultak, amikor a magyar nyelvről vagy a magyar nyelvjárásokról kérdeztem az adatközlőket. De ugyanígy általánosságban pozitívan viszonyulnak az adatközlők az idegen nyelvekhez (pl. angol, orosz stb.), kivéve az ukrán nyelvet. Meglátásaim szerint ennek oka egyrészből a kisebbségek, így a magyar kisebbség is egyre romló nyelvi jogi helyzete Ukrajnában, amihez társulnak az utóbbi időben megszaporodott, a magyar kisebbséget célzó szélsőséges fenyegetések, másrészből pedig az ukrán nyelv módszertanilag nem megfelelő kisebbségi iskolai oktatása. Az anyanyelvhez való pozitív attitűd lényegesen fontos a kisebbségek nyelvi megmaradásához, viszont a kisebbségi helyzetben való érvényesülés szempontjából negatívumként hat a többségi nyelv ilyen mértékű elutasítása, hiszen az érvényesüléshez legtöbbször elengedhetetlen a többségi nyelv ismerete.

A különböző nyelvváltozatok iránt többségében pozitív attitűddel vannak a tanulók. A válaszok alapján elmondható, hogy toleránsak a nyelvjárásban beszélő emberekkel szemben, sőt a többség saját bevallása alapján maga is beszél nyelvjárásban. Mind a tanulók, mind pedig a tanárok értéként tekintenek a nyelvjárásokra, kihálásukat pedig sajnálnák. Ugyanakkor az ideológiai kutatások némileg cáfolták ezeket a pozitív attitűdöket. Bár a standardtól eltérő nyelvváltozatot beszélők nyílt megbélyegzését tartalmazó állításokat a kérdőívben egyértelműen elutasították a tanulók, viszont a szinte ugyanarra vonatkozó, csak kevésbé nyíltan stigmatizáló állításokkal már sokkal többen értettek egyet. Bebizonyosodni látszik tehát Sándor Klára (2015) állítása, miszerint „a magyar iskolákban szóban nagyra értékelik a nyelvjárásokat, a valóságban viszont ellenkezőleg: az iskolában, a médiában is kifejezetten kerülendőnek tartják”.

Ami a konkrét nyelvi ideológiákat illeti, a vizsgált 53 ideológia közül összességében a kontextualizmus és a szituacionizmus nyelvi ideológiái fordultak elő leggyakrabban a tanulói válaszokban, ugyanakkor sok esetben a standardizmus és más hozzá kapcsolódó nyelvi ideológiák is megjelentek bennük. Fontos megjegyezni azt is, hogy a tanulók egy része nincs tisztában a kétnyelvűség teljeskörű fogalmával, valamint azzal, hogy ő maga is kétnyelvű környezetben él – a kétnyelvűséget inkább valamilyen idegen nyelv ismeretére vonatkozóan értelmezik.

A tanárok válaszainak aránya a legtöbb kérdésben megegyezett a tanulókéval, három kérdésnél viszont eltérő válaszok születtek. Ezek közül kettő a kölcsönelemekre és a kétnyelvűségre vonatkozott, egy pedig az idegen szavak nyelvromboló hatására.

Valószínűnek tartom, hogy a kölcsönszavak és a kétnyelvűséggel kapcsolatos eltérő válaszok oka, hogy e nyelvi jelenségekről nem, vagy csak ritkán esik szó a tanórákon, mivel a kétnyelvűség témája a jelenlegi hivatalos magyar nyelv tantervben bár szerepel, a hozzá készített tankönyvből viszont teljesen kimaradt. Az idegen szavakról való eltérő vélekedések oka pedig meglátásom szerint abban keresendő, hogy a vizsgált generáció tagjainak nyelvhasználatát nagyobb mértékben jellemzi az idegen szavak használata, mint a tanárok nyelvhasználatát, akik valószínűleg az idegen nyelvi elemeket elutasító, nyelvművelői nevelést kaphattak tanulmányaik során.

Ehhez hasonló, komplexebb metanyelvi vizsgálat tudomásom szerint még nem zajlott a kárpátaljai magyar iskolákban. Nyelvi tájkép és nyelvi attitűd kutatások már folytak az iskolai közösségekben, de szélesebb körű, konkrét nyelvi ideológiákat is vizsgáló felmérések, valamint e három metanyelvi tényező együttes vizsgálata ezelőtt még nem valósult meg. Fontos és érdekes lenne tehát további vizsgálatokat végezni a témában, kiterjeszteni azt Kárpátalja különböző régióinak magyar tannyelvű iskoláira is annak érdekében, hogy minél komplexebb és szélesebb körű képet kapjunk a felnövekvő kárpátaljai magyar nemzedék metanyelvéről. S ami a legfontosabb lenne, ezeket az eredményeket beemlíteni az iskolai oktatásába, hogy anyanyelvoktatásunk valós eredményeket tudjon felmutatni, minél tudományosabb megalapozottságú, hatékony és célravezető lehessen.

VIII. FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balassa József 1990: Argószótár. Boross–Szűts szerk.: Megszólal az alvilág, Édes Anyanyelvünk 12/3 (1990. július–szeptember), 10.
- Balázs Géza 1992: „A magyar nyelv az én szerelmem...” (Beszélgetés Temesi Ferencsel), Édes Anyanyelvünk 14/4 (1992. október–december), 3.
- Bartha Csilla 1996: A társadalmi kétnyelvűség típusai és főbb vizsgálati kérdései. Magyar Nyelvőr 120. évfolyam, 3. szám, 263–282.
- Bartha Csilla–Laihonen, Petteri–Szabó Tamás Péter 2013: Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről. Pro Minoritate, /3. 13–28.
- Beregszászi 2015: A magyar mint anyanyelv oktatásának tárgyköre a magyartanárok képzésében Beregszászon. In: Márku Anita–Hires-László Kornélia szerk.: Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép, Autdor-Shark, Ungvár.
- Beregszászi Anikó 2005: „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In: Beregszászi Anikó–Papp Richárd szerk.: Kárpátalja, Társadalomtudományi tanulmányok; MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola; Budapest–Beregszász, 158–163.
- Beregszászi Anikó 2010: Magyar nyelv – 10. osztály, Stilisztika, Csernyivci, Bukrek.
- Beregszászi Anikó 2011a: Ideológiák, kutatási eredmények a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatásban és a hasznosíthatóság gyakorlata. In: Hires-László Kornélia, Karmacsi Zoltán, Márku Anita szerk. Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai, Tinta Kiadó, Budapest–Beregszász, 59–70.
- Beregszászi Anikó 2011b: Magyar nyelv – 11. osztály, Csernyivci, Bukrek.
- Beregszászi Anikó 2012: A lehetetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában, TINTA Könyvkiadó, Budapest.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2003: A helyi nyelvváltozatok presztízse, megítélése. In: Csernicskó István szerk. A mi szavunk járása. PoliPrint, Ungvár 247–250.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2004: A kárpátaljai magyarok kétnyelvűsége a gyakorlatban. In: Beregszászi Anikó–Csernicskó István: ... itt mennyit ér a szó? írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról, PoliPrint, Ungvár, 55–70.
- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2006: A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződése, PoliPrint Kft., Ungvár.

- Beregszászi Anikó–Cserniczkó István 2007: A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: Cserniczkó István–Márku Anita szerk.: *Hiába repülsz te akárhová*, PoliPrint, Ungvár, 7–96.
- Beregszászi Anikó–Cserniczkó István–Ferenc Viktória 2014: *Nyelvi jogaink és lehetőségeink*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest.
- Beregszászi Anikó–Cserniczkó István–Hires-László Kornélia–Márku Anita 2003: *Attitűdök és sztereotípiák: milyenek látjuk magunkat és az ukránokat*: In: Cserniczkó István szerk. *A mi szavunk járása*. PoliPrint, Ungvár 247–250.
- Beregszászi Anikó–Dudics-Lakatos Katalin 2019: *Utak és tévutak az anyanyelvi nevelésben a kárpátaljai magyar középiskolákban*. In: *A nyelvészet műhelyeiből. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból V.*, Autodor-Shark, Ungvár, 150–164.
- Beregszászi Anikó–Kolozsvári-Nagy Enikő 2019: *Az olvasás és az írás tanítása a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban*. In: *Magyar nyelvőr*, 143. évfolyam, 2. szám, 151–172.
- Bilász Boglárka 2017: *Nyelv és ideológia. Iskolai metanyelvi diszkurzus szlovákiai magyar középiskolákban*, Univerzita Komenského v Bratislave, Pozsony.
- Boda Istvánné 1980: *Nem téma... Édes Anyanyelvünk* 2/1 (1980. január–március), 8.
- Bodó Csanád 2014: *Nyelvi ideológiák a magyar nyelvi változók kutatásában*, *Magyar Nyelv* 110. évfolyam, 3. szám, 266–284.
- Bodó Csanád 2016: *Nyelvi ideológiák és különbségek. A sokszínűség alakzatai*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.
- Brauch Magda 1999: *Közös anyanyelvünkért, Édes Anyanyelvünk*, 21/4, 3.
- Brauch Magda 2001: *Argó vagy csak szándékos durvaság? Édes Anyanyelvünk* 23/1, 12.
- Brown, Kara D. 2005: *Estonian Schoolscapes and the Marginalization of Regional Identity in Education*. *European Education*, 2005/3. 78–89.
- Cserniczkó István–Hires-László Kornélia–Karmacs Zoltán–Márku Anita–Máté Réka–Tóth-Orosz Enikő 2020: *Tévút az ukrán nyelvpolitikában: Ukrajna törvénye „Az ukrán mint államnyelv működésének biztosításáról” (elemző áttekintés)*, Beregszász.
- Cserniczkó István 2001: *Az ukrán nyelv oktatásának problémái Kárpátalja magyar iskoláiban*, *Nyelvünk és kultúránk* 2001/2, XXXI évf. 114. szám, 15–23.
- Cserniczkó István 2008: *„Nekünk ez a szép, mert ezt beszéljük”. A saját nyelvváltozatokhoz való viszony a kárpátaljai magyar hanganyagtár alapján*, *Együtt* 2008/2, 69–79.
- Cserniczkó István 2009: *„Szépen, igeragozás szerint beszélnek” – Mi, ti és ők, avagy hogyan látják nyelvváltozataikat a kárpátaljai magyarok*. In: Borbély Anna–Vančonec

- Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok, 405–414.
- Csernicskó István 2010a: Kétnyelvű környezet és nemzeti azonosságtudat. In: Csernicskó István szerk.: Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság - Hodinka Antal Intézet, Budapest–Beregszász, 139–145.
- Csernicskó István 2010b: Mi a kétnyelvűség? In: Csernicskó István szerk.: Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság - Hodinka Antal Intézet, Budapest–Beregszász, 35–42.
- Csernicskó István 2012: Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv, PoliPrint Kiadó, Ungvár.
- Csernicskó István 2017: Nyelv, nyelvtudás és nyelvhasználat Kárpátalján a Tandem 2016 kutatás adatai alapján, Kisebbségi szemle 2017/2, 41–63.
- Csernicskó István 2018: Nyelvpolitika és nyelvi tájkép többnyelvű környezetben: Kárpátalja példája, Segédkönyv a Nyelvpolitika elmélete és gyakorlata c. tárgy oktatásához nyelvész szakos MA hallgatók számára, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász.
- Csernicskó István 2019: Fények és árnyak. Kárpátalja nyelvi tájképéből. Aurdor-Shark, Ungvár.
- Csernicskó István–Beregszászi Anikó–Braun Éva–Hnatik-Riskó Márta 2010: Magyar nyelv tanterv, 11. osztály, Kijev.
- Dénes Ágota 2012: Netm@gy@r a Facebook üzenőfalán. E-Nyelv Magazin. <http://e-nyelvmagazin.hu/2012/03/20/netgyr-a-facebook-uzenofalan/>, (utolsó megtekintés 2021.02.15.)
- Domonkosi Ágnes 2016: Nyelvi ideológia és nyelvszemlélet a kísérleti magyar nyelvi tankönyvekben, Az Eszterházy Károly Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat 43. köt.), Acta Academiae Agriensis, Sectio Linguistica Hungarica, 30–45.
- Dudics Katalin 2014: „A tanár belátására, lelkiismeretére van bízva” – Pedagógusok a nyelvjárásokról. In: Meszelt falakon túl. Születésnapi köszöntő kötet Kótyuk István tiszteletére, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszék, Magyar Tanszéki Csoport, Hodinka Antal Intézet, Beregszász, 69–75.

- Dudics Lakatos Katalin 2015: Nyelvi tudat és nyelvhasználat Kárpátalja magyar iskoláiban (szórványban és magyar tömbben). In: *Acta Academiae Beregsasiensis*, XIV. évfolyam, Beregszász–Ungvár, 27–44.
- Dudics Lakatos Katalin 2016: A nyelvjárások megítélése a kárpátaljai magyar oktatásban (Néhány felmérés tanulsága alapján). In: Czetter Ibolya, Hajba Renáta, Tóth Péter szerk.: VI. Dialektológiai Szimpozion, Szombathely, 2015. szeptember 2-4., Szombathely–Nyitra, 317–326.
- Dudics Lakatos Katalin 2018a: „A szomszéd település beszédstílusa nem olyan fejlett, mint a miénk...” Kárpátaljai falusi és városi fiatalok környezetük nyelvhasználatáról. In: *Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból IV.* „RIK-U” Kiadó, Ungvár, 59–68.
- Dudics Lakatos Katalin 2018b: „...én is nyelvjárásban beszélek”, *Anyanyelv-pedagógia*, XI. évfolyam, 2018. 2. szám, 112–114.
- Dudics Lakatos Katalin 2019: Kárpátaljai magyar pedagógusok nyelvjárási attitűdjének alakulása két felmérés eredményei alapján (2008–2018), *Magyar nyelvjárások* 57., 123–134.
- Fazekas Noémi 2016: Erdélyi magyar egyetemisták nyelvi és nyelvhasználati attitűdjei. In: *Sztenderd – nem sztenderd. Variációk egy nyelv változataira*, Antológia Kiadó, Lakitelek, 55–64.
- Fodor István 2003: Stílustalanság és udvariatlanság a beszélt nyelvben. *Édes Anyanyelvünk*, 25/1, 8.
- Gal, Susan 2002: Language Ideologies and Linguistic Diversity: Where Culture Meets Power. In: Keresztes László–Maticsák Sándor szerk. *A magyar nyelv idegenben*. Debrecen: Debreceni Egyetem, 197–204.
- Gazdag Vilmos 2014: Orosz/ukrán nyelvi hatás a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban (Jegyzet), II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász.
- Gazdag Vilmos 2016: Keleti szláv kölcsönszók a kárpátaljai magyar facebookozók nyelvhasználatában. In: *Hires-László Kornélia szerk.: Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II.*, Autdor-Shark, Ungvár, 77–90.
- Gazdag Vilmos 2021: Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi Járás magyar nyelvjárásaiban, Termini Egyesület, Törökbálint.
- Gorter, Durk 2017: A nyelvi tájkép tanulmányozása: bevezetés a tudományterületbe. *Regio* 25/3: 31–49.

- Göncz Lajos 2001: Nyelvi és szociológiai változók összefüggése a Kárpát-medencei magyar beszélőközösségeknél kisebbségi és többségi helyzetben. In: Magyar nyelv, 97. évfolyam. 2. szám, 152–171.
- Hires-László Kornélia 2015: Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon. In: Márku Anita–Hires-László Kornélia szerk. Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. AutdorShark, Ungvár, 160–185.
- Jánk István 2014a: Alap, hogy normál – A nyelvi standardizmus, <https://www.nyest.hu/hirek/alap-hogy-normal-a-nyelvi-standardizmus#> (utolsó megtekintés: 2020.12.15.)
- Jánk István 2014b: Mik azok a nyelvi ideológiák?, Nyelv és Tudomány, 2014. május 9.
- Jánk István 2014c: Nyelvi témájú blogok, fórumok a nyelvi ideológiák tükrében. In: Tavaszi Szél – Spring Wind Konferenciakötet III. Debrecen, 497–506.
- Jánk István 2018: Nyelvi diszkrimináció és nyelvi előítéletesség a pedagógiai értékelésben – Négy ország gyakorló és leendő magyartanárainak körében végzett kutatás eredményei – Disszertációs munka, Nyitra.
- Karmacsi Zoltán 2014: Település- és utcanevek Kárpátalja magyarlakta településein. In: Meszelt falakon túl. Születésnapki köszöntő kötet Kótyuk István tiszteletére, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológiai Tanszék, Magyar Tanszéki Csoport Hodinka Antal Intézet Beregszász, 87–98.
- Karmacsi Zoltán 2018: Kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák nyelvi tájképe. In: Karmacsi Zoltán és Máté Réka szerk. Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból IV., „RIK-U” Kiadó, Ungvár, 174–182.
- Kiss Jenő 1995: Társadalom és nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kiss Jenő 1996: A nyelvi attitűd és a másodlagos nyelvi szocializáció: vizsgálatok nyelvjárási nyelvjárási környezetben, Magyar Nyelv 92. évf., 138–51.
- Kiss Jenő 2000: A nyelvi attitűd. In: Dr. Sipos Lajos szerk.: Pannon Enciklopédia: Magyar nyelv és irodalom, Dunakanyar 2000, Budapest.
- Kiss Jenő 2017: A nyelvjárások. In: A magyar nyelv jelene és jövője, Gondolat Kiadó, Budapest, 199–221.
- Kiss Jenő szerk. 2001: Magyar dialektológia, Osiris, Budapest.
- Kiss Zsuzsanna Éva 2009: Többségi nyelvvel kapcsolatos nyelvi ideológiák kisebbségi magyar környezetben Felvidéken, Vajdaságban és Erdélyben. In: Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. Nyelvideológiák, attitűdök és

- sztereotípiák. 15. Élőnyelvi Konferencia, Párkány (Szlovákia), 2008. szeptember 4–6. 438–442.
- Kontra Miklós 1997: Tudnak-e a chicagói magyarok magyarul? In: *Szivárvány* XVIII. évfolyam, 52. szám, 113–116.
- Kontra Miklós 2010: Hasznos nyelvészet, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja környezetben, *Magyar Nyelv* 92. évfolyam, 403–415.
- Laihonen, Petteri 2009a: A magyar nyelvi standardhoz kapcsolódó nyelvi ideológiák a romániai Bánságban. In: Lanstyák István, Menyhárt József és Szabó Mihály Gizella szerk. *Tanulmányok a kétnyelvűségről IV.*, Gramma, Dunaszerdahely, 47–77.
- Laihonen, Petteri 2009b: Nyelvi ideológiák a romániai Bánságban. In: Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. Élőnyelvi Konferencia, Párkány (Szlovákia), 2008. szeptember 4–6.* 321–329.
- Laihonen, Petteri 2011: A nyelvideológiák elmélete és használhatósága a magyar nyelvvel kapcsolatos kutatásokban. In: Hires-László Kornélia–Karmacs Zoltán–Márku Anita szerk. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*, Tinta Könyvkiadó, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász, 20–27.
- Laihonen, Petteri 2012: Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3: 27–49.
- Lakatos Katalin 2010: A kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudata és attitűdje, ELTE doktori disszertáció.
- Landry, R.–Bourhis, R.Y. 1997: Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology*, 16, 1997. 25.
- Lanstyák István 2002: A magyar nyelv jelene és jövője Szlovákiában. In: Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella szerk.: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 12–18.
- Lanstyák István 2003: Helyi „értékes” nyelvváltozatok, „tisztos” idegen szavak, „visszás” jelentések, „agresszív” rövidítések, „kevercs” nyelv és társaik. Válogatás a nyelvművelői csacskaságok gazdag tárházából (I. rész), *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 5. évfolyam, 4. szám, 69–98.
- Lanstyák István 2004: Helyi „értékes” nyelvváltozatok, „tisztos” idegen szavak, „visszás” jelentések, „agresszív” rövidítések, „kevercs” nyelv és társaik. Válogatás a

- nyelvművelői csacskaságok gazdag tárházából (II. rész), Fórum Társadalomtudományi Szemle 6. évfolyam, 1. szám, 51–76.
- Lanstyák István 2009: Nyelvi ideológiák és filozófiák. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 9. évfolyam, 1. szám, 27–44.
- Lanstyák István 2010a: Nyelvhelyesség és nyelvi ideológia. In: Beke Zsolt–Lanstyák István–Misad Katalin szerk. Hungarológia a szlovák kultúra kontextusában, 117–145.
- Lanstyák István 2010b: A moralizmus mint nyelvhelyességi ideológia. In: Csernicsekó–Fedinec–Tarnóczy–Vančóné Kremmer szerk.: Utazás a magyar nyelv körül. Írások Kontra Miklós tiszteletére, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 58–67.
- Lanstyák István 2011a: Nyelvi problémák és nyelvi ideológiák. In: Hires-László Kornélia–Karmacsi Zoltán–Márku Anita szerk. Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai, Tinta Könyvkiadó, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász, 48–58.
- Lanstyák István 2011b: A nyelvi ideológiák néhány általános kérdéséről, Nova Posoniesnia, A pozsonyi magyar tanszék évkönyve, Zborník Katedry maďarského jazyka a literatúry FF UK, Szenczi Molnár Albert Egyesület és a Kalligram Kiadó, 13–57.
- Lanstyák István 2011c: Az elitizmus mint nyelvhelyességi ideológia In: A csitári hegyek alatt: írások Sándor Anna tiszteletére. UKF, Nitra, 137–147.
- Lanstyák István 2012: Nyelvi dekorizmus és a hozzá kapcsolódó nyelvhelyességi ideológiák. In: Misad Katalin–Csehy Zoltán szerk. Nova Posoniensia II., A pozsonyi magyar tanszék évkönyve, Zborník Katedry maďarského jazyka a literatúry FF UK, Szenci Molnár Albert Egyesület–Kalligram Kiadó, Pozsony, 13–29.
- Lanstyák István 2017: Nyelvi ideológiák (általános tudnivalók és fogalomtár). (2017.05.31-ei verzió.) http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyelvideologiai_fogalomtar2.pdf (Letöltve: 2020.07.20.)
- Magyar nyelv tanterv a kárpátaljai magyar iskolák 10-11. osztálya számára, <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/ug-m-pr.pdf> (Letöltve 2021. 03. 31.)
- Márku Anita 2013: „Po Zákárpátszki”. Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben, „Líra” Poligráfcentrum, Ungvár.
- Molnár Anita 2011: Nyelvi ideológia, nyelvhasználat, kárpátaljai magyarok. In: Hires-László Kornélia–Karmacsi Zoltán–Márku Anita szerk. Nyelvi mítoszok, ideológiák,

- nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai, Tinta Könyvkiadó, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest–Beregszász, 204–210.
- Molnár József–Molnár D. István 2005: Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében, KMPSZ tankönyv és taneszköz tanácsa, Beregszász.
- Nagy Péter Tibor 2015: Vannak-e tanárok?, Pedagógusi életutak, karrierök 24. évfolyam, 1. szám, 3–12.
- P. Lakatos Ilona szerk. 2002: Mutatványok a hármas határ menti nyelvhasználat kutatásából, Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- Parapatics Andrea 2020: A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés tények, problémák, javaslatok, Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Peter Trudgill 1997: Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába, JGYTF Kiadó, Szeged.
- Pocsai Réka 2019: Az internetes nyelvhasználathoz kapcsolódó attitűdök a kárpátaljai magyarok körében, Szakdolgozat, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász.
- Sándor Klára 2001: „A társadalmi diszkrimináció utolsó bástyája”: az emberek nyelvhasználata, Replika 2001., 45-46. szám, 241–259.
- Sándor Klára 2015: Melyik a legszebb magyar nyelvjárás?, Nyelv és tudomány, 2015. június 25.
- Scollon, R.–Scollon, S. W. 2003: Discourse in Place: Language in the Material World. New York: Routledge, 2003. 2.
- Sebők Szilárd 2017: Meta és nyelv. Kísérletek a nyelvreírás nyelvének leírására, Univerzita v Bratislave.
- Sebők Szilárd 2020: Perspektívák különbözősége a nyelvreírásban. In: A nyelv perspektívája az oktatásban, Eger, Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 41–54.
- Silverstein, Michael 1995: From the Meaning to the Empires of the Mind: Ogden’s Orthological English. Pragmatics 5/2: 185–196.
- Szabó Tamás Péter 2013a: Térkép e táj... Iskolák nyelvi tájképe 1. Nyelv és Tudomány, 2013. március 22.
- Szabó Tamás Péter 2013b: Hős honvédek nyomában. Iskolák nyelvi tájképe 2. Nyelv és Tudomány, 2013. március 28.
- Szabó Tamás Péter 2013c: Táblák és ünnepek. Iskolák nyelvi tájképe 3. Nyelv és Tudomány, 2013. április 19.
- Szabó Tamás Péter 2013d: Dicsőség és vidámság. Iskolák nyelvi tájképe 4. Nyelv és Tudomány, 2013. április 29.

- Szabó Tamás Péter 2013e: Történetek a falon. Iskolák nyelvi tájképe 5. Nyelv és Tudomány, 2013. május 29.
- Szabó Tamás Péter 2013f: Zászlók és táblázatok erdejében. Iskolák nyelvi tájképe 6. Nyelv és Tudomány, 2013. június 28.
- Szabó Tamás Péter 2013g: A tápláló betűtésza. Iskolák nyelvi tájképe 7. Nyelv és Tudomány, 2013. július 31.
- Szabó Tamás Péter 2013h: Nézőnk, mint a moziban? Iskolák nyelvi tájképe 8. Nyelv és Tudomány, 2013. augusztus 28.
- Szabó Tamás Péter 2015: Mi minden fér a képre?, Nyelv és Tudomány 2015. június 2., <https://www.nyest.hu/hirek/mi-minden-fer-a-kepre>, utolsó megtekintés: 2020.02.23.
- Szabó Tamás Péter 2017: Keresztény iskolai nyelvi tájkép. REGIO 25. évf. 3. szám 82–112.
- Szabómihály Gizella 2006: A szlovákiai magyarság nyelvi helyzete. In: Csanda Gábor és Tóth Károly szerk. Magyarok Szlovákiában, III. kötet, Kultúra (1986-2006), Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.
- Szoták Szilvia 2016: Magyar nyelv és magyar népcsoport Burgerlandban. Nyelvi tájképek vizsgálata a többnyelvűség kontextusában, PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Nyelvtudományi Doktori Iskola Alkalmazott Nyelvészet Program.
- T. Károlyi Margit 2002: Rendszereredményeket összegző megállapítások. In: P Lakatos Ilona szerk.: Mutatványok a hármás határ menti nyelvhasználat kutatásából, Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza, 47–61.
- Tódor Erika 2014: Hogyan hívogat az iskola? Vizuális nyelvhasználat az iskolában. In: Székely Győző szerk. Magiszter 2014/Tél, Magister Kiadó, Csíkszereda 40–51.
- Tódor Erika 2018: A vizuális nyelvhasználat vizsgálata magyar nyelvterületeken. In: Tódor Erika-Mária–Tankó Enikő–Dégi Zsuzsanna szerk.: Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség I. Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet, Scientia Kiadó Kolozsvár, 111–124.
- Vass Zsuzsanna 2011: A Beregszászi Magyar Gimnázium könyvtárának hétköznapijai. In: Könyv és nevelés. – 13. 2011/4. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/a-beregszaszi-magyar-gimnazium-konyvtaranak-hetkoznapjai>, Utolsó megtekintés: 2021.01.16.
- Wardhaugh, Ronald 2005: Szociolingvisztika, Osiris Kiadó, Budapest.

РЕЗІЮМЕ

У науковій роботі я вивчав метамови трьох угорських шкіл у Берегівському районі. Обрані школи - початкова школа с. Гут, середня школа с. Яноші та угорська гімназія ім. Бетлен-Габор у Берегові - це навчальні заклади різного статусу, два з яких працюють у селах, а один у місті. Завдяки моїм дослідженням ми змогли отримати уявлення про мовний ландшафт шкіл та мовні установки та лінгвістичні ідеології учнів, доповнені ставленнями та ідеологіями їх вчителів. Дані, необхідні для мовного ландшафту, були зібрані у вигляді фотографій, які я зробив, а мовні установки та лінгвістичні ідеології студентів та викладачів досліджувались методом опитування.

На основі даних, отриманих таким чином, можна сказати, що лінгвістичний образ шкіл відображає статус та мову навчання закладів. Лінгвістичний ландшафт гімназії сильно відрізняється від лінгвістичного ландшафту двох інших розглянутих шкіл. Найбільш вражаюча різниця - розподіл мов у шкільному мовному ландшафті: в той час, як інші два заклади мали більшу частку української мови в ландшафтному середовищі, в гімназії переважала угорська мова, але двомовні субтитри з'явилися лише низька кількість у кожному закладі. За одним-двома винятками, державна українська та національна угорська символіка з'явилися в символічних просторах усіх трьох шкіл, а в деяких випадках символи, що позначають місцеву ідентичність, також з'явилися в мовному пейзажі. Що стосується появи різних мовних варіантів, то стандарт лінгвістичного ландшафту шкіл полягає в тому, що домінуючі лінгвістичні елементи, пов'язані з іншими мовними варіантами, можна знайти лише в одній учнівській каракулі. І формуючи мовний ландшафт, вчителі пам'ятають різні аспекти, виходячи зі своїх власних тверджень, більшість з яких враховує рідну мову та зрозумілість учнів, а також мову предметів, що викладаються.

Щодо мовного ставлення, можна зробити висновок, що ставлення учнів до української є більш негативним, проте вони позитивніше ставляться до англійської, але ще більше до російської. Тож учні мають відношення до іноземних мов в цілому з більш негативним ставленням, а лише до української. З іншого боку, вони повністю віддані своїй рідній мові, яка у всіх випадках є угорською - це вважається найкрасивішою. Більшість студентів позитивно ставляться до різних мовних версій. Виходячи з відповідей, можна сказати, що вони терпимі до людей, які говорять на діалекті, і навіть більшість самих говорять на діалекті відповідно до власних визнань. І учні, і викладачі розглядають діалекти як цінність і шкодують про їх вимирання.

Водночас ідеологічні дослідження дещо спростували ці позитивні установки. Хоча твердження анкети, що містять відкриту стигму, були явно відкинуті учнями, набагато більше людей погодились із твердженнями про те саме, але менш відкрито стигматизують. Таким чином, здається доведеним твердження Klára Sándor (2015), згідно з яким «в угорських школах діалекти оцінюються усно, а насправді навпаки: їх явно уникають у школі та в засобах масової інформації».

Що стосується конкретних лінгвістичних ідеологій, то із 53 досліджених ідеологій лінгвістичні ідеології контекстуалізму та ситуаціонізму були найбільш поширеними у відповідях студентів, але в багатьох випадках в них також з'явився стандартизм та інші пов'язані з ними мовні ідеології. Важливо також зазначити, що деякі учні не знають повної концепції білінгвізму і що вони самі живуть у двомовному середовищі - двомовність трактується більше з точки зору знання іноземної мови.

Частка відповідей викладачів була такою ж, як і відповідей студентів на більшість питань, але три запитання мали різні відповіді. Два з них стосувались позикових елементів та двомовності, а один стосувався руйнуючого мову іноземних слів. Я думаю, що цілком можливо, що причина різних відповідей щодо позикових слів та білінгвізму полягає в тому, що ці мовні явища не обговорюються або рідко обговорюються на уроках, оскільки тема білінгвізму включена до чинного офіційного навчального плану угорської мови, але повністю опущена підручника. На мою думку, причиною різних думок щодо іноземних слів є те, що вживання мови представниками досліджуваного покоління більше характеризується вживанням іноземних слів, ніж викладачами, які, можливо, отримали мовну освіту, яка відкидає іншомовні елементи.

MELLÉKLETEK

1. A kutatás során a tanulók körében használt kérdőív egyik kitöltött változata¹⁷

Kérdőív (tanulóknak)

Tanintézmény neve: *BMG*
Életkor: *16* Osztály: *7. B*
Állandó lakhely: *Jahoci*
Neme: 1) férfi 2) nő
Oktatás nyelve: 1) ukrán 2) magyar
Anyanyelved: 1) magyar 2) ukrán 3) orosz 4) egyéb: _____
Nemzetiséged: 1) magyar 2) ukrán 3) orosz 4) egyéb: _____

2. Milyen szinten beszéled az alábbi nyelveket? Jelöld a skálán (1 – egyáltalán nem beszélek, 5 – anyanyelvi szinten beszélek)!

1) magyar	1	2	3	4	<u>5</u>
2) ukrán	1	<u>2</u>	3	4	5
3) angol	1	2	<u>3</u>	4	5
4) orosz	<u>1</u>	2	3	4	5
5) német	1	<u>2</u>	3	4	5
6) egyéb: _____	1	2	3	4	5

3. Hányasod van magyar nyelvből és irodalomból? 10-11

4. Véleményed szerint melyik a szebb nyelv?

<u>1) magyar</u>	2) ukrán	3) angol
4) orosz	5) német	6) egyéb: _____

5. Kárpátalján belül hol beszélnék szebben magyarul?

1) városon, mert	<i>...ez nem attól függ, hol lakik a személy városon és falun</i>
2) falun, mert	<i>.../is van aki nyelven beszél és van aki nem</i>

6. Ismersz-e olyan szavakat, szófordulatokat, melyeket Kárpátalján másképp mondanak, mint Magyarországon? Ha ismersz, akkor milyeneket?

1) nem
<u>2) igen: ...például a szigonyi... itt az időrebbek munkónak is nevezik; oronai-csalán</u>

7. Saját településed magyar beszéde:

1) szép	2) csúnya	<u>3) olyan, mint más települések</u>
---------	-----------	---------------------------------------

8. Véleményed szerint mit nevezünk nyelvjárásnak (tájszólásnak)?

*A külsőbőző tájak más-más módon mondanak néhány szót, másképp
máma használják*

9. A te településeden, ahol élsz, véleményed szerint beszélnek-e nyelvjárásban?

<u>1) nem</u>
2) igen

Ha igen, milyen jellegzetességei vannak?
.....

10. Te beszélsz-e valamilyen nyelvjárást?

1) igen	<u>2) nem</u>
---------	---------------

11. Ha beszélsz, hol használod azt? (Több válasz is lehetséges)

1) családi és szűk baráti körben
2) osztálytársakkal
3) tanórákon a tanárral
4) boltban az eladóval
5) idegenekkel
6) mindenhol

¹⁷ A kitöltött kérdőívekről közölt képek a szerző saját felvételei

12. Szerinted, ha valaki minden helyzetben nyelvjárásban beszél, az:

- 1) jó, mert.....
 2) elfogadható, mert *mindenki úgy beszél ahogy azt kénytelen megtenni*
 3) nem jó, mert.....

13. Mennyire zavaró vagy furesza számodra, ha az alábbi helyeken nyelvjárásban beszélnek? (A megfelelő helyekre tégy egy X-et!)

	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom
Családban		X	
Baráti körben		X	
Tanórán		X	
Tanórák közötti szünetekben		X	
Nyilvános beszédekben		X	
Tévében, rádióban		X	

14. Sajnálád, ha kivesznének a nyelvjárások?

- 1) Igen, mert *ezek is a hagyományaink része, ez is érték*
 2) nem, mert.....

15. Mennyire értesz egyet a következő állításokkal, mennyire tartod igaznak? (5 – teljesen igaz, 1 – egyáltalán nem igaz)

- 1) Ma már kevesen beszélnek nyelvjárásban 1 2 3 4 5
 2) A nyelvjárás érték, fontos a megőrzése 1 2 3 4 5
 3) Napjainkban elengedhetetlen a köznyelv elsajátítása 1 2 3 4 5
 4) A nyelvjárás a köznyelv romlott változata 1 2 3 4 5
 5) A nyelvjárás az eredeti, romlatlan nyelvváltozat 1 2 3 4 5
 6) A nyelvjárásban beszélő ember műveletlen 1 2 3 4 5
 7) Jó, ha beszélünk valamilyen nyelvjárást is, s ismerjük a köznyelvet is 1 2 3 4 5
 8) Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul 1 2 3 4 5
 9) Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul 1 2 3 4 5

16. A nem a szótárakban/nyelvkönyvekben/tankönyvekben leírt módon beszélő tanulók magyar nyelv és/vagy irodalom tantárgyból alacsonyabb jegyet érdemelnek a nem nyelvjárásban beszélőkhöz képest, mivel nem megfelelően beszélnek a nyelvet.

- 1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek 3) nem értek egyet
 Indoklás, megjegyzés *mivel attól, hogy nyelvjárásban beszélnek, az nem feltétlenül jelenti azt, hogy nem megfelelően ismerik a magyar nyelvet*

17. Minden esetben úgy kell vagy kellene beszélnünk, ahogyan az a szótárakban és nyelvkönyvekben elő van írva.

- 1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek 3) nem értek egyet
 Indoklás, megjegyzés *mivel az úgy néz ki, de például családok/baráti körben nem lenne olyan bizalom/könnyed mert a hivatalos nyelvek kevésbé teszik*

18. Egy idegen emberhez mindig magyarul szölsz először azért, mert magyar vagyok.

- 1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek 3) nem értek egyet
 Indoklás, megjegyzés *mert ha nem tudom milyen anyanyelvi akkor a legbiztonságosabb az a nyelv*

19. A szótárakban, nyelvkönyvekben, tankönyvekben leírt nyelvváltozat szebb, jobb, igényesebb, értékeesebb és magasabb rendű más nyelvváltozatoknál, ezért mindenkinek minden körülmények között ezt a változatot kellene beszélnie.

1) teljesen egyetértek

2) részben egyetértek

3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés... a román szavak valóban szép, de attól hogy egy szó nem található még a románban még lehet jó, és szép

20. A kárpátaljai magyarok körében ukrán/orosz nyelvből átvett szavak (pl. paszport, dovidka, buloeska stb.) használata helytelen, mivel ez rontja nyelvünket, ezért inkább a magyar megfelelőjüket kellene használnunk.

1) teljesen egyetértek

2) részben egyetértek

3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés... mivel lehet a magyar változatos, kell használnunk, hogy de ezek a szavak már teljesen beépültek a szókincsünkbe, és megszoktuk

21. Azok az emberek, akik olyan környezetben nőttek fel és élnek, ahol csak magyar nyelvű beszélők vannak jobban, helyesebben beszélnek a magyar nyelvet, mint azok, akik olyan környezetben nőttek fel és élnek, ahol a magyaron kívül az emberek rendszeresen egy vagy több más nyelvet is beszélnek.

1) teljesen egyetértek

2) részben egyetértek

3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés... nekünk magyarok között felnőtt ember, nem beszél olyan nyelven magyarul, mint egy egyszerű kezdő fordító

22. Ha valaki nyelvjárásban (nem a szótárakban/nyelvkönyvekben leírt módon) beszél, az az illető tanulatlanságára, kulturálatlanságára, esetleg erkölcselenségére utal.

1) teljesen egyetértek

2) részben egyetértek

3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés... mivel az is egy módja, ez is lehet szép

23. A Petőfi Sándor-korabeli nyelv jobb, szebb, értékesebb a mainál. Tehát nyelvünk ma már folyamatosan romlik, ami ellen tenni kell.

1) teljesen egyetértek

2) részben egyetértek

3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés... azelőtt voltak ugyan szebb szavak, de manapság is lehet szépen beszélni

24. A magyar nyelv bármelyik szavát lehet használni, csak arra kell ügyelni, hogy beleilleszkedjen az adott beszélgetésbe.

1) teljesen egyetértek

2) részben egyetértek

3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés... a magyar nyelvben is vannak csúnya szavak, amelyeket nem illenek bármely (személy) beszélgetésbe

25. Minél magasabb iskolázottságú egy ember, annál helyesebben beszél a nyelvet, és minél iskolázatlanabb, annál helytelenebbül.

1) teljesen egyetértek

2) részben egyetértek

3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés... egy kicsit egyszerűbb beszélhet szebben egy magánbeszélgetésnél

26. A magyar nyelvben egyre több az idegen (főleg angolból) átvett szavak, amelyek rontják a magyar nyelvet, ezért ezek használatát el kell kerülni, helyettük a magyar megfelelőjüket kell használni.

1) teljesen egyetértek

2) részben egyetértek

3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés... jobb a magyar megfelelőjüket használni, de ezek nem feltétlenül rontják a nyelvet

27. Két- vagy többnyelvű az a személy, aki anyanyelvi szinten beszél két vagy több nyelvet.

1) teljesen egyetértek

2) részben egyetértek

3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés... mert az már két nyelven, ami rendszeresen tudja beszélni azokat

28. A világon magasabb a két- vagy többnyelvűek aránya, az egynyelvűekhez képest.

1) teljesen egyetértek

2) részben egyetértek

3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés... nekünk az idegenből kevesebb területen az emberek csak anyanyelvi szinten beszélnek

2. A kutatás során a tanárok körében használt kérdőív egyik kitöltött változata

Kérdőív (tanároknak)

Jelenlegi munkahelyének neve: *Guti Államnépiskola*
Születési éve: *1984* Neme: 1) férfi 2) nő
Állandó lakhelye: *Guti*
Települések, ahol 1 évnél tovább élt vagy dolgozott: *Beregcsanak*
Munkahelyi beosztása (milyen szakos): *Magas*
Mely osztályokban tanít? *5-9*
Milyen nyelven tanít? magyar 2) ukrán 3) orosz 4) egyéb: _____
Anyanyelve: magyar 2) ukrán 3) orosz 4) egyéb: _____
Nemzetisége: magyar 2) ukrán 3) orosz 4) egyéb: _____
Hol végezte iskoláit és milyen nyelven?
általános iskola: *Beregcsanak 6. Áll. Iskola* Tanítási nyelve *magyar*
középfiskola: *Lányfalva 3. sz. Isk.* Tanítási nyelve *magyar*
főiskola/egyetem: *Ungvári Nemzeti Egyetem* Tanítási nyelve *ukrán*
szakiskola: _____ Tanítási nyelve _____

1. Milyen szinten beszéli az alábbi nyelveket? Jelölje a skálán (1 – egyáltalán nem beszélek, 5 – anyanyelvi szinten beszélek)!

1) magyar	1 2 3 4 5
2) ukrán	1 2 3 4 5
3) angol	1 2 3 4 5
4) orosz	☒ 2 3 4 5
5) német	☒ 2 3 4 5
6) egyéb: _____	1 2 3 4 5

2. Véleménye szerint melyik a szebb nyelv?

1) magyar	2) ukrán	☒ 3) angol
4) orosz	5) német	6) egyéb: _____

3. Kárpátalján belül hol beszélnek szebben magyarul?

1) városban, mert <i>kevesebb dialektus van hasonlításban</i>
2) falun, mert _____

3. Ismer-e olyan szavakat, szófordulatokat, melyeket Kárpátalján másképp mondanak, mint Magyarországon? Ha ismer, akkor milyeneket?

nem
2) igen: _____

4. Saját települése magyar beszéde:

szép 2) csúnya 3) olyan, mint más településeké

5. Véleménye szerint mit nevezünk nyelvjárásnak (tájn nyelvnek/tájszólásnak)?
A dialektust, mely minden falura jellemző, egyedi akcentus

6. Az Ön településén véleménye szerint beszélnek-e nyelvjárásban?

1) nem
 igen
Ha igen, milyen jellegzetességei vannak?
Csak egy-két szó eltérést van a városi szóhasználatra képest.

7. Ön beszél-e valamilyen nyelvjárást?

1) igen ②) nem

8. Ha beszél, hol használja azt? (Több válasz is lehetséges)

- 1) családi és szűk baráti körben
- 2) munkatársak
- 3) távolabbi ismerősök
- 4) bolti eladóval
- 5) idegenekkel
- 6) mindenhol

9. Munkahelyén melyik nyelvváltozatot használja?

- ①) magyar köznyelvet 2) nyelvjárást 3) mindkettőt egyforma arányban

Miért? *Mert ez családi hagyományok*

10. Ön Szerint, ha valaki minden helyzetben nyelvjárásban beszél, az:

- 1) jó, mert.....
- ②) elfogadható, mert *minden településnek megvan a maga nyelvi sajátossága*
- 3) nem jó, mert.....

11. Mennyire zavaró vagy furcsa Ön számára, ha az alábbi helyeken nyelvjárásban beszélnek? (A megfelelő helyekre tegyen X-et!)

	Egyáltalán nem zavar	Kicsit zavar, de elfogadhatónak tartom	Nagyon zavar, elfogadhatatlannak tartom
Családban	X		
Baráti körben	X		
Tanórán		X	
Tanórák közötti szünetekben		X	
Nyilvános beszédekben			X
Tévében, rádióban			X

12. Sajnálná, ha kivesznének a nyelvjárások?

- ①) igen, mert *elvesznének a régi hagyományos nyelvjárások*
- 2) nem, mert.....

13. Mennyire ért egyet a következő állításokkal, mennyire tartja igaznak? (5 – teljesen igaz, 1 – egyáltalán nem igaz)

- 1) Ma már kevesen beszélnek nyelvjárásban ① 2 3 4 5
- 2) A nyelvjárás érték, fontos a megőrzése 1 ② 3 4 5
- 3) Napjainkban elengedhetetlen a köznyelv elsajátítása 1 2 3 4 ⑤
- 4) A nyelvjárás a köznyelv romlott változata ① 2 3 4 5
- 5) A nyelvjárás az eredeti, romlatlan nyelvváltozat ① 2 3 4 5
- 6) A nyelvjárásban beszélő ember műveletlen ① 2 3 4 5
- 7) Jó, ha beszélünk valamilyen nyelvjárást is, s ismerjük a köznyelvet is 1 ② 3 4 5
- 8) Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul ① 2 3 4 5
- 9) Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul 1 2 3 4 ⑤

14. Ha valamilyen táblát, feliratot, szemléltetőt kell kihelyezni az osztályban vagy az iskola valamelyik helyiségében, milyen tényezők alapján választja meg a tábla/felirat/szemléltető nyelvét?

Magyarul, mivel magyar az oktatási intézmény

15. A nyelvjárásban beszélő tanulók magyar nyelv és/vagy irodalom tantárgyból alacsonyabb jegyet érdemelnek a nem nyelvjárásban beszélőkhöz képest, mivel nem megfelelően beszélnek a nyelvet.

1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek 3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés: Attól meg a tananyag elsajátíthatósága

16. Minden esetben úgy kell vagy kellene beszélnünk, ahogyan az a szótárakban és nyelvkönyvekben elő van írva.

1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek 3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés: Mindezen nyelvi sajátosságokat megvan a maga helye

17. Egy idegen emberhez mindig magyarul szölok először azért, mert magyar vagyok.

1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek 3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés: Attól függ, melyik országban tartózkodom

18. A szótárakban, nyelvkönyvekben leírt nyelvváltozat szebb, jobb, igényesebb, értékesebb és magasabb rendű más nyelvváltozatoknál, ezért mindenkinek minden körülmények között ezt a változatot kellene beszélnie.

1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek 3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés: A szövegek esztétik és barátságos körben megengedhető

19. A kárpátaljai magyarok körében ukrán/országi nyelvű szavak (pl. paszport, dovidka, bulocska stb.) használata helytelen, mivel ez rontja nyelvünket, ezért inkább a magyar megfelelőjüket kellene használnunk.

1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek 3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés: Mindegy, olyan szavakat használunk, amelyeket mindenki beszél

20. Azok az emberek, akik olyan környezetben nőttek fel és élnek, ahol csak magyar nyelvű beszélők vannak jobban, helyesebben beszélnek a magyar nyelvet, mint azok, akik olyan környezetben nőttek fel és élnek, ahol a magyaron kívül az emberek rendszeresen egy vagy több más nyelvet is beszélnek.

1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek 3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés: Az anyanyelv mindig megőrizhető

21. Ha valaki nyelvjárásban beszél, az az illető tanulatlanságára, kulturálatlanságára, esetleg erkölstelenségére utal.

1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek 3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés: Mindenki úgy beszél, ahogyan őseivel tanulta.

...szerepünk kell elsajátítani a nyelvet helyesen, ha tévedhetünk

22. Az anyanyelvi nevelést erkölcsi neveléssel kell összekapcsolni, ha azt akarjuk, hogy sikeres legyen.

1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek 3) nem értek egyet

Indoklás, megjegyzés: A nyelv és a karakterből mindkettő fontos érték

23. A Petőfi Sándor-korabeli nyelv jobb, szebb, értékesebb a mainál. Tehát nyelvünk ma már folyamatosan romlik, ami ellen tenni kell.

1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek ③ nem értek egyet
Indoklás, megjegyzés *A nyelv a folyamatosa fejlődik*

24. A magyar nyelv bármelyik szavát lehet használni, csak arra kell ügyelni, hogy beilleszkedjen az adott beszélgetésbe.

1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek ③ nem értek egyet
Indoklás, megjegyzés *Minden szót megvan a megfelelő helye*

25. Minél magasabb iskolázottságú egy ember, annál helyesebben beszéli a nyelvet, és minél iskolázatlanabb, annál helytelenebbül.

1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek ③ nem értek egyet
Indoklás, megjegyzés *A olvasás művelésigazán a nyelvet erre bőségesen lehet*

26. A magyar nyelvben egyre több az idegen (főleg angolból) átvett szavak, amelyek rontják a magyar nyelvet, ezért ezek használatát el kell kerülni, helyettük a magyar megfelelőjüket kell használni.

1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek ③ nem értek egyet
Indoklás, megjegyzés *Minden nyelvben vannak szavak*

27. Két- vagy többnyelvű az a személy, aki anyanyelvi szinten beszél két vagy több nyelvet.

1) teljesen egyetértek 2) részben egyetértek ③ nem értek egyet
Indoklás, megjegyzés *Anyanyelv csak egy van*

28. A világon magasabb a két- vagy többnyelvűek aránya, az egynyelvűekhez képest.

① teljesen egyetértek 2) részben egyetértek 3) nem értek egyet
Indoklás, megjegyzés *mai világunkban szükség van több nyelvi ismeretre*

3. A szövegekben említett nyelvi ideológiák meghatározásai Lanstyák (2017) alapján

¹**Nyelvi standardizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a standard nyelvváltozat kiemelkedő szerepű, a műveltség megszerzésének elengedhetetlen eszköze, a nyelv legfontosabb változata, nyelvilag magasabb rendű más nyelvváltozatoknál, a helyesség zsinórmértéke, a társadalmi előrehaladás pótolhatatlan eszköze, s ezért minden embernek elemi érdeke, hogy azt elsajátítsa és használja.

(2a) – nyelvhelyességi ideológiaként makroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a standard nyelvváltozat eredendően értékesebb, magasabb rendű, fejlettebb, jobb, sőt szebb a többinél. Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a standard nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint a másnyelvváltozatokhoz tartozó formák. Képviselői a standard nyelvváltozat normáját „a normá”-nak nevezik, s az összes többi fölé helyezik.

²**Nyelvi lingvicitás (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvi különbségek az embereket, embercsoportokat feljogosítják arra, hogy a bizonyos nyelvhasználati jegyekkel rendelkező beszélőket, ill. beszélői csoportokat vagy bizonyos nyelvek beszélőit elutasítsák, ill. hátrányosan megkülönböztessék.

(1b) – az a meggyőződés, hogy az emberek, embercsoportok hasonló módon való beszélése, ill. az általuk létrehozott, hasonló jellegű beszéléstermékek egy elvontnak, de mégis jól megragadhatónak és leírhatónak vélt entitásra mennek vissza, amely a beszélést vezérli, ill. a beszéléstermékek belső szerkezetét meghatározza.

³**Nyelvi korrekcionizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvhelyességi szabályok követése minden igényes közlés alapkövetelménye, s rendkívül fontos, hogy minden beszélő elsajátítsa ezeket a szabályokat és alkalmazza őket nemcsak a formális, hanem lehetőleg az informális nyelvhasználatában is.

(2a) – nyelvhelyességi ideológiaként makroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvhelyességi szabályokat követő beszédmód nyelvilag is nagyobb értékű, mint az ezeket a szabályokat kevésbé vagy egyáltalán nem követő beszédmód. Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvhelyességi szabályoknak megfelelő nyelvi forma eredendően helyesebb annál, amely megsérti a nyelvhelyességi szabályokat.

⁴**Nyelvi kodifikacionizmus (2a)** – makroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a kizárólag kodifikált nyelvi formákat tartalmazó nyelvi közlés eredendően helyesebb, mint az, amely kodifikálatlan formákat is tartalmaz. Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a kodifikációs célzatú szótárakban, nyelvtanokban, nyelvhelyességi kiadványokban (helyesként) szereplő nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint azok, amelyek nem szerepelnek ezekben a kiadványokban, ill. ha szerepelnek, akkor kevésbé helyesként, helytelenként, nemstandardként stb. vannak feltüntetve.

⁵**Nyelvi hierarchizmus (1a)** – enyhébb formában az a meggyőződés, hogy az emberi nyelvek és nyelvváltozatok közt minőségi különbségek vannak, azaz megkülönböztethetünk magasabb és alacsonyabb rendű, fejlettebb és kevésbé fejlett, értékesebb és kevésbé értékes nyelveket és nyelvváltozatokat. Erősebb formában az a meggyőződés, hogy az adott nyelveket, ill. nyelvváltozatokat beszélő emberek közt is hasonló értékbeli különbségek vannak.

⁶**Nyelvi excellentizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a standard nyelvváltozat nyelvilag is magasabb rendű más nyelvváltozatoknál: fejlettebb, gazdagabb, más nyelvváltozatoknál hatékonyabb kommunikációs eszköz; vannak, akik logikusabbnak és/vagy szebbnek is tartják más nyelvváltozatoknál.

⁷**Nyelvi szituacionizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvi formák helyénvalóságát csak az adott beszédhelyzetben lehet adekvát módon megítélni.

⁸**Nyelvi kontextualizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy az emberi beszéd kontextusfüggő: nem minden gondolat fejezhető ki nyelvi eszközökkel, hanem vannak gondolatok, melyek kifejezéséhez nélkülözhetetlen a beszélők világismeretéből, kulturális háttéréből és a beszédhelyzetből adódó kontextus.

⁹**Nyelvi preskriptivizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy az emberek nyelvhasználatának befolyásolásához szükség van arra, hogy a standard nyelvhasználat szabályait kötelező érvényűként írják elő, és betartásukat – vagy általában, vagy bizonyos beszédhelyzetekben – a beszélőközösség minden tagján számon kérjék.

¹⁰**Nyelvi regulizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként makroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvtani és más szabályoknak megfelelő közlés eredendően helyesebb, mint az, amely nem igazodik a nyelvtankönyvekben és más kézikönyvekben lefektetett szigorú szabályokhoz. Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvtani és más szabályoknak megfelelő nyelvi forma eredendően helyesebb, mint az, amely nem igazodik a nyelvtankönyvekben és más kézikönyvekben lefektetett szigorú szabályokhoz.

¹¹**Nyelvi vokabularizmus (2b)** – mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a (kodifikációs célzatú) szótárakban található nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint azok, amelyek nem szerepelnek ezekben a szótárakban, ill. ha szerepelnek, akkor kevésbé helyesként, helytelenként, nemstandardként stb. vannak feltüntetve. Ehhez az ideológiához sorolhatjuk azt a meggyőződést is, hogy az olyan szó, amely nem szerepel a szótárakban, nem is létezik, vagy ha mégis, akkor bizonyosan helytelen.

¹²**Nyelvi liberalizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvválasztás és a nyelvhasználat módja minden beszélőnek a magánügye, s egyetemes emberi jog, amelyet – ha természetes módon nem érvényesül – az államnak kellene biztosítania állampolgárai számára. Valamely nyelv vagy nyelvváltozat kiemelése, előnyösebb helyzetbe juttatása más nyelvek vagy nyelvváltozatok rovására nyelvi emberi jogokat sért.

¹³**Nyelvi ekvilibrizmus (1b)** – a nyelvek és dialektusok értékelésével kapcsolatos azon meggyőződés, hogy nincsenek jobb és rosszabb nyelvek és dialektusok, sem könnyebben és nehezebben tanulható nyelvek és dialektusok. Minden nyelvben és dialektusban vannak ilyen vagy olyan szempontból pozitívan és vannak negatívan értékelhető jelenségek, a „pluszok” és a „mínuszok” végső soron kiegyenlítik egymást.

¹⁴**Nyelvi pluralizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvi és nyelvváltozati sokféleség, valamint a nyelvi változatosság pozitív jelenség. Hívei ezért a nyelvi sokféleséget és a nyelvi változatosságot előnyben részesítik a nyelvi egységgel szemben.

¹⁵**Nyelvi percepcionizmus (2b)** – makroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a könnyebben érthető beszédmód eredendően értékesebb, mint a nehezebben érthető. Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a könnyebben érthető nyelvi forma eredendően helyesebb, mint a nehezebben érthető.

¹⁶**Nyelvi konzervativizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelv hagyományos formái különleges értéket képviselnek, megőrzésük társadalmi, sőt kulturális és nemzeti érdek. Hívei nem riadnak vissza az olyan nyelvalakító tevékenységtől sem, melynek célja a nyelvi változások fékezése vagy akár visszafordítása.

(2a) – nyelvhelyességi ideológiaként makroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az archaikusabb, több régies formát tartalmazó nyelvek vagy nyelvváltozatok (pl. nyelvszigetek, nyelvjárászigetek, nyelvcsaládok peremhelyzetű nyelvei, peremnyelvjárások) eredendően értékesebbek a nagyobb változáson átment nyelveknél, nyelvváltozatoknál. Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a hagyományos, a nyelvben régebb óta meglévő nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint az újabban létrejöttek vagy bekerültek.

¹⁷**Nyelvi maternizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelv anyanyelvként elsajátított változata nyelvileg is különleges értéket képvisel, a maga természetes jellegénél fogva, és annál fogva, hogy az anyanyelvéhez minden beszélő különlegesen erősen kötődik.

¹⁸**Nyelvi etnoidentizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy nemcsak az egyes beszélők identitása kapcsolódik konkrét nyelvekhez vagy nyelvváltozatokhoz, hanem az egyes etnikumoké is: az etnikai identitás elválaszthatatlan a nyelvi identitástól. Ebből következően egyéni szinten a nyelvvésztes, közösségi szinten a nyelvcserre szükségszerűen az etnikai tudat megváltozásával jár. Az etnoidentista ideológia nyilvánul meg abban a meggyőződésben is, hogy a beszélő a nyelvválasztásával – ha azt nem határozzák meg külső tényezők – a nyelvi identitásán túl az etnikai identitását is kifejezi.

¹⁹**Nyelvi lingvoidentizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a beszélők nyelvi identitása feltétlenül egy konkrét, jól körülhatárolható nyelvhez vagy nyelvváltozathoz kapcsolódik, azaz minden ember azonosul egy konkrét, jól körülhatárolható emberi nyelvvel vagy nyelvváltozattal, amelyet a magáénak tekint. A beszélő a nyelvválasztásával – ha azt nem határozzák meg külső tényezők – a nyelvi identitását is kifejezi.

²⁰**Nyelvi axiológizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a (nemzeti) nyelv különleges (nemzeti) érték, mellyel ennek megfelelően tisztelettel kell bánni, különleges bánásmódban kell részesíteni.

²¹**Nyelvi demokratizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvhasználatban érvényesülniük kell a demokratikus értékeknek, azaz minden beszélőnek alapvető emberi joga azt a nyelvet vagy nyelvváltozatot használni, amelyet az adott helyzetben a legmegfelelőbbnek gondol. A státusztervezés célja az, hogy ez az alapvető emberi jog minél több ember életében érvényesülhessen.

²²**Nyelvi purizmus (2a)** – makroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a hagyományos, nem idegen eredetű nyelvi formákat előnyben részesítő beszédmód eredendően értékesebb, mint az, amely nagyobb számban tartalmaz idegen eredetű nyelvi formákat. Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a hagyományos, nem idegen eredetű nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint az idegen eredetű nyelvi formák. Hasonlóképpen az idegen minta nélküli, belső keletkezésű nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint azok, melyeket idegen mintára alkottak.

²³**Nyelvi homogenizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként makroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvileg homogén nyelvhasználat eredendően helyesebb a különféle nyelvek vagy nyelvváltozatok formáit vegyítő közveleges, ill. kódváltásos nyelvhasználatnál, hasonlóképpen a nyelvileg egységesebb nyelvváltozatok eredendően értékesebbek a valamilyen szempontból kevert nyelvváltozatoknál. Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a homogén nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint a kevert, hibrid (pl. két vagy több különböző nyelvből, nyelvváltozattól származó vagy akár azonnyelvi formákból szóvegyüléssel keletkezett) nyelvi formák.

²⁴**Nyelvi szufficientizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy az érintett nyelvközösség nyelve önmagában is elég gazdag és fejlett, nem szorul rá arra, hogy más nyelvekből kölcsönözzön nyelvi formákat vagy szerkezeti mintákat.

⁻²⁵**Nyelvi destruktivizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a (standard nyelvváltozat normáinak nem megfelelő) nyelvhasználat romboló hatású lehet a nyelvre nézve, azaz ha az emberek bizonyos, ártalmasnak tekintett nyelvi formákat gyakran használnak, vagy amúgy ártalmatlan nyelvi formákat használnak nem megfelelő módon, ezzel árthatnak a nyelvnek.

²⁶**Nyelvi dilaborizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy más nyelvek hatására egy nyelvben rendszerbomlás következhet be, s ennek következményeként a nyelv megindulhat az enyészet útján. E meggyőződésből fakadóan tartják sokan a nyelvtani kontaktushatást veszélyesebbnek a szókészletinél.

²⁷**Nyelvi relinkvizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy az előnytelennek gondolt nyelvi változások – különösen azok, amelyek idegen nyelvek hatására következnek be – egy nyelv leépüléséhez, majd a beszélők általi elhagyásához, azaz nyelvcserehez vezethetnek.

²⁸**Nyelvi plurilingvizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a soknyelvűség és sokváltozatúság a természetes állapot, melyre jellemző, hogy a beszélők egy közlésen belül is különböző nyelveket, nyelvváltozatokat használnak, sőt más szemiotikai rendszerekhez is folyamodnak, ha azt szükségesnek érzik.

²⁹**Nyelvi opulizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy azok a nyelvi változások, melyek eredményeképpen új formák jelennek meg a nyelvben, pozitívan értékelendők, mivel az új nyelvi formák bekerülése a nyelvbe minden esetben gazdagodás, a nyelvi változatosság a nyelv gazdagságának kifejezője. Nyelvközi viszonylatban az a meggyőződés, hogy a nyelvi sokféleség akár világviszonylatban, akár egy-egy ország vagy régió viszonylatában jó dolog, az adott térség nyelvi és kulturális gazdagságának egyik forrása.

³⁰**Nyelvi regionalizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvek areális közeledése előnyös változási tendencia a regionális nemzetközi kommunikáció szempontjából, ezért támogatni kell, akár nyelvalakítási eszközökkel is. E meggyőződés hívei igyekeznek megkönnyíteni a nyelvközi kommunikációt egy-egy többnyelvű, rendszerint nemzetközi régió belül, pl. a szaknyelvi terminológia összehangolt fejlesztésével.

³¹**Nyelvi protektivizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy bizonyos nyelvek (pl. a kisebbségi nyelvek) vagy nyelvváltozatok (pl. a nyelvjárások vagy éppen a standard) védelemre szorulnak. Ide tartozik az a meggyőződés is, hogy a „nemzeti nyelvnek” – nyelvpolitikai helyzetétől függetlenül – állandóan védelemre van szüksége ahhoz, hogy megfelelően működjön, nyelvpolitikai és korpusztervezési intézkedésekkel kell gondoskodni „egészséges fejlődésének” biztosításáról, óvni-védeni kell a rá leselkedő „veszélyektől”. Mikroegységekre vonatkoztatva az a meggyőződés, hogy vannak olyan konkrét nyelvi formák, melyeket védelmezni kell, például azért, hogy más nyelvi formák ne szorítsák ki őket.

³²**Nyelvi damnificizmus (1a)** – makroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy léteznek olyan nyelvváltozatok vagy nyelvek, amelyek ártalmasak, veszélyesek, romboló hatásúak más nyelvváltozatokra, ill. nyelvekre nézve (pl. a standard nyelvváltozat a nyelvjárásokra, a szleng a standardra vagy az angol nyelv az egyéb nyelvekre). Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvben léteznek káros nyelvi formák, olyanok, amelyek veszélyesek más nyelvi formákra, ill. magára a nyelvi rendszerre nézve, ártanak nekik; ezek eredendően helytelennek minősülnek.

³³**Nyelvi extrudizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy egyes nyelvi formák azért veszélyesek a nyelvre nézve, mert képesek más formákat kiszorítani a nyelvhasználatból, és így a nyelvi rendszerből is.

³⁴**Nyelvi imperializmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy vannak nyelvek, ill. nyelvváltozatok, amelyek a mögöttük álló politikai, gazdasági, technikai, kulturális stb. hatalom felhasználásával mintegy hódító tevékenységet folytatnak, más nyelveket, ill. nyelvváltozatokat veszélyeztetnek, kiszorítva őket a használatból és csökkentve életterüket. Nyelvközi viszonylatban jelenleg világszerte az angol számít ilyen nyelvnek. Nyelven belüli viszonylatban a társadalmi doktri által támogatott standard nyelvváltozat a „hódító”, más nyelvváltozatokat veszélyeztető dialektus.

³⁵**Nyelvi perilizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a (nemzeti) nyelvre különféle veszélyek leselkednek, s ezért szükség van a védelmére.

³⁶**Nyelvi internacionalizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvek nemzetköziesülése, azaz egymáshoz való nyelvi közeledése előnyös változási tendencia a nemzetközi kommunikáció szempontjából, ezért támogatni kell, akár nyelvalakítási eszközökkel is. Az idegen eredetű vagy idegen mintára alkotott nyelvi formák átvételét nem szabad mesterségesen akadályozni, főleg ha a világnyelvekből származó formákról és szerkezeti mintákról van szó.

³⁷**Nyelvi dekadentizmus (1a)** – erősebb változatában az a meggyőződés, hogy a nyelv az idők folyamán romlik, nem csupán változik, azaz a nyelvi változások összességükben destruktív jellegűek, csökkentik a nyelv kifejezési lehetőségeit, vagy legalább „szépségét”, „erejét”. Enyhébb változatában az a meggyőződés, hogy a nyelv az idők folyamán romolhat, de ez a romlás nem szükségszerű, pl. nyelvművelő tevékenységgel megakadályozható.

³⁸**Nyelvi originalizmus (2a)** – mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az etimológiai szempontból elsődleges vagy ahhoz közelebb eső hangalak, illetve jelentés eredendően helyesebb annál, amely később jött létre, ill. amely jobban különbözik tőle.

³⁹ **Nyelvi modernizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként makroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az újabb, kevesebb régiességet tartalmazó nyelvváltozatok semmivel sem rosszabbak, mint az archaikusabb nyelvváltozatok. Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelvben újabban kialakult nyelvi formák éppoly jók, mint a hagyományos formák.

⁴⁰ **Nyelvi kommodizmus (2a)** – makroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a beszélő kommunikatív szándékának, céljának megfelelő nyelvi formákat tartalmazó nyelvi megnyilvánulás eredendően helyes. Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a beszélő kommunikatív szándékának, céljának megfelelő nyelvi formák eredendően helyesek.

⁴¹ **Nyelvi monolingvizmus (2a)** – nyelvhelyességi ideológiaként makroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a nyelv egynyelvű beszélők által használt változatai eredendően értékesebbek és helyesebbek, mint a két- vagy többnyelvűek által használt változatok. Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az egynyelvű beszélők által használt nyelvváltozatokban előforduló nyelvi formák eredendően értékesebbek és helyesebbek, mint a csak a két- vagy többnyelvű beszélők által használt nyelvváltozatokban található nyelvi formák.

⁴² **Nyelvi szemilingvizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a helytelen kétnyelvűsítés azt eredményezheti, hogy egy kétnyelvű beszélő egyik nyelvét sem beszéli „anyanyelvi szinten”, nyelvi kompetenciája mindkét nyelvben hiányos.

⁴³ **Nyelvi kompetencionizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy közvetlen kapcsolat van a helytelennek bélyegzett nyelvi formák használata és a beszélők nyelvtudása között, azaz a helytelennek tartott nyelvi formák használata gyöngébb nyelvtudásra vall.

⁴⁴ **Nyelvi ekvalizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a kétnyelvű beszélők, attól függetlenül, hogy a kétnyelvűség mely válfaját képviselik, nem lehetnek nyelvi teljesítmény tekintetében alacsonyabb rendűek az egynyelvű beszélőknél, és nem lehetnek kétszeresen „félnyelvűek”. A kisebbségi közösségekben ez az ideológia abban az állításban fogalmazódik meg, mely szerint a kisebbségi anyanyelvű beszélők nem rosszabbul, csak másként beszélnek anyanyelvüket, mint az adott nyelv egynyelvű vagy többségi nyelvű beszélői.

⁴⁵ **Nyelvi nativizmus (1b)** – az a meggyőződés, hogy a nyelv az anyanyelvi beszélők „tulajdona”: csak ők tudják azt „tökéletesen” elsajátítani és használni, csak ők képesek pl. a nyelvi rendszerben található alternatív formák közötti finom jelentés- vagy stíluskülönbség észlelésére. Az anyanyelvi beszélők mintegy „nyelvi szakértők”, olyan tudást birtokolnak, amelyre nem anyanyelvi beszélők nem tehetnek szert. Más beszélőknek az adott nyelvhez való viszonya ettől jelentősen eltér.

⁴⁶ **Nyelvi automatizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy mindenkinek van egy anyanyelve, egy természetes módon elsajátított nyelv, amely jelentősen különbözik a többi nyelvtől, amit a beszélő elsajátított vagy megtanult, s a beszélők hozzá való viszonyulása is más, mint az általuk elsajátított többi nyelvhez.

⁴⁷ **Nyelvi multilingvizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy mind egyéni, mind közösségi szinten a többnyelvűség a természetes állapot, hiszen a földön élő embereknek valószínűleg több mint a fele két- vagy többnyelvű. Ezért a két- vagy többnyelvű beszélő nyelvhasználatát nem helyes az egynyelvűével összemérni; hasonlóképpen a két- vagy többnyelvű beszélők közösség nyelvi viszonyai a mintaadók, amelyekhez képest az egynyelvű elrendeződések problematikusnak minősülnek.

⁴⁸ **Nyelvi moralizmus (1a)** – általánosabb nyelvi ideológiaként megfogalmazva az a meggyőződés, hogy kapcsolat van a helytelennek bélyegzett nyelvi formák használata és a beszélők erkölcsisége közt, azaz a helytelennek tartott formák használata etikailag is kifogásolható cselekedet, s akik rendszeresen élnek ilyen eszközökkel, erkölcsi deficitről tesznek tanúbizonyságot.

⁴⁹ **Nyelvi rudizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvjárási(as) beszédmód vagy más olyan beszédmód, amely nemstandard nyelvi formák használatával jár, a beszélő modortalanságára, faragatlanságára, kulturálatlanságára vall.

⁵⁰ **Nyelvi doktizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy közvetlen kapcsolat van a helytelennek bélyegzett nyelvi formák használata és a beszélők műveltsége, ill. iskolázottsága között, azaz a helytelennek tartott nyelvi formák használata műveletlenségre, ill. alacsonyabb iskolázottságra vall.

⁵¹ **Nyelvi elitizmus (2a)** – makroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az iskolázottabb társadalmi rétegek nyelvhasználatára eredendően értékesebb, jobb, helyesebb a kevésbé iskolázott társadalmi rétegekénél. Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy az iskolázottabb társadalmi rétegek által használt nyelvi formák eredendően helyesebbek, mint a kevésbé iskolázott társadalmi rétegek által használt nyelvi formák.

⁵² **Nyelvi defektívizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy a nyelvben, ill. a nyelv egyes változataiban létezhetnek romlott nyelvi formák, ezek pedig a használat kontextusától függetlenül helytelennek minősíthetők.

⁵³ **Nyelvi obszcenizmus (2a)** – makroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a trágárságokat tartalmazó közlések nyelvi eredendően rosszabbak, mint a trágárságtól mentes közlések. Mikroszinten megfogalmazva az a meggyőződés, hogy a trágár szavak mint nyelvi formák eredendően rosszabbak, mint más szavak, használatuk a körülményektől függetlenül nyelvhelyességi hiba.

⁵⁴ **Nyelvi pedagógizmus (1a)** – az a meggyőződés, hogy az anyanyelvi nevelést, a nyelvalakítást, ill. nyelvi tanácsadást erkölcsi neveléssel kell összekapcsolni, ha azt akarjuk, hogy sikeres legyen.

Ім'я користувача:
Моца Андрій Андрійович

ID перевірки:
1007641829

Дата перевірки:
30.04.2021 23:07:18 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet

Дата звіту:
01.05.2021 06:04:15 EEST

ID користувача:
100006701

Назва документа: Pocsai Réka_Magyar szak_Magiszteri munka_2021

Кількість сторінок: 130 Кількість слів: 39925 Кількість символів: 299468 Розмір файлу: 6.33 MB ID файлу: 1007752640

14% Схожість

Найбільша схожість: 6.56% з Інтернет-джерелом (http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyelvideologiai_fogalomtar2.pdf)

14% Джерела з Інтернету

583

Сторінка 132

Пошук збігів з Бібліотекою не проводився

8.18% Цитат

Цитати

102

Сторінка 133

Не знайдено жодних посилань

0% Вилучень

Немає вилучених джерел